
3 1761 07452631 0

BÁSNÍCI, VĚŠTCI A BOJOVNÍCI

ČÁST PRVÁ

DRÁHY A CÍLE

SVAZEK 10.

PÉČÍ
VOLNÝCH SMĚRŮ,
NÁKLADEM
SPOLKU VÝTV. UM.
MANES

Jaromír Funke
7. II. 1922.

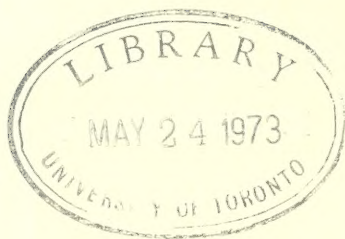
F. CHUDOBA

BÁSNÍCI, VĚŠTCI A BOJOVNÍCI

I

1915

MANES, PRAHA

KNIHU
VYPRAVIL JAR. BENDA
TISKEM KNIHTISKÁRNY
DR. ED. GRÉGRA A SYNA
V PRAZE

Básníci nebývají vždy věštci a věštci nebývají vždy bojovníky. Mnohé doby a mnohá prostředí vylučují jednotu všech těchto hodnot v jediné osobnosti anebo aspoň ji činí velice vzácnou. A jsou zase osobnosti, u nichž sloučení toho druhu je nemyslitelné, i když doba a prostředí nejsou mu nepříznivy. Básníkem v běžném slova smyslu může býti osobnost každá, pokud ji osud obmyslil darem bystrého postřehu, vřelého srdce a jedinečného melodického výrazu. Věštcem a duchovním bojovníkem může se státi jenom osobnost silná. Není v Evropě druhé země, která by byla matkou tolika silných osobností jako Anglie; není na světě země, jež by byla zrodila více velikých básníků. Je tedy nasnadě, proč mezi jejími básníky a spisovateli bylo také mnoho osobností vyhraněných, mužných, velikých. Jimi vnikl do anglické literatury prvek, jenž zúrodněn ostatními vlohami anglosaského a částečně keltského plemene vtiskl jí osobitý ráz.

Anglická duše je v podstatě pathetická. Její činy vyvěrají daleko více z pohnutí citů a vůle než z úvah rozumu nebo požadavků vkusu. Její vnější chlad nebývá projevem lhostejnosti, nýbrž daleko častěji důsledkem hluboké zaujatosti. Tíhne do středu, nikoli na povrch. Teprve když ve středu zaujme místo pevné, obracívá se také na obvod, ale mnohem méně proto, aby vnitřek připodobnila vnějšku, nežli naopak. Nerada přizpůsobuje sebe; odtud častý klam, že si nevšímá toho, co se děje kolem. Mívá sice někdy napsáno nad vchodem: Noli me tangere! Ale jakmile sama nalezne těsnější vztah k světu vnějšímu, rozvíří se až do základů. Její vzrušení nebývá chvilkové. Dlouho mnohdy trvá, než se vybouří a ztichne, třebas povrch zůstane nezměněn. Její vnitřní var bývá prudký. Praskne-li obal, jako láva se vylévá její obsah. I když vychladne na povrchu, skrývá se pod korou tlumený žár. Ovšem nepříliš často puká a vytéká. Je-li ve varu, nemá kdy přemýšlet o tom, jakým plamenem vyšlehne její oheň, jaké barvy bude

a jaké zářivosti. Pozastaví-li se nad takovými otázkami, jistě zdůrazní, že oheň je důležitosti základní, kdežto barva a zářivost plamene jsou toliko jeho přívlastky; že básník, umělec, člověk musí nejprve vnitřně hořet, má-li býti opravdu veliký; a nehoří-li, že nezáleží příliš ani na barvách a záblescích, jimiž světélkuje.

Tato estetika je snad romantická, ale nikoli ve smyslu německém nebo francouzském nebo našem. Angličanům romantika není pouze jiným názvem libovolnosti, nevázanosti, výstředních pokusů se značným příměskem sentimentálnosti. Znamená jim daleko více: obnovení živelných sil v lidské duši, »vzkříšení zázraku«. Romantikem není jim pouze Monk Lewis nebo William Beckford, protože vplétali do svých povídek neobyčejná dobrodružství a strašidelné příhody, nýbrž i Shakespeare, Webster, Blake, Wordsworth, Coleridge, Shelley nebo také intelektualisté Browning a Meredith i jiní, kdo v mužných letech měli třeba hrůzu z podobné romantičnosti, jakou zplodili Lewis a Beckford. William Blake jest jim větším *romantikem* než Southey nebo Scott přes to, že nechodil pro své náměty do Arabie ani do středověku. Jeho duše hořela mocnějším žárem a ve výhni své tvořila pravé »zázraky«: zjevy každodenní měnila v obrazy nekonečna. Na tom záleží.

Tato síla přetvořovací bývá nazývána různými jmény. Nejčastěji se jí říká obraznost, ale také hrdinnost nebo někdy i radostné násilnictví. Carlyle mluvívá o ní jako o hloubce pohledu nebo o hudbě, ježto »srdce přírody je všude hudba, jestliže ho jenom dosáhneš«. Tedy ne hudba rytmů, ne hudba slov, nýbrž hudba duše nad propastmi nekonečnosti je mu znakem a podmínkou umělce-tvůrce. Hudebnost výrazu může býti jejím důsledkem, ale nemusí, poněvadž »žhavost« se může projeviti jinak než veršem nebo nápěvem: vědou, vynálezem, ctností občanskou, jakýmkoli skutečným *činem*. To vše může býti *poesií* po názoru nejjemnějšího z jemných lyriků, P. B. Shelleyho. Arnoldův známy

výměr, že »básnictví je konec konců kritikou života«, nebyl sice výměrem jeho a možná, že by nebyl došel naprostého souhlasu ani u Williama Wordsworthe, jehož dílo měl vystihnout stručně a výrazně. Ale Shelley jistě by byl souhlasil s jiným výrokem Arnoldovým, — výrokem, že »velikost básníkova záleží v tom, jak silně a krásně použije myšlenek na život«; že závisí na jeho poměru k otázce: Jak žíti? Sám neustával po celý svůj mladý věk odpovídat na ni eticko-politickými úvahami, útoky na zotročilost doby a věšteckými sny o vyhubení násilí a sbratření lidstva. Cítil odpor k básním didaktickým, hořel však touhou »napravovati svět«. Sebe a každého básníka pokládal za »společný plod takových sil vnitřních, jež pozměňují povahu jiných, a takových vlivů vnějších, jež budí a udržují tyto síly«. Snil mnoho o zlatém věku budoucnosti, ale životu v přítomnosti neutíkal. Nebojácně vstupoval do jeho vln, brodil se jeho rmutem a z jeho nejotravnějších výdechů destiloval si chvějné naděje a duhové přeludy. Život v nejširším smyslu byl mu látkou, kterou tavil a čistil v žáru srdce v dokonalejší útvary umělecké. Byl nejenom veliký básník, t. j. *tvůrce* hodnot nepomíjejících, nýbrž i věštec a bojovník.

Jeho mladší druh Keats není duše té mravní odvahy a výbojnosti. Před jeho očima nevznášejí se vidiny společnosti lepší a krásnější, jeho krev se nebouří pohledem na příkoří páchaná držiteli moci. Jeho nadání je předmětnější, jeho postřeh světa vnějšího bezpečnější, jeho umělecká povaha klidnější. Je více z rodu Goethova než Shelley. Chce zdokonalovati spíše sebe než jiné. Umírá velmi mlád a do hrobu béře s sebou všecku možnost dalšího vývoje. Zůstane básníkem jemných smyslů a teplého srdce, básníkem nejryzejšího zrna.

Docela jinak jeho vrstevník a tichý odpůrce, skotský kalvín Carlyle. Kdežto Keatsovým nitrem prochází hlavně svět hmotný, aby se jím přetvořil na vyšší stupeň dokonalosti, duch Carlylův se zmítá sopečnými výbuchy myšlenek

a citů mravních. Jeho vlohy se uplatňují v kritice literární a společenské. V ní ukazuje, jak hluboko dovede pronikat lidská ledví, jak se dovede rozezvučet oddaností i hněvem, jak umí laskat i hřímat prokletí. Je básníkem velikosti a krásy mravní. Koří se věčnému Mlčení, sám však mlčet nedovede, nýbrž zní jako poplašný zvon, rozhoupaný vichřicí zkázy na věži, která jediná vyčnívá z trosek. Je větší osobnost než myslitel. Proto i všední myšlenky, jež druhdy vysloví, buší tepotem jeho vášnivého srdce. Jeho bojovnost zná jenom útok. Vrhá se do vřavy se sarkasmy na rtech, rozdává rány smrtelné i rány na slepo a stále jen upíná oči za daleký obzor, kde z nekonečna v nekonečno vyrůstá obrovská postava přísného pohledu, prozářená světlem nezemským. Jak může myslit na válečnou taktiku? A proč by vůbec na ni myslil tváří v tvář zjevu tak velikému a hroznému?

Také oba Carlylovi mladší přátelé a poněkud žáci, Ruskin a Browning, konají své dílo pod dohledem věčnosti. Také jejich dílo je z poloviny plodem závažných osobností. Také oni bojují proti své době za hesla, jež nejsou časová. Ale věštcem, prorokem mocného rozmachu a vysokého vzletu, je z nich toliko Ruskin. Jeho vznosné věty a širé periody dmou se jako vlny hnané živelnou silou větru, jenž vane odkudsi z nedozírna; jeho úsudky dopadají váhou rozsudků. Miluje lidi, ale ještě více přírodu panenskou, lidmi neznečištěnou. Nikdo jí od dob Rousseauových nehájí s takovým zápalem, nikdo nevolá do ní člověka z prachu a dýmu měst a továren tak naléhavě jako on. Přírody a jejích sil původních, nezakřiknutých hledá i v umění; jejím hlasem nebo aspoň ozvěnou je mu každá pravá síla tvůrčí. Rád pozoruje úkazy živelné na nebi, na horách, na vodě. Sám v sobě tuší vlny duchovního ohně a žádá i po jiných, kdo chtějí se nazývat básníky, malíři, staviteli, aby ničeho nekonali, dokud nevzplane jejich cit, jejich myšlenka, jejich vůle. Rovněž Browningovi je vnitřní posvěcení ohněm zá-

kladní podmínkou umělecké tvorby. Hra s achátovými pohárky a topasovými hůlčičkami se mu příčí. Ale své zvěsti nehřímá do duší posluchačů, ani jí neševeli v mystickém vytržení. Je potápěč, jenž proniká do nejodlehlejších záhybů srdcí, aby z nich vynášel poznatky velmi jemné a zvláštní. Je anatom, jenž na kamenném stole řeže a rozbírá lidský mozek do posledních závitků, aby odhalil nejslabší záchvěvy myšlenky, která se v nich skrývá. Člověk ho zajímá více než příroda. Také on je v hloubce duch pathetický. Ale jeho pathos vyvěrá z jiných zřídel než u Ruskina nebo Carlyla. Neprýští z celkového pojetí světa, které je u něho jasné, nýbrž z podrobného poznávání, z úžasného prolínání jeho vlastního ducha dušemi jiných. Browning svými sondami dovede pohnouti i nejspodnější ssedlinou na dně srdcí na pohled zprahlých nebo zmrtvělých a ukázat, jak pod vrstvou kalu, jímž je zanesl život, tetelí se jiskra lidství zúrodněného utrpením. Svým optimismem rozdmychává jiskru tu v plamen a zapaluje jím pak srdce divákovo neméně účinně než Ruskin a Carlyle blesky své prorocké výmluvnosti. Jeho pathos je lidštější a nezhrdá ani úsměvem, slunným, někdy šibalským úsměvem bez příměsku zlobné kousavosti. Ví, že bojovník, jenž zápasí za svou věc smrtelně vážně neznesvětí svých zbraní, jestliže ve chvíli oddechu smyje s nich krev a nechá se je zalesknout v paprscích poledních.

D. G. Rossetti stojí jakoby na rozhraní mezi básníky doby Coleridgovy nebo Keatsovy a pokolením Oscara Wilda. V jeho povaze i v jeho umění kříží se prvky různorodé. Původem je skoro úplně Ital, vychováním a prostředím Angličan. Je od přírody smyslný, ale s dědičným sklonem k věcem nadsmyslným. Jako v některých z jeho obrazů rajské náměty nevylučují pozemské sytosti barev, tak zase v jeho básních vjemová nebo citová smyslnost nevylučuje uhlazenosti a vybroušenosti mnohdy až neživotné: krev mizí a zbývají toliko chladné, průsvitné cevy. Příliš často přenáší

všechnu lásku a péči na formální stránku svých prací. Stává se nejednou technikem-virtuosem, aniž sám dobře cítí, kam spěje.

Síla a rozpětí George Meredithe nejsou dosud změřeny náležitě. Jen přibližně zatím zjištěno, že jeho kmen a haluze jsou z nejtvrdšího dřeva, jaké kdy urostlo pod nebem Velké Britanie. Drvoštěp, jenž by je porubal a složil v hranici, ještě se patrně nenarodil. Bude to práce, až se na ně odváží! Možná, že jeho širočině naskočí zuby, jež vypadnou pile. Probíráme-li se jeho listím, svěžím, zeleným listím, kterého nebylo ani vidět nebo které se zdálo uvadlé, suché, dokud se vznášelo vysoko nad zemí, poznáváme teprve, jaká vzácná míza proudila jeho sukovitými větvemi; jaké světlo ssály jeho průduchy v těch větrných oblastech. Pohlédneme-li na jeho kořeny, připadá nám, že se prodraly nesmírnými vrstvami žuly až do samého středu země, aby odtamtud načerpaly skalní síly do pně a koruny. Mezi matkou Zemí a éterem nebeským rostl tento krásný obr, oběma jimi se živil, oba oslavoval ve svých písních, na oba ukazoval jako na zdroje lidské myšlenky a velikosti. Chtěl, aby se oba ty živly stékaly v člověku, jehož duši dovedl rozbírat a znova stavět jako jediný Browning mezi jeho krajany-vrstevníky. Příroda byla mu »jediným kusem díla božího, jejž máme«, a proto k ní lnul. Ale přes všecku lásku nerozplýval se v ní. Zůstal vždy jednotkou, která je svým vlastním zákonodárcem. Jeho silné, zdravé srdce umělo poroučet sobě i jiným, protože dovedlo sloužit. Koncem minulého a začátkem tohoto století anglická literatura nemá básníka, u něhož by v době květu vyšší, posvěcený rozum byl v takové rovnováze s citem a smysly jako u Meredithe; nemá umělce, jenž by byl zároveň krásnější, mužnější osobností.

×

Stati a črty, jež obsahuje tato kniha, nevznikly brzy za sebou, ani nebyly psány proto, aby tvořily celek. Různí se povahami, různí se hodnotou. Všem jim nesvítilo slunce stejně laskavé. Větry a mračna sypaly do nich studené stíny. Nebývá jinak z jara, když na větvích sotva začínají vyrážet zelené plaménky a po nebi se ještě honí oblaka těhotná sněhem. Může za takových dní, kdy slunce je zubaté a země mrazí, vypučet jabloň do květů? Vyčká, až se půda do hloubky zahřeje a teplejší paprsky uvolní mízu. Rozkvete potom?

SHELLEY V ZRCADLE SVÝCH DOPISŮ

ykonavatelka literární závěti Shelleyovy, jeho druhá choť Mary, dobře pochopila, že bez ukázek listů byl by obraz jeho činnosti spisovatelské neúplný. Když rok po jeho smrti připravovala do tisku svazeček veršů, z největší části dříve netištěných, chtěla vydati zároveň s ním aspoň výběr z jeho dopisů italských. Ale Timothy Shelley, jehož uražené hrdosti nezlomila ani zpráva o nešťastném skonu synově, hrozil jí odnětím veškeré podpory, uveřejní-li něco rázu životopisného. I vyšly »Posmrtné básně« r. 1824 bez listů básníkových. Stejně neúplné zůstalo také první čtyřsvazkové vydání úhrnné, pořízené Mary Shelleyovou o patnáct let později. Teprve r. 1840 směl se objeviti na knihkupeckém trhu dvousvazkový výbor ze Shelleyových »Essayí, dopisů z ciziny, překladů a zlomků«, když byly z nich po vůli umíněného starce vymýceny jakékoliv narážky osobní.

Tato kniha je pak na dlouho hlavním a skoro jediným pramenem, z něhož se lze poučiti o švýcarských a italských dojmech básníkových. Některé listy jiné otištěny byly sice později v úryvkovitých pamětech jeho osobních přátel a zejména také v nedokončeném »Životopise«, jejž nedosti spolehlivě a nestranně napsal T. J. Hogg; ale teprve léta osmdesátá, kdy se probouzí v Anglii čilejší ruch vydavatelský a několik lidí soustavněji studuje a vydává díla starších spisovatelů, navazují na záslužnou činnost Mary Shelleyové. Avšak ani vydání Formanovo, ani Garnettovo, ani Rhysovo nejsou než výbory z korespondence básníkovy, určenými pro potřebu širšího čtenářstva. Chtěl-li E. Dowden napsati obšírný a přesný životopis, nemohl se omeziti na to, co podávaly; musel sáhnouti po rukopisech, pokud se dochovaly v rodině básníkově a jinde. Tím se stal jeho »Život P. B. Shelleyho« (1886) nejenom největší zásobárnou dat životopisných, nýbrž na řadu let také přední sbírkou dopisů do té doby neznámých.

Soustavně sbírat a tisknout listy Shelleyovy začal na samém sklonku minulého století T. J. Wise, ale poněvadž je vydával toliko soukromě v nepatrném počtu výtisků pro kruh svých přátel, málo kdo o nich ví, a doví-li se o nich, jsou mu téměř tak nepřístupny jako rukopisy samy. Pouze jedna z těchto knih vyšla r. 1908 také veřejně: čtyřicetšest dopisů psaných E. Hitchenerové, nadmíru důležitých pro poznání básníkova vývoje po vyloučení z university a v prvním roce manželství s Harrietou. Dostává-li se nám nyní dvousvazkové sbírky listů P. B. Shelleyho,(I) jsme i za ni poněkud zavázáni pobídkám Wisovým a jeho přátelské pomoci. Její vydavatel Roger Ingpen snažil se snésti v celek vše, co dosud bylo otištěno porůznu, i dopisy ještě netištěné, pokud je objevil buď sám nebo jeho přátelé. Jeho vydání není sice kritické v přísném smyslu slova, ale svými úvodními zprávami o osobnostech, jimž byly dopisy adresovány, a poznámkami nebo odkazy pod čarou poskytuje čtenářům aspoň takových pomůcek, jakých potřebují, aby porozuměli narážkám nedosti jasným. Úplností předčí daleko nad kterékoli z vydání dřívějších, a třebas lze očekávati s jistotou, že počet 480 listů a zlomků do něho pojatých bude ještě překročen, zůstane asi v dohledné době nejlepší snůškou toho, co se nám dochovalo z bohaté korespondence básníkovy.

Starší sbírky podávaly hlavně listy povahy povšechnější: popisy krajin, zažitky z cest a dojmy z děl literárních nebo uměleckých. Zde můžeme nahlédnouti hlouběji do duše pisatelovy, a jsme-li dost pozorni, sledovati její růst od let jinošských až téměř do okamžiku, kdy se nad ním zavřely vlny italského moře. Projdeme-li všemi oklikami této dráhy nemnoha let a staneme na jejím konci, sotva se mineme poznání, že život člověka, jenž psal tyto stránky, nebyl utkán jenom z ranní rosy a vůně květin, z pelu barev a še-

(I) *The Letters of Percy Bysshe Shelley.* Collected and Edited by *Roger Ingpen.* London, Sir Isaac Pitman & Sons, 1909.

lestu vánků. Vzpomínaje v Miláně na venkovské městečko nad Temží, v němž prožil poslední měsíce na půdě anglické, Shelley posteskl si na kletbu lidí, že nic, co jednou bylo jimi poznáno, nemůže jim býti neznámo. Tehdy vzpomínal toužebně kraje, jenž mu přirostl k srdci, a několika známých tváří, které vídával okolo sebe. Jindy však nejednou si přál, aby mohl minulost vyrvati z paměti. Pouze výjimečně vracíval se k ní pro útěchu. Obyčejně vzpomínky na ni jen stupňovaly jeho bolesti přítomné.

Bylo sice výrazným rysem jeho povahy, že žil příliš vidinám budoucnosti, ale nejenom proto zraňovala jej minulost. Jeho listy, pomineme-li nejstaršího dochovaného dopisu jedenáctiletého chlapce, jenž zve svou tetu na odpolední vyjížďku na rybník, začínají se poněkud pozdě, aby nám podávaly zprávy o trpkých zkušenostech ve škole, kde se podle vypravování očitého svědka(I) válíval při tělesných trestech po zemi nikoli bolestí fysickou, nýbrž vědomím potupy, a kdy suroví spolužáci, znajíce jeho výbušnou letoru, pro zábavu jej dráždívali a štvávali jako zvěř, dokud z jeho jasných modrých očí nevyšlehl vztek, jeho líce nezbledla a rty se mu nezachvěly bolem. Možná také, že jeho hrdá šlechetnost, která odpouštívala více než křesťansky, ani nepřipouštěla takových dopisů. Jeho vývoj byl rychlejší než u většiny jeho vrstevníků. Ve věku, kdy jiní byli by asi hledali ochrany u představených školy neb u rodičů, jeho samostatnost a povýšenost názorů nedovolovaly mu žalovati na trýznitele. Jakmile přestali naň dorážet, smiřoval se s nimi, a sotva mu ukázali přívětivou tvář, ochotně je seznamoval se svými prvními dramaty nebo jim předčítal své verše. Básník se v něm projevoval ještě dříve, než se naučil psát. Les poblíž rodného domu a nedaleký rybník zalidňoval »starými hady« a »velikými želvami«, sebe představoval jako bytost z jiného světa a svým drobounkým sestrám vymýšlel a vypravovával zázračné příběhy

(I) Shelleyova bratrance Medwina, jenž byl starším žákem téže školy.

nebo je bavíval líčením životních zkušeností, jichž nikdy nezažil. Jeho druhý známý dopis byl již poslán veliké nakladatelské firmě v Londýně. Šestnáctiletý žák koleje etonské nabízí jí román, kterého ještě nedokončil; nepíše prý ho pro zisk, nýbrž jen ze záliby ve spisování.

Tento literární plod, o něco později vydaný u jiného nakladatele, byl pouze ohlasem strašidelné romantiky Anny Radcliffové, která na škole v Etonu zajala jeho mladé srdce. Byla mu tehdy první představitelkou umění slovesného. Pod zorným úhlem jejích románů díval se nejenom na literaturu anglickou, nýbrž i na vědu a na život. Noc byla mu nejmilejší dobou, chemie a fysika téměř kouzelnictvím, knihy o hvězdářství a alchymii nejvítanější četbou, Albertus Magnus a Paracelsus největšími filosofy a chemické pokusy mnohem více než nebezpečnou zábavou, jíž by byl dvakrát málem obětoval svůj život. Kupoval si elektrické přístroje, prachem a zvětšovacím sklem do povětří vyhazoval vyhnilé vrby, vyvolával ďábla a v nedalekém Windsoru navštěvoval starého fysika, jenž býval ve službách indických a měl pověst učeného maga.

Romantické prvky sbližují jej také s beletrií Williama Godwina, jehož román »St. Leon«, psaný v posledních letech osmnáctého století rovněž pod dojmem módních skladeb paní Radcliffové, stává se vzorem jeho »St. Irvyna«, jak napovídá již název. Godwina filosofa z vlastní četby dobře ještě nezná. Teprve z Oxfordu objednává si u londýnského knihkupce, jenž vydává první sbírku jeho veršů a má se státi nakladatelem jeho epické básně o Věčném Židu, základní filosofické dílo londýnského racionalisty: »Zkoumání o politické spravedlnosti a jejím vlivu na obecnou ctnost a štěstí.« Když je přečte a promyslí, jako by se změnil. Zatratí svou činnost dřívější, svůj druhý román nazve knihou naprosto nezažitou, jeho uveřejnění prohlásí za hloupost a s týmž zápalem, s nímž dříve pěstoval alchymii a čítával o starých hradech, životních elixírech a inkvi-

sičních žalářích, vrhne se na studium traktátů o filosofii morální a skeptické a na polemická hádání o jsoucnosti boží. Chce-li napsati povídku,(I) volí si námětem neúspěch francouzské revoluce. Lásku pohlavní úplně z ní vylučuje a tím, že o ní pomlčí, chce vytvořit nejžíravější satiru na její nezřízenost.

»Politická Spravedlnost« Godwinova a skeptičtí materialisté století osmnáctého učiní z mladistvého romantika, jenž bloudíval za noci po hřbitově a po prvním nezdaru v lásce spával s jedem a nabitými pistolemi pod poduškou, vyznavače a oddaného stoupence barona Holbacha. Štěstí lidské chce budovat jenom na zásadách zdravého rozumu. Nezajímá se již o středověké rytíře, protože »základem jejich poslušenství nebyl rozum«, a Walter Scott není již jeho oblíbeným básníkem, ježto nepodřizuje poetické krásy účelům didaktickým. »Metaforický jazyk měl by býti příjemným nástrojem užitečného a vážného poučování«, píše osmnáctiletý Shelley krátce po svém vyloučení z oxfordské university E. Hitchenerové, venkovské učitelce v jeho rodném kraji, »své přítelkyni a družce-poutnici na stezce pravdy«, »sestře své duše«, »vtělené ctnosti«, »svému druhému já«. Zavrhuje díla obraznosti a na několik let dává se do služby čirého rozumářství. Godwin je mu bohem. Nemá dosti slov, aby vyjádřil své štěstí, když se dovídá, že veliký filosof není mrtev, jak se domníval, a když dokonce několik paprsků z onoho světla, které »příliš oslňuje temnoty je obklopující«, dopadne na jeho hlavu. »Nevím, jak bych vypsal radost, kterou mně způsobil Váš poslední dopis; že William Godwin má ‚hluboký a vážný zájem o *mé blaho*', nemůže než vzbuditi city nejopojnější. ‚Politická Spravedlnost' otevřela mé mysli nové a širší obzory; měla značný vliv na mou povahu, a když jsem ji přečetl, povstal jsem člověkem moudřejším a lepším. Nebyl jsem již zasvěcencem romantiky; až do té doby žil jsem ve světě ideálním

(I) Hubert Cauvin.

— nyní jsem shledal, že v tomto našem vesmíru je dosti toho, co by budilo zájem našeho srdce, co by zaměstnávalo úvahy rozumu; zkrátka poznal jsem, že jest mně vykonávati povinnosti.« (I)

Godwinovy dopisy jsou Shelleymu »výsledkem zkušenosti věků«, kterou zhušťuje, aby jej poučoval; může je čísti jenom se svrchovanou úctou. Jaké štěstí žíti v jeho době a býti jeho žákem! Nezná ho ještě osobně. Což teprve, vyhoví-li Godwin jeho nesmělému pozvání a navštíví jej v horách waleských! Škoda, že nemůže mu zatím poskytnouti více. Až bude plnoletý, nabídne mu trvalého pohostinství ve vlastním domě; bude jeho největší chloubou, uzná-li jej za hodna, aby mu byl útěchou ve stáří.

Tyto lyrické výlevy nejsou jedinými doklady Shelleyova nadšení pro racionalistickou filosofii a jejího anglického apoštola. Horlivý žák chce dokázati činy, že si zaslouží pozornosti svého učitele. Chce se bíti za jeho slova, chce uplatňovat jeho theorie do krajních důsledků. Ani pomyšlení si nepřipouští, že by stárnoucí knihkupec a nakladatel dětské literatury nebyl již docela týž William Godwin, který vzdav se úřadu duchovního vystoupil r. 1793 se »Zkoumáním o politické spravedlnosti«. Shelley dívá se naň z dálky dvacíti let a vidí v něm jenom velikého rozptylovatele tmy a nebojácného obhájce »pravdy« a »ctnosti«. Přečte jeho knihu a cítí se sám filosofem-racionalistou. »Což nejsem filosof?« táže se přítele Hogga. »Nekráčím za ctností pro *ctnost* samu?«

Žádné jiné slovo nevyskytuje se tolikrát v jeho dopisech po několik let. Snad pouze o »rozumu« uvažuje v nich téměř stejně často. Vnitřně oba pojmy souvisí u něho velice těsně. Ctností není mu než nezištné hájení rozumu, osvěcování lidských myslí a stíhání všeho, čeho rozumem nelze odůvodnit. Kdyby se pouhý rozum uplatňoval ve veškerém jednání, vzešla by všeobecná spravedlnost a tím by vzrostla

(I) 10/1 1812.

i ctnost. Rozum nám praví, že není ideí vrozených, že duše lidská je «tabula rasa« přístupná všem dojmům a že pokrok lidstva závisí na tom, jakého vychování se dostane jednotlivcům. Na těchto myšlenkách Lockových a Godwinových zakládá Shelley svou důvěru v moc rozumu. V radikálním racionalismu jde tak daleko, že záhy projevuje dokonce nesouhlas s názory svého učitele, poněvadž se mu nezdají dosti radikální. Prohlašuje se důsledným stoupencem materialistické filosofie barona Holbacha, jehož »Système de la Nature« (I) jest mu »knihou neobyčejných sil, avšak příliš přístupnou výtkám smyslnosti a sobeckosti«. Je prý sice stejně jako Godwin odpůrcem »soustavy sobectví«, nechápe však, proč by »nejvznešenější nezištnosti nebylo lze smířit s nejpřísnějším materialismem« nebo proč by »dvě nauky, o materialismu a nezištnosti, nemohly býti chovány v jedné mysli tak nezávisle jako dvě pravdy, že cricketová koule je kulatá a krabice hranatá«. Četl také Berkeleyho, ale není přesvědčen jeho »immaterialismem«, jenž se mu zdá pouhým záporem; slovem, které jako všechna podobná slova s předponou *non* »bylo vynalezeno pýchou filosofů, aby zakrylo jejich nevědomost také jim samým«. O tom, čí názory jsou správné, zda jeho či Godwinovy, ať prý rozhodne rozum, jenž »smím-li jej zosobniti, tak převyšuje Vás, jako Vy převyšujete mne. Hodiny a tisíce let nelze stejně změřiti věčností«.

S Godwinem nesouhlasí radikál Shelley ani co do hodnocení klasických řečí a literatur. Není prý ještě tak ješitný a dogmatický, aby tvrdil, že *vůbec* nepochybuje o zhoubnosti klasického vzdělání, je však přesvědčen, že zlo vyplývající z učení řečtině a latině převyšuje prospěch. Nechápe, že by se některá z velikých pravd »Zkoumání o politické spravedlnosti« opírala o výbornost literatury antické. Připouští sice, že latinská a řecká vzdělanost měly vliv na vývoj Godwinovy povahy, táže se však, jaký. »Což nejsou

(I) Mylně připisuje tuto knihu jednou Mirabaudovi, po druhé Helvétiovi.

rozumování, na nichž se zakládá Vaše soustava, naprosto odlišná a nijak nesouvisící s výborností Řecka a Říma? Neutlačovala vláda republikánského Říma a většina vlád řeckých, nejednala svévolně a nepovzbuzovala k monopolu právě tak ochotně jako nyní vláda Velké Britanie? A čemu se učíme od jejich básníků? Jak jste kdysi uznal, ‚nehodí se na nic jiného, než aby prodlužovali trvání škodlivého plemene hrdin na světě' .... Zjemnila snad řecká a římská literatura duši Johnsonovu? Rozšiřuje obzor tisíců omezených pobožnůstkářů, kteří byli vychováni v samém srdci klasičnosti? ....« (I) Takové otázky dává svému učiteli dvacítiletý Shelley, jenž půldruhého roku předtím čítával v Universitní koleji oxfordské při plamenech otevřeného krbu Homerovu Iliadu a vzdychával u vytržení nad její krásou; týž Shelley, jenž několik málo let později bude se hluboce kořit Platonovi a řeckým tragikům a se zřícenin lázní Caracallových útrpně pohlížet na dnešní umění a vzdělanost.

Nyní si váží toliko latinské mluvnice, poněvadž je klíčem k některým živým jazykům evropským, a z básníků jenom římského Lucretia, jenž ho zajímá hlavně jako radikální myslitel náboženský. Tím je také Shelley. Je známo, že byl z university vyloučen pro atheismus a že Shelley bezbožec dlouho byl a dosud bývá přízrakem ustrašených duší. Jaký byl jeho atheismus? V praksi celkem nevinný, kdežto v theorii zasloužil si spíše jména deismu nebo pantheismu, jak dobře mu řekl v soukromých hovorech Southey. Sklon k náboženské skepsi zdědil snad po dědovi Percy Shelleym, bohatém statkáři sussexském, jenž větší část svého dlouhého života zasvětil hromadění jmění, týrání svých žen a dětí a pravidelnému vysedávání ve vesnických výčepech. O tomto výstředním starci, jenž zapravovával první tiskařské účty svého vnuka, píše Shelley své přítelkyni Hitchenerové, že je »dokonalý atheista a že staví všechny své na-

(I) 29/7 1812.

děje na zničení«. Jeho syn, básníkův otec Timothy, byl sice politickým smýšlením liberál, ale ve věcech náboženských zůstal zarytým konservativcem. Hrozil se skepse synovy daleko více než jeho žena a nikdy mu neodpustil, že se nepokořil a nevzdal svého přesvědčení, když universita chtěla vyvrženou ovci jen za tu maličkost odvolání přijmouti opět do svého stáda. Poměr mezi nimi byl vždy chladný. Shelley praví, že svého otce nikdy nemiloval a že nikdy neobjevil u něho ani jediné vlastnosti hodné podivu. Veliká touha po vědění, zájem o vědy přírodní, soukromá četba a přemýšlení o pohanství řeckém a římském již na škole etonské podvrátily v plachém hochu víru v církev a její učení. Když pak pročetl »Politickou Spravedlnost« a »Système de la Nature«, zanevřel na křesťanství vůbec jako na nepřítele velikých ctností a přežilé zřízení, jež zadržuje pokrok lidstva. Křesťanská dogmata byla mu podvodem, kdežto prakse, jak se vyvinula v církvích, pouhým epikurejstvím, ne-li něčím daleko horším. »Mají Sokrates a Cicero zahynout, zatím co nejšpatnějšímu chlapovi moderní Anglie dostane se života věčného?« tázal se mladičký student etonský. »Proč tedy, opakuji, pan Eaton je trestán? Poněvadž je deista. A co jste Vy, Lorde? Křesťan. Nuže tedy! škraboška spadla; stíháte ho, poněvadž se jeho víra liší od Vaší. Napodobujete svými činy pronásledovatele křesťanství a jste dodatečným důkazem, že Vaše náboženství je krvavé, barbarské a nesnášelivé právě tak jako jejich ... Opravňuje bůh křesťanský, jejž jeho následovníci velebí jako božstvo pokory a míru, — On, obnovitel světa, pokorný oprávce —, aby člověk povstával proti člověku, a ježto liktoři jsou pohotově na jeho pokyn, aby jej poutal v řetězy a mučil jako nevěřícího?« psal v otevřeném listě r. 1812 někdejší posluchač university oxfordské Lordu Ellenborough, jenž odsoudil knihkupce Eatona na pranýř a na osmnáct měsíců do žaláře za to, že uveřejnil třetí část Painova »Věku Rozumu«. A několik měsíců předtím v dopise

přítelkyni Hitchenerové: »Zdá se, že velice pochybujete o křesťanství. Já nepochybuji: nechápu ani možnosti, že by bylo pravé.«

Tento radikalism protikřesťanský později sice pozbyl své útočnosti, nikdy však nevyhasl. Studium Spinozy a spisovatelů antických jej posiluje. R. 1811 kathedrála v Yorku je Shelleymu »obrovskou hromadou pověry«; téhož roku chce přesvědčit Miss Hitchenerovou a nejsoucnosti boží, protože nevěru v jsoucnost pokládá za »nejkratší cestu, jak vykořeniti křesťanství«; dvě léta později mluví o »biblickém jedu«; r. 1816 v žaláři chillonském vzpomíná Tacitových slov o »pernicies humani generis« jako »slavného a nezvratného proroctví«; v dopise z Neapole nazývá císaře Konstantina »křesťanským plazem, jenž se plazil krví své povražděné rodiny k nejvyšší moci«,(I) a nedlouho potom »obmezenou a zlořečenou příšerou, jejíž hlavní zásluhy záleží v tom, že upevnila náboženství«.(II) Roku 1821 libuje si v myšlence Schleglově, že víra lidu byla zničena »nejprve ďáblem, potom Duchem svatým, posléze Bohem otcem«, a ještě krátce před smrtí zdůrazňuje proti názoru Tomáše Moora své převědčení, že křesťanství světu neprospělo; souhlasí s ním sice, že nauky francouzské a materialistické filosofie jsou právě tak klamné jako zhoubné, je však jist, že jsou přece jen lepší než křesťanství, »pokud anarchie je lepší než despotism; z toho důvodu, že anarchie trvá dočasně a despotism je věčný«.(III)

Ale odvaha myslitelská je spojena u Shelleyho se srdcem velice měkkým. Tak měkkým, že někdy potlačuje své přesvědčení, aby neurazil citů těch, kdo jsou mu milí. Vyloučen byv pro atheismus z university, nemůže patrně odepříti své matce, jejíž mírné a snášelivé povahy si váží, aby nešel k přijímání; a když jej k témuž náboženskému úkonu vyzve jeho mladá přítelkyně Harrieta Westbrooková, bez dlouhých rozpaků vyhovuje i jejímu přání. V Ježíši vidí

(I) 22/12 1818. (II) 23/3 1819. (III) 11/4 1822.

velikého lidumila a vyjadřuje se o něm s úctou. Za pobytu v Dublině r. 1812 zabývá se myšlenkou sestaviti výběr z jeho výroků, aby jím očistil jeho učení od »tajemnosti a nemravnosti, která je zahaluje«. Historické křesťanství nemá po jeho názoru s prorokem nazaretským nic společného, a nazývá-li se dosud jeho jménem, je to jen »lucus a non lucendo«.

Kdykoli mluví a píše proti náboženství, má na mysli hlavně toto náboženství odplaty, kde nic se nekoná zdarma a nic se nepromíjí; kde bůh je pouhý tyran, o němž ten, kdo jej vzývá a velebí, dobře ví, že je »nejnelítostnější, nejsvéhlavější a nejzatvrzelejší ze všech tyranů«, jemuž však se koří, protože je všemohoucí. Shelley zná však ještě jiného boha. Není-li si někdy jist jeho jsoucností, aspoň ji připouští a rád o ní uvažuje. Slovo »bůh« je mu sice »pramenem nesčetných omylů« a bude jím tak dlouho, »dokud nebude vymazáno z názvosloví filosofického«; ale pojem sám je mu více než domněnkou. »Nemohl bych snad podati důkazů, avšak myslím, že list stromu, nejnepatrnější hmyz, po němž šlapeme, jsou samy sebou důkazy většího dosahu než kterékoliv jiné, jež bylo by lze uvésti, že nějaký ohromný rozum oživuje nekonečnost. Nevěřím-li *tomu*, nejsilnější důvod, dokazující jsoucnost života posmrtného, okamžitě padá.« (I) Několik dní později definuje Hoggovi boha jako »první příčinu«: »Zeptám se materialisty, jak vznikl tento svět. Odpoví: Náhodou. Jakou náhodou? Odpovím slovy Spinozovými: ‚Nekonečné množství atomů vznášelo se od věčnosti prostorem, až se posléze jeden z nich šťastnou náhodou vychýlil ze své dráhy a ten vleka za sebou jiný vytvořil základ gravitace a v důsledcích vesmír.' Jaká příčina způsobila tuto změnu, tuto náhodu? Neboť kde, pokud víme, příčiny vznikají bez přiměřených účinků? Aspoň zde, při věci tak odtažité, musíme uvažovati obdobně. Nebyla to tedy *příčina*, nebyla to *první* příčina? Nebyla tato

(I) 3/1 1811.

první příčina božstvo? Nyní nezbývá, než dokázat, že toto božstvo pečuje, nebo spíše že se jedině zaméstnává upravováním nynějšího i budoucího štěstí svého stvoření... Ó, kéž by bylo duší všehomíra, duchem vesmírné, nehynoucí lásky! Vskutku, věřím, že jest....«(I)

Dva měsíce potom Shelley byl vyloučen z koleje pro bezbožectví. Byla snad změna v jeho názorech náboženských tak náhlá? V té době jich vůbec nezměnil. Proč se tedy musel rozloučiti s universitou? Nepopřel, že je původcem anonymního letáku, jemuž dal hrdý název »Potřeba atheismu«. Ale za tímto heslem na pohled tak jistým skrývala se mimo mladickou skepsi veliká touha dohmatati se jakékoliv, i sebe menší jistoty. Jak později řekl Trelawnymu, užíval slova »atheismus« jenom jako »namalovaného ďábla pro strach lidí bláhových«. Účel letáku byl jiný, nežli se snad domýšleli v koleji. Četba francouzských a anglických racionalistů posílila v Shelleym vrozený sklon k hádání o sporných otázkách. Mladý rozumář a vášnivý dialektik byl přesvědčen, že jenom vzájemnou výměnou a vysvětlováním názorů lze dojíti pravdy. Aby si usnadnil cestu k písemnému »hádání o víru«, sestavil a vytiskl kratičký leták o atheismu. Potom jej v dopisech rozeslal všem biskupům anglického království, místokancléři university oxfordské i představeným jednotlivých kolejí a vůbec těm osobnostem, o nichž soudil, že se mají zajímat o záhady náboženské. V listech jim oznamoval, že náhodou objevil přiložený leták, že sám nedovede vyvrátit jeho závěrů a že by byl vděčen, kdyby mu laskavě oznámili své názory dopisem na určitou adresu do Londýna. Takovým způsobem chtěl zapřísti korespondenci a v několika případech, kde neprohlédli úskoku dosti naivně osnovaného, skutečně zapředl. Universita několik týdnů mlčela. Buď přezírala leták o atheismu a dopisy Jeremiáše Stukeleyho, nebo nevěděla, že se za tímto podpisem skrývá jeden z jejích nejmladších

(I) 12/1 1811.

členů. Teprve když Shelley vyložil pamfletem okna oxfordského knihkupectví a tím přivábil pozornost duchovního, na jehož pokyn všechny výtisky v knihkupcově kuchyni spáleny, zavolán byl k představeným své koleje, a ježto se zdráhal odpověděti na otázku, je-li původcem letáku, ihned z university vyloučen. Přítel Hogg, jenž protestoval proti tomuto trestu bez vyšetřování a na touž otázku rovněž neodpověděl, vyloučen byl zároveň s ním. Druhý den časně ráno oba odjeli do Londýna.

Ale toto neočekávané přerušení studií universitních neutlumilo v Shelleym vášnivé záliby v úvahách a výkladech náboženských. Na jaře r. 1811 dopisuje si pod pseudonymem s duchovním Faberem, a když se brzy potom seznámí u svého strýce s E. Hitchenerovou, po celý rok posílá jí listy, v nichž rozbírá své názory o bohu a nesmrtelnosti duše. Jeho nevěra v učení církevní přechází víc a více v pantheismus. ‚Bůh' je mu pouze označením pojmu, který jindy nazýváme vesmírem. Rozum a analogie potvrzují mu domněnku, že život je nekonečný; »že duše, která nyní oživuje toto tělo, byla kdysi oživujícím prvkem nekonečně nižšího článku v řetěze bytostí a že konečně jest jí souzeno dosíci článku nejvyššího . . .; že všechno je oživeno a že tudíž, poněvadž život je nekonečný, nikdy nemůžeme dospěti jeho konce.« (I) A jinde: »Každý den [mne] přesvědčuje, jak marné, jak nedostatečné jsou všechny úvahy, aby to dokázaly. Jsme však — jsou tyto duše, které měří ve svém omezeném okrsku vzdálenost oněch světů — jsme pouhé bubliny, jež vznikají z bahna nehybné kalužiny jen proto, aby byly zase pohlceny její hnijící hmotou? Myslím, že nikoli; cítím, že nikoli.« (II) »Chci žíti mimo tento život.« (III)

Příroda je mu zatím skoro němá. Jestliže si jí povšimne, uvažuje nanejvýš, mají-li také rostliny duši a nějaký cíl vyšší. Brzy po nedobrovolném odchodu z university po prvé přichází do Walesu. Bydlí tam v údolí se staletými stromy

(I) 2/1 1812. (II) 11/12 1811. (III) 26/12 1811.

a horskou bystřinou, poblíž vodopádů a mezi skalami nakupenými a protínajícími letící oblaka. Ale této divoké romantičnosti, která by si ho byla jistě podmanila v době blouznění na škole etonské, jako by ani neviděl svými skly ‚pouhého rozumu'. Rozbírá své city, uvažuje o jejich podstatě a ničí je v zárodku. Teprve později za pobytu v krajině jezerní a zejména za druhé návštěvy waleských hor začíná se ledová kůra prolamovat a proud citového tepla proniká na povrch. Tehdy si všímá dokonce i lidových pověr a o duších a skřítcích, jež pověrčivost horalů nasadila do jeho domu a nejbližšího okolí, nepíše již tak opovržlivě jako o »druidských podvodech« a »jevišti římského zprznění« ještě rok předtím v severoanglickém Keswicku. To jsou však jenom rozběhy. Opravdové uvolnění nenastane, dokud jeho smyslů neotevře skutečná láska k ženě, která jako by v něm byla usnula po prvním zklamání a která pouze napolo procitla i po rytířském sňatku s Harrietou. Když prchá v červenci r. 1814 s Mary Wollstonecraft-Godwinovou a její nevlastní sestrou na pevninu; když po prvé uvidí Paříž a odtamtud s košíkem v ruce brodí se silničním prachem k hranicím švýcarským, veda druhou rukou mezka, na němž sedí Maria-Mary; když jej na noclezích ve zpustošených vesnicích francouzských očichávají krysy; když nedaleko Neuchâtelu v dálce spatří zasněžené vrcholky Alp jako oblak a nádherné vidění; když u Lucernu nad jezerem odpočívaje opodál kaple Tellovy dívá se na hory, lesy a vodu; když posléze po řekách švýcarských a po Rýně vrací se domů: holá skutečnost hovoří k němu necvičenou řečí a drsný život, nevysušený v kelímcích racionalistické filosofie, hlásí se o práva uzmutá. Shelley se po druhé přerodí. Básník přemůže konečně rozumáře.

Ovšem teprve r. 1814 a 1815. Zatím ještě na básně mnoho nemyslí, a pokud je píše, vyjadřuje jimi hlavně své názory filosofické, náboženské a sociální. Téměř všechen svůj čas, své peníze, své zdraví věnuje politice. Živý zájem o ni do

smrti v něm neutuchá. Ještě r. 1819, kdy básní »Odpoutaného Promethea«, píše příteli Peacockovi: »Mám za to, že básnictví je velmi podřízeno vědě mravní a politické, a kdybych byl zdráv, jistě bych směřoval k nim; neboť dovedu si mysliti veliké dílo, ztělesňující objevy všech věků a v soulad uvádějící zápasící vyznání, jimiž lidstvo bylo až dosud ovládáno.« (I) Téhož roku po surovém zakročení vojska proti manchesterským dělníkům skládá politické verše »Maškarní průvod anarchie« a prosou načrtává »Filosofický názor na opravu« (volební); rok potom chce vydati svazeček »lidových písní, vesměs politických«, a později ještě často v dopisech uvažuje o tom, co se děje ve veřejném životě anglickém, ve Španělsku, v Italii a na Balkáně. Dříve však se družila k theorii také politická prakse. Nejenom chtěl zaujmouti po otci místo ve sněmovně, jakmile by dosáhl plnoletosti: r. 1812 vypravuje se s první svou ženou do Irska, aby přímo zasáhl do jeho nešťastné politiky a svými schopnostmi pomáhal potírati anglickou despocii. Než nastoupí cestu, píše »Provolání k irskému lidu«, aby je dal po příkladu Tomáše Paina tisknout na veliké archy písmeny z dálky čitelnými a lepit jako návěští na zdi dublinských ulic. Emancipace irských katolíků a zrušení politické jednoty Irska s Anglií je podstatou jeho obsahu; politické probuzení irského lidu a zvláště dublinské chudiny hlavním účelem. Shelley je nadšen pro věc irskou a domnívá se, že způsobí obrat v irské politice. Ihned, jakmile přistane v Dublině, skládá druhý leták, v němž navrhuje, aby byla zakládána »lidumilná sdružení«, která by »klidně zrevolucionovala zemi«. Oběma letáky chce budit smysl pro svobodu politickou, pracovat pro smír, otřásat irským katolictvím a zavádět zásady kvakerské a sociniánské. Sestru své ženy, doprovázející mladé manžely na politické výpravě, nabádá, aby sestavila ze spisů T. Paina výbor, jejž by pak vydal a v tisících výtisků rozšířil mezi lid. »Provolání«

(I) 26/1 1819.

nelepí sice na dublinská nároží, spouští je však s okna svého bytu, kdykoliv zahlédne člověka, o němž se domnívá, že by byl přístupen jeho výkladům, rozdává je po ulicích, poděluje jím své známé, a sedmnáctiletá Harrieta, jež má daleko více smyslu pro humor a směšnost situace než její manžel, puká jednoho dne smíchy, když Percy s prorockou vážností nepozorovaně vstrčí výtisk také do kápě chudobné irské ženy. Jeho přítelkyně Hitchenerová má podobným způsobem pracovat mezi sedláky jižní Anglie. Na neštěstí celníci naleznou v krabicích »zápalné látky« a místo do Sussexu pošlou je policejním úřadům londýnským.

Shelley zatím navazuje styky s několika předáky irského hnutí a s jedním z nich zamýšlí dokonce vydávat politický list, jenž by šířil jeho myšlenky. Když se mu naskytne příležitost, vystoupí o schůzi irské strany národní i na politické řečniště. Ale jeho mládí není oporou jeho slov a svobodomyslné názory, jež hlásá, zarážejí irské katolíky. »Předsudky přes mé zásady jsou tak mocné,« oznamuje své přítelkyni, »že mne více nenávidí jako svobodného myslitele, nežli milují jako stoupence svobody«.(I) Přesvědčením je republikán, v Irsku však rozhodných republikánů je málo; je protikřesťanský deista, mezi Iry setkává se však pouze s několika lidmi, kteří teprve začínají kolísat mezi křesťanstvím a deismem; všichni ostatní vidí v římském katolictví mocného spojence v boji za práva politická. Je nepřítelem aristokracie, ale dublinský lid je příliš ubohý, aby rozuměl jeho názorům. »Jedinou hmotou oživené špíny« nazývá v dopise obyvatele úzkých uliček. Chodí sice do jejich chatrčí, poučuje, pomáhá, ale když pozná tu bezednou bídu hmotnou i duševní a vidí, jak sami Irové jsou otrlí vůči ní, pojímá jej hnus a zmocňuje se ho touha míti Dublin již daleko za sebou. »Jsem syt tohoto města a toužím býti u Vás a v klidu. Bohatí *deptají* chudáky v mrzkost a potom si stěžují, že jsou mrzcí. Týrají je do vyhladovění a věšejí, když ukradnou bochník.« (II)

(I) 10/3 1812. (II) Tamtéž.

Po takových zkušenostech Shelley poněkud vystřízliví. Pobyv šest neděl v Irsku, vrací se zklamán do Anglie. Ale sotva se zotaví z dojmů dublinských, ihned obnovuje politickou agitaci. Ježto na vesnici v hrabství devonském má pramálo příležitosti hlásati zásady republikánské a svých přátel nechce uvádět do nebezpečenství, uchyluje se o pomoc k živlům. Své letáky uzavírá do lahví a pouští na moře nebo je upevňuje na balony naplněné rozehřátým vzduchem, aby je zanášely do končin, kam by jeho učení zásluhou lidskou nikdy snad nepronikló. A když vlny odplavují láhve a vítr duje do papírových poslů, vrací se do svého domku a píše znělky na »balon zatížený vědědním« a na »několik lahví věděním naplněných«. Neboť přes všecku střízlivost nauk filosofických fantastou je a zůstane i Shelley racionalista. Jeho zápal nevidí překážek, jeho opravdovosti je komičnost cizí. Sám se nazývá »zklamaným nadšencem«. Zklamání však nikdy nadobro neudusí jeho nadšení. Sice by nekráčel kostrbatou stezkou života tak statečně a s takovým vnitřním úspěchem.

William Godwin byl nejenom přímo, nýbrž i nepřímo osudným činitelem v jeho vývoji duševním. Vlivem »Zkoumání o politické spravedlnosti« přestal spisovat romány a přimkl se k četě filosofujících theoretiků osvícenských; vlivem Godwinovy dcery a své lásky k ní protrhl kruh šedých theorií a přiblížil se opět k zelenému stromu života. Když četl knihu svého učitele, sotva tušil, že se v několika málo letech dvakrát prohřeší na jejím přikázání; stejně asi jako toho o sobě netušil Godwin sám, když knihu tu psal. Oba byli v theorii zásadními odpůrci manželství; oba se po dvakrát oženili. V květnu r. 1811 psal Shelley Hoggovi: »Ale manželství, jak praví Godwin, je mrzké, ohavné. Jakýsi nevýslovný, ošklivý hnus jímá mou mysl, když si pomyslím na toto nejdespotičtější, nejnežádoucnější pouto, jež předsudek ukul, aby uvěznil její energie . . . Nesnesl bych pouhé představy manželství, ani kdybych neměl důvodů pro svůj odpor

k němu.« A v srpnu téhož roku se oženil, podrobiv se dobrovolně předepsaným obřadům. Zaslepen láskou? Nikoli. Spíše ze soucitu. Spolužačka a přítelkyně jeho mladší sestry zamilovala se do něho a neopětovanou láskou churavěla. Její otec jednal s ní »krutě«; chtěl dokonce, aby se vrátila do školy. Hledala rady u Shelleyho. Měl ji nechat »mučit«, když pomoc byla tak nasnadě? Měl dopustit, aby družky ve škole jí opovrhovaly, poněvadž se přátelila s atheistou vyloučeným z university? Několik dní byl »zmaten a zádumčiv« a na Hoggovy narážky odpovídal důsledně: »Nejsem zamilován.« Pojednou však se rozhodl k činu. Koncem srpna r. 1811 oznamuje stručně svému příteli, že za noci projel v poštovním voze Yorkem a že Harrieta je s ním. Tři dni potom byl oddán v Edinburce podle skotského práva »rolník ze Sussexu« s dcerou bývalého hostinského Johna Westbrooka z Londýna.

V kterémsi v prvních dopisů Godwinovi Shelley praví o své mladičké choti, že její názory jsou podobny názorům jeho. Skutečně první dvě léta snažila se o to, seč byly její nevyvinuté síly. Četla Voltairův »Dictionnaire Philosophique«, učila se latinsky, hlasitě předčítávala z oblíbených knih svého muže, za výpravy irské cítila se lepší Irkou než dcera irského vlastence Currana, zajímala se o politiku, nenáviděla despocie, a když Shelley přestal jísti maso a zavedl ve své domácnosti »soustavu pythagorejskou«, neměl horlivějšího stoupence nad ni. Její pevné a čestné jednání, když Hogg, zneuživ slepé důvěry přítelovy, několik neděl po edinburském sňatku chtěl ji svésti, její dívčí oddanost a upřímná víra ve vše, co řekl a učinil její choť, utužovaly jen pouta manželství, uzavřeného s takovým kvapem. A přece Shelley cítil jakousi prázdnotu. Chyběla mu žena, která by nebyla pouze jeho žačkou, bledým stínem jeho podoby, nýbrž která by se mu blížila rozumově a zároveň byla bytostí samostatnou. U Harriety viděl jen dobrou vůli, ale málo hlubšího porozumění. Odtud vyvěrá platonská láska

a neodůvodněný obdiv, jimiž oplývají jeho nekonečné listy, psané Alžbětě Hitchenerové. »Nejdražší přítelkyně, (neboť tak Vás chci nazývat), Vám, jež rozumíte mým pohnutkám jednání, které, jak si lichotím, souhlasí s Vašimi vlastními, Vám, jež dovedete opovrhovati předsudky světa, jejíž názory jsou moje, Vám odvážím se říci, že *miluji:* aniž se vydávám v nebezpečenství možnosti, že toto svaté slovo vykládáno bude způsobem ponižujícím a hodným opovržení, aniž se vydávám v nebezpečenství domněnky, že ten kus ústrojné hmoty, který chová Tvou duši, vzbuzuje lásku, na niž má právo toliko ona duše . . . Od nynějška chci býti Váš — Váš v pravdě, upřímnosti a neomezeně.« (I) Tento projev mladého manžela šest neděl po svatbě byl jenom úvodem k dlouhé řadě projevů podobných, zasílaných na jihoanglickou vesnici tak dlouho, až třicetiletá učitelka zanechala svého povolání a přistěhovala se do malé domácnosti svého zbožňovatele. Navždy — ovšem. Teprve potom slova podivu umlkají. Když čtyři měsíce později čteme zase jméno její v listě Shelleyho, není to již »přítelkyně jeho srdce«, »vtělená ctnost« a »veselý paprsek, jenž zlatí tento zimní den života«, ani »jedna z těch bytostí, které přinášejí štěstí, nápravu, svobodu, kamkoli vkročí«, nýbrž »snědý demon« a »kus poťouchlé, mělké, ohyzdné, hermafroditní ženštiny«, které prý se její ukvapení přátelé velice rádi zbavili. »Čím bylo by peklo, kdyby taková žena byla v nebi?« táže se Shelley přítele Hogga, jejž přijal zatím na milost.

Odvrátil-li se však od »snědého démona«, nenavrátil se ještě trvale k Harrietě. Hladký povrch manželské shody a snad i občasného štěstí konečně puká a pod ním se objevují záhadné proudy. Posilovány jsou patrně nepříznivými vlivy Harrietiny starší sestry, která od začátku Shelleyova manželství bydlela v jeho domě; vlivy, které se zejména uplatňují, když se mu narodí dcera Ianthe. Harrieta přestává se zajímat o filosofii a literaturu, o irskou politiku

(I) 10/10 1811.

a latinské básníky a stará se jenom o zbytečné toulky, výkladní skříně londýnských obchodů, stříbrné náčiní, nejnovější střihy a modní klobouky. Na domluvy manželovy odpovídá hrdým vzdorem a svým podivným chováním budí v něm podezření neupřímnosti a manželské nevěry. Shelleyho tíží toto odcizení. Když jej Harrieta na čas opustí a odejde z vesnice na Temži, kde žijí tou dobou, do Bathu, upadá v zádumčivost, sentimentální touhu po zašlých dnech oxfordských a jakousi tichou, vzdornou zoufalost. »Žiji zde jako hmyz, který si pohrává v prchavém paprsku slunečním, jejž nejbližší oblak zatemní navždy«, oznamuje za březnového jitra r. 1814 Hoggovi. Literární práce ho netěší a jediná věc, kterou prý napsal, jsou sloky, ukazující, kam tíhnou jeho myšlenky:

»Thy dewy looks sink in my breast;
Thy gentle words stir poison there;
Thou hast disturbed the only rest
That was the portion of despair!

Subdued to Duty's hard control,
I could have borne my wayward lot;
The chains that bind this ruined soul
Had cankered then — but crushed it not.« (I)

»Je to vidění třeštivého a chorobného snu, jenž prchá ve studeném, jasném světle ranním. Jeho neobyčejná čistota a vybraná dokonalost nemají více skutečnosti než barva podzimního západu.« (II) Týden potom dává se s Harrietou po druhé oddat, aby před právem anglickým nebylo pochyb-

(I) Tvé orosené pohledy zapadají mi do prsou; tvá něžná slova hýbají tam jedem; porušila jsi jediný klid, jenž byl údělem zoufalství. — Pod přísným dozorem povinnosti byl bych mohl snášeti svůj rozmarný osud; řetězy, jež poutají tuto sesutou duši, zrezavěly, — jí však nezkrušily.
(II) 18/3 1814.

ností o platnosti jeho prvního sňatku. Ale toto církevní pouto je slabší pavučiny.

Z jara a počátkem léta peněžní o podobné záležitosti sbližují Shelleyho s domem Godwinovým těsněji než dřívější rozhovory filosofické. Za občasných pobytů v Londýně docházívá do jeho rodiny na obědy a setkává se opět s jeho dcerou Mary, která se právě vrátila ze Skotska. Osud tří lidí je rozhodnut. Harrieta, jež zatím mešká v Bathu, chtějíc snad svou strojenou neoblomností Shelleyho pokořit, netuší, že ho již ztratila. Rozdíl mezi ní, ženou krásné tváře, ale všedního ducha, a dcerou Williama Godwina a Mary Wollstonecraftové, zemřelé bojovnice za práva žen, je zřejmý i lidem skromnějších nároků, než jaké má Shelley. V hnědém zraku šestnáctileté dívky čte o vnitřním životě jiný příběh než v jasných a přece jen šálivých očích své ženy. »Každý, kdo mne zná«, praví příteli Peacockovi, jenž ho v parných dnech červencových zastihne v Londýně ve stavu malého království, v němž zuří vzpoura, »zajisté ví, že společníkem mého života měl by býti jenom ten, kdo má cit pro poesii a rozumí filosofii. Harrieta je ušlechtilý živočich, není však schopna toho, ani onoho.« Má-li nadto vnitřní jistotu, že ho nemiluje a že je mu nevěrna,(I) může ještě zůstati jejím manželem?

Nechce jí klamat. Pozve ji do Londýna a přátelsky jí vyloží, že jejich společnému životu nadešel konec. Harrieta se podrobí jeho rozhodnutí, když jí zajistí roční důchod, ačkoliv k rozchodu nikdy přímo nesvolí a později si v dopisech irské přítelkyni nejednou naň ponaříká. Vinu svaluje na Godwinovu »Politickou Spravedlnost« a svůdnictví jeho dcery, která prý roznítila city a obraznost jejího muže vypravováním o své matce a blouznivými hovory u jejího hrobu. Shelley na Harrietu nezanevře. Její zpráva, že jí vzkázal, aby se nastěhovala do jeho nové domácnosti a žila v ní jako jeho

(I) Přesvědčení toho se nevzdal ani později, jak patrno z dopisu Robertu Southeymu (17/8 1820); jeho přátelé soudili o Harrietě příznivěji.

sestra, není asi vymyšlena. Potvrzuje ji vlastní list Shelleyho,(I) v němž jí z Francie oznamuje, kam až dospěli a co zažili na svém »útěku do Egypta«. List psaný s božskou neznalostí ženského srdce: Hle, Harrieto, zde jsme. Viz, jak jsme šťastni! Přijď za námi do Švýcar a raduj se s námi z našeho štěstí! Nemáš na světě lepšího přítele nade mne.

Harrieta ovšem nepřijde. Se Shelleym setká se ještě několikráte ve svém životě, zvláště když po jeho návratu s pevniny těžce onemocní a když nedlouho potom mu povije syna. Pak mizejí stopy její z jeho dopisů a objevují se teprve po dvou letech, když se mu donese vzrušující zpráva, že v londýnském Hyde Parku vylovena z vody její mrtvola. Dobrovolná smrt, pro niž horovala hned v prvních týdnech manželství, přervala konečně útek jejího života dříve, než se stala po třetí matkou . . . Na dráhu básníkovu padá nový stín.

Godwin, jenž v theorii zatracoval manželství, nikdy úplně neodpustí svému zeti, že nedbal tohoto »nejhoršího ze všech zákonů«. Ačkoliv dále od něho přijímá značné podpory peněžní, všechny ostatní styky s ním i se svou dcerou přerušuje. Teprve církevní sňatek, uzavřený hned po tragické smrti Harrietině, překlene slabým můstkem průlom v jejich přátelství. Ale i potom Godwinův poměr k Shelleymu je chladný a odměřený. Písemné styky obnovovány zadluženým tchánem obyčejně jen tehdy, potřebuje-li peněz. Shelley pomáhá velmi ochotně, tak že v krátkém čase obětuje svému učiteli téměř pět tisíc liber, jež si sám vypůjčuje v dobách tísně za krutých podmínek na vrub budoucího dědictví. Když však vidí, že jeho pomoc má týž účinek, jako »kdyby byl peníze hodil do moře«, sám sebe že hmotně ničí a Godwin že přijímá »půjčky« a dary jako povinné dávky a téměř s opovržením, odřekne mu konečně, když znova po něm žádá pěti set liber, aby na chvilku upokojil své dlužníky. Tím je roztržka dovršena a vzájemné dopisování brzy potom na dlouho ustává. Shelley však nepřestane viděti

(I) 13/8 1814.

v otci své ženy nevšedního spisovatele a nejvýznamnějšího anglického filosofa své doby a za to, čím přispěl k jeho vývoji duševnímu, zůstane mu vždy vděčen. »Co je Godwin vůči Platonovi a Lordu Baconovi, dobře víme«, píše necelý rok před smrtí; »ale vůči těmto ubohým polovědcům je jako sup proti červu.« (I)

Prvního půl roku druhého manželství Shelleyova je doba trpkých zkušeností. Jestliže dříve nejednou zakusil hmotného nedostatku, poznává teprve nyní, co je opravdová bída. Nikdy si nevážil peněz. Dvě stě liber ročního důchodu, jehož se domohl po nerovném boji s otcem, bylo by úplně stačilo na jeho výlohy vlastní; daleko však nestačilo na výdaje ve prospěch jiných. Zahájiti sbírku pro odsouzeného redaktora dvacíti librami bylo mu právě tak snadno jako darovati ve chvíli nadšení na dostavění mořské hráze ve Walesu sto liber nebo věnovati ještě větší obnos na odvážný podnik nezkušeného inženýra. Dolehne-li tužší zima na chudinu městečka, v němž právě bydlí, ihned je pohotově s teplými houněmi a jinými potřebami, nakoupenými pro všechny chudáky v obci z vlastní kapsy. »Nač je člověk na světě? Jistě ne pro své vlastní štěstí, nýbrž jako dokonalejší nástroj štěstí jiných,« píše brzy po svém vyloučení z university mladé básnířce, jejíž verše ze šlechetnosti málo odůvodněné chce vydati svým vlastním nákladem. (II) »Ostatně, čím jsou mně peníze?« táže se v dopise přítele Hogga. A sám odpovídá na tuto řečnickou otázku o něco později: »Peníze jsou naším *otrokem*, nikoli pánem«. Než na podzim r. 1814 nadejdou smutné dni, kdy z otroka stává se pojednou pán; kdy Shelley prchává z domu před podezřelými lidmi, kteří se naň doptávají, aby ho zatkli a pro dluhy vsadili do vězení; kdy vysedává po dlouhé dni a noci v zapadlých hostincích a kavárnách, nemoha se dočkati okamžiku, až udeří v sobotu hodina půlnoční, která na celou nastávající neděli ruší moc soudních biřiců; kdy

(I) 22/10 1821. (II) V květnu 1811.

odtamtud posílá své ženě dojemné listy, v nichž se střídají projevy lásky a touhy po shledání s tichými i hlasitými vzdechy: „Οὐκ ἔχω ἀργύριον."

Tyto epistulae tristium umlknou sice v listopadu, ale z nedostatku vysvobodí jej teprve smrt dědova. Umírá v lednu r. 1815, zanechávaje svému synu Timotheji mimo šlechtický titul i veliké dědictví. Po delším vyjednávání zajištěn Shelleymu značnější důchod, jenž mu umožňuje klidnější život doma i pobyt v cizině, kdykoliv jej nesnášelivost náboženská nebo nedostatek zdraví pudí za moře. Teprve potom probouzí se v něm básník, jak jej známe z řady děl, začínající se »Alastorem«, napsaným za teplých dní podzimních v člunu na Temži a pod korunami windsorského lesa, a končící se zlomkem »Vítězného průvodu života«, jejž zbásní krátce před smrtí pod nebem italským.

Mimo návrat k přírodě znamenají tato léta u Shelleyho také návrat k antice. Oba proudy plynou nejprve vedle sebe, v Italii však splývají, tvoříce pak ústrojný celek, jako jej tvoří italská příroda a trosky antických chrámů a divadel. Řeka, větry a les jsou jeho živly, pokud mešká na anglickém venkově v kraji potemžském, jejž zná a miluje z dob pobytu na škole etonské; ve Švýcařích, jež r. 1816 spatří po druhé, druží se k nim obrovitost Alp, která »zaráží obraznost«, hřmění lavin, třpyt ledovců a pravěké ticho nad srázy a rozsedlinami Jurských hor; v Italii konečně smavá modř nebe, divoká romantičnost Apennin a zejména moře. Obrat, jaký v něm nastal, lze nejlépe změřit jeho poměrem k Rousseauovi: jeho velikým zájmem o vše, co souvisí se životem předrevolučního romantika, a zbožnou úctou, s jakou se ubírá stopami jeho postav po březích jezera Ženevského. »Nikdy jsem necítil mocněji, nežli když jsme přistáli v Clarens, že duch dávných dob opustil své sídlo, jež kdysi miloval. Tisíckrát, myslil jsem si, kráčeli Julie a St. Preux po této terasovité silnici, pohlížejíce k těmto horám, jež nyní vidím; ano stoupajíce po půdě, po níž stoupám

nyní já. Z okna bytu ukázala nám naše domácí ,le bosquet de Julie'. Aspoň obyvatelům této vesnice vtiskla se představa, že osoby onoho románu skutečně žily. Večer jsme se tam odebrali. Je to vskutku háj Juliin... Šli jsme dále vinicemi, jejichž úzké terasy dívají se shora na toto dojímavé jeviště. Proč nutily mne v tomto okamžiku chladné zásady světa, abych potlačil slzy zádumčivého unesení, jemuž hověti bylo by bývalo tak sladko, hověti nezměrně, až by sama temnota noční byla pohltila předměty, které je vzbudily?« (I) Brzy potom přibudou do Ouchy a Lausannu a jdou se podívat na zahradní domek, v němž téhož červnového dne r. 1787 Gibbon dopsal poslední větu svých »Dějin zkázy a zániku říše římské«. Stanou pod starými akáty, kde on tehdy stál, dívaje se za tiché měsíční noci na ledovce hor a hladinu jezerní. Byron, jenž doprovází Shelleyho, utrhne si na památku několik akátových listů. »Já jsem se zdržel, neučiniv toho,« píše Shelley, »obávaje se, abych neurazil většího a posvátnějšího jména Rousseauova; neboť přemítání o jeho nehynoucích výtvorech nezanechalo v mém srdci prázdného místa pro věci smrtelné. Gibbon měl ducha chladného a nevášnivého. Nikdy jsem necítil více chuti posměchem stíhati předsudky, které ulpívají na něčem takovém, než nyní, kdy mne přiměly »Julie« a Clarens, Lausanne a »Římská Říše«, abych srovnával Rousseaua s Gibbonem.« (II)

Když dvě léta potom překročí Alpy a octne se po prvé na půdě italské, »půvabnost země a jasnost oblohy« jej očarují. »Po celý život jsem závislý na těchto věcech; neboť sotva lze o mně říci, že žiji v kouři měst a hluku lidského pokolení a zimavých mlhách a dešti naší vlasti.« (III) Čtyři léta prožije v tomto »ráji vyhnanců, útočišti pariů,« léta dojmy nejbohatší a literární prací nejplodnější. Jezero Comské, nížina lombardská s nádherou podzimních oblak, ulice a mosty florentské, odumírající Benátky, jejich paláce a vězení, Ferrara s historickými vzpomínkami na Ariosta a

(I) 12/7 1816. (II) Tamtéž. (III) V dubnu 1818.

Tassa, kostely, sochy a obrazy boloňské, romantické Spoleto, vodopád v Terni, římská Campagna a posléze Řím, »město mrtvých nebo spíše těch, kdož nemohou umřít«; pak Neapol, Baiae a Pozzoli, vykopaniny pompejské a Vesuv, opět Řím a opět Florencie, Livorno, Pisa, Ravenna, až konečně Lerici a záliv Spezzijský uzavrou dlouhou řadu bydlišť a přetnou krátce dráhu tohoto neklidného života. Mimo to ztráta dvou dětí, narození třetího, záhadná choroba vnitřní, prohraný proces o děti z prvního manželství, hanobení ve vlasti, pomluvy u přátel italských a vědomí, že básně, jež vydal, nemají téměř čtenářů.

Italie probouzí v něm smysl pro dějiny, jež mu byly dříve »studiem nenáviděným a protivným až na dno duše«. Nepřišel do ní nepřipraven. Pilná četba starých spisovatelů římských a řeckých zbystřila jeho zrak pro to, co měl spatřiti ze zbytků velikého národa. Jejich očima hledí s počátku na krajinu italskou a nejednou zaznamenává, nalezne-li shodu mezi dojmem zažitým a představou, již si vytvořil, když četl jejich díla. Později, až nabude větších zkušeností a dovede se již vlastníma očima dívat na kosti veliké matky, nemá dosti případných slov, aby vyjádřil svůj podiv. »Nyní již chápu,« píše, navrátiv se do Neapole z vykopaných Pompejí, »proč Řekové byli tak velicí básníci; a zejména se mi zdá, že dovedu vysvětliti soulad, jednotu, dokonalost, jednotnou výbornost všech jejich děl uměleckých. Žili v neustálém styku s vnější přírodou a živili se duchem jejích tvarů. Jejich divadla byla vesměs otevřena horám a nebi. Jejich sloupy, ideální obrazy posvátného lesa se střechou protkávaných ozdob, vpouštěly světlo a vítr; vůně a svěžest venkova pronikala města. Jejich chrámy byly většinou shora přístupny vzduchu; a letící oblaka, hvězdy nebo hlubokou oblohu bylo viděti nad nimi. Ó, kdyby nebylo bývalo té řady nešťastných válek, jež se končily římským podmaněním světa; kdyby nebylo bývalo křesťanského náboženství, jež zasadilo poslední ránu starému řádu; kdyby nebylo bý-

valo těch změn, které uvedly Athény ve zkázu — jaké výtečnosti bylo by snad dospělo lidstvo!«(I)

Studium antiky rozněcuje v něm lásku k životu a jeho světlým stránkám. Miluje v ní onen silný důraz, jejž dává na soulad a dokonalost věcí pozemských. Jeho básnický genius napájí se z jejích zdrojů, jeho obraznost okřívá, kdykoliv se setká s jejím uměním. »Nevíte, jak se obrazotvornost zjemní, živí-li se den co den starověkem«, píše příteli Peacockovi, jenž v době záchvatů racionalistického materialismu první mu zase ukazoval na antické básníky a filosofy. Když se rozjaří r. 1819, Shelley se vrací z Neapole do Říma, toho »nevyčerpatelného dolu myšlenky a citu«. Denně docházívá na Forum, do Colossea, k fontánám římským a ve zlatém světle jarních večerů stoupává na Capitol. »Jilmy právě raší a teplé větry jarní přinášejí z venkova neznámé vůně, vesměs příjemné. Vídávám zářícího Oriona mohutným sloupovím chrámu Svornosti a měkké, hasnoucí světlo přitlumuje moderní budovy Capitolu, jediné, jež ruší vznešenou opuštěnost tohoto místa«.(II) Ve zříceninách lázní Caracallových, na jejich paloucích, mezi divokými křovisky a kvetoucími stromy, pod jejich oblouky závratně vyklenutými, kde vzduch je nasycen vůní fialek, básní »Odpoutaného Promethea«. »Jasná, modrá obloha římská a účinek jara mocně se probouzejícího v onom přebožském podnebí a nový život, jímž napájí duchy až do opojení, inspirovaly toto drama.«(III)

Mimoděk přirovnává svědky dob zašlých k výtvorům nedávné minulosti. Přichází do chrámu sv. Petra a je velice zklamán. »Zevně nedostihuje architektonické krásy sv. Pavla,(IV) ačkoliv není jí úplně prost; uvnitř ukazuje malost ve velikém měřítku a v každé příčině je opakem vkusu antického. Víte, kterak jsem náchylen k obdivu; snažil jsem se vyvésti z tohoto názoru — nadarmo; čím více pozoruji

(I) 26/1 1819. (II) 23/3 1819. (III) Předmluva k „Odpoutanému Prometheovi.“ (IV) V Londýně.

vnitřek sv. Petra, tím méně působí na mne jako celek.« (I) Docela jiný dojem budí v něm římský Pantheon. »Třebas není ani čtvrtinu té velikosti, jako by byl viditelným obrazem vesmíru; v dokonalosti jeho částí, jako když pozorujete nesmírnou klenbu nebes, představa velikosti je pohlcována a mizí. Je otevřen obloze a jeho prostranná klenba je ozařována neustále měnivým osvětlením vzduchu. Polední oblaka plynou nad ním a za noci lze viděti modrou temnotou jiskrné hvězdy, nehybně visící nebo spěchající mezi mraky za spěchajícím měsícem«. (II)

Když opustí Řím a vrátí se do Italie severní, cítí se osamocen. Je člověk společenský, jehož »síla je v účastenství«, a pohřešuje důvěrných přátel, kteří zůstali v Anglii: Hunta, Hogga, Peacocka a Horace Smithe. Do italské společnosti nechodí, poněvadž »salony a poklony jsou mu nadmíru nudné«, svým krajanům se vyhýbá, ježto mu otravují život jedem pomluv. Konečně mu zbývají jenom styky s manžely Gisbornovými, s nimiž se učí španělsky, aby mohl čísti Calderona, a jejich nemluvným synem. Plato, řečtí tragikové, Dante, řeka Arno a moře jsou v této osamělosti jeho útočištěm. Ale občas dostavují se hodiny mučivého ticha, kdy v duši opravdu žije toliko bolest člověka, jenž »padá na trní života a krvácí«; chvíle, kdy se modlí k větrům, aby zaduly a pozdvihly ho jako »vlnu, list a mrak«. Teprve koncem roku 1820 tvoří se kolem něho kroužek přátel. Bratranec Medwin přijíždí z východu do Italie, usazuje se na čas v Pise a stává se členem jeho domácnosti; řecký kníže Mavrocordato, pozdější bojovník za svobodu své otčiny, učí jeho choť řečtině a zasvěcuje jej do politického stavu Řecka; a hovorný »il diavolo Pacchiani«, jenž ho seznámil s »oturbaněným« Řekem, zavádí jej také do zaprášené ulice, kde v pokoutním klášteře žije »jediná Italka, o niž se vůbec kdy zajímal,« — Teresa Emilia, dcera hraběte Viviani. Později doplněn je kroužek komickou postavou Ira Taaffe,

(I) 23/3 1819. (II) Tamtéž.

místního anglického poety a vykladače »Božské Komedie«; pak dvěma milými bytostmi manželů Williamsových a posléze Byronem, jenž se na podzim r. 1821 stěhuje z Ravenny v dlouhém průvodu zvířat a lidí do pisanského paláce Lanfranchi.

Čím byla Emilia Viviani Shelleymu po několik měsíců předposledního roku jeho života, vyčteme z jeho dopisů, které se nám zachovaly, spíše mezi řádky než z jejich slov. Ani jeden z nich není psán jí samé a v ostatních vyskytují se jen skoupé zprávy o jejím vězení, občasných návštěvách v klášteře, o »Epipsychidionu«, přípravách k jejímu sňatku a posléze zklamání. Když po prvé se objevuje její jméno v dopise Shelleyově, je s ní znám již nějakou dobu. »Stále ještě nesmírně mne okouzluje«, píše své svekruši počátkem ledna r. 1821; »a těším se myšlenkou, že jí ulehčuji neutěšenost zajetí, ukazuji-li, jaký zájem ve mně vzbudila.« (I) A po čtrnácti dnech: »Vídávám občas Emilii; a nechť je mně přítomnost její pramenem bolesti nebo rozkoše, jsem stejně nešťasten v obou. Mám hluboký zájem o její osud a zájem ten nemůže naň míti nijakého vlivu. Ona však není lhostejná k mému účastenství a čítá je mezi svá ulehčení. Právě tolik útěchy, kolik se jí dostává mou oddaností k ní, já *ztrácím*. Není důvodu, aby ses obávala jakéhokoliv příměsku toho, co nazýváš *láskou*. Má představa o nadání Emiliině roste den ze dne. Její povaha mravní jest jemná — ale nikoli nad poměry; domnívám se však, že je něžná a upřímná — což vždycky něco znamená. Jak mnohé mají v jedné době pouze jednu z těchto vlastností!« (II) V únoru potom, zasílaje londýnskému nakladateli »Epipsychidion«, žádá, aby jméno jeho zůstalo tajemstvím a báseň nebyla vydávána za jeho vlastní, poněvadž chce uniknouti »zlomyslnosti těch, kdo mění sladký pokrm v jed, obracejíce vše, čeho se dotknou, v hnilobu svých vlastních povah... Vskutku, v jistém smyslu je plodem mrtvé části mého

(I) 2/1 1821. (II) 16/1 1821.

já.« (I) Zároveň píše na přání Emiliino žádost k velkovévodkyni, která jí má pomoci z klášterního vězení. Patrně nadarmo, ježto koncem dubna jedinou její nadějí na osvobození je sňatek. »Pokládám nyní za jisté, že se Emilia bude vdávat, ačkoliv není rozhodnuto, za koho. Veliká a bolestná tíž spadne mi se srdce, stane-li se tak. Ubožák, hrozně trpí ve svém žaláři.« (II) Potom kmitnou se dopisy jenom stručné zmínky o odloženém sňatku, obavy o její budoucnost, (III) pak po několika měsících zpráva o opětovaných návštěvách v klášteře, v němž stále ještě je zavřena, až konečně z péra Shelleyova tři týdny před jeho smrtí vytrysknou hořká slova o »osobě«, která byla »mrakem místo Junonou«. »Jste-li však zvědav slyšeti«, píše z Lerici J. Gisbornovi o »Epipsychidionu«, na něž se »nemůže ani podívat«, »co jsem a co jsem byl, poví Vám něco o tom. Jsou to idealisované dějiny mého života a mých citů. Myslím, že člověk je vždy zamilován do toho neb onoho; omyl, a doznávám, že není snadno duchům ukrytým v maso a krev, aby se mu vyhnuli, záleží v tom, že hledáme ve smrtelném obraze podoby něčeho, co je snad nesmrtelné.« (IV)

Do jisté míry podobně vyznívá jeho přátelství s Lordem Byronem. Setkali se po prvé ve Švýcařích r. 1816. Jejich styky tehdy jistě zdůvěrněly, jak ukazují jména »Albaneser« a »Albè«, jimiž od té doby nazývají Byrona v rodině Shelleyově. Později ochladly, zejména když si Byron přestal dopisovat s Klárou Clairmontovou, nevlastní sestrou Mary Shelleyové a matkou své nemanželské dcery Allegry. Navázány teprve v Italii, když mu Shelley na důtklivé naléhání přivezl malou Allegru do Benátek.

(I) 16/2 1821.
(II) 29/4 1821.
(III) Splnily se měrou vrchovatou. Emilia se provdala za muže, jehož jí vyvolil otec. Po šesti letech duševního strádání jej opustila a zemřela na úbytě ve Florencii, v domě napolo sesutém.
(IV) 18/6 1822.

Město je plno velikého lorda. Dříve než ho spatří, vypravují mu gondolieři a sklepníci o »giovinotto Inglese« s podivným jménem, o jeho výstředním životě, návštěvách v domě britského konsula a jeho dvou dcerách, které nedávno přijely za ním z Anglie a z nichž jedna není asi mladší než on. Když se konečně dostane do jeho paláce, nepoznává v něm někdejšího společníka z výletů po jezeře Ženevském. »Změnil se v nejživějšího a na pohled nejšťastnějšího muže, s jakým jsem se kdy setkal,« oznamuje příteli do Anglie. Byron vyjíždí s ním na Lido, vypravuje o svých »zraněných citech«, ujišťuje ho svým přátelstvím, později předčítá mu první zpěv »Dona Juana«, jejž právě píše, a brzy poskytuje mu dostatek příležitosti, aby lépe nahlédl do jeho života. Shelley se zhrozí společnosti, do níž zapadl jeho přítel. Poznává, že zdánlivá živost, kterou jej překvapil, má temnější pozadí, než se nadál. »Italské ženštiny, s nimiž se stýká, jsou snad nejsprostší ze všech, jež žijí pod sluncem — nejnevědomější, nejhnusnější, nejbigotnější; hraběnky páchnou tak silně česnekem, že obyčejný Angličan nemůže se k nim přiblížit. Ano, Lord Byron přátelí se s nejnižší odrůdou těchto ženštin, lidmi, které jeho gondolieři sbírají po ulicích. Druží se s bídnicemi, které téměř pozbyly, jak se zdá, chodu a tvářnosti člověka a které se neštítí hlásiti k činům, jež nejenom se nejmenují, nýbrž, jak se domnívám, o nichž zřídka kdy v Anglii máme pojem. Říká sice, že toho neschvaluje, ale vytrvává.« (I) Shelley je přesvědčen, že z tohoto kalného pramene vyvěrá Byronova nespokojenost, opovrhování světem i lidmi a zoufalost otravující jeho básně. »Je upřímně a hluboce sebou nespokojen; a když pozoruje ve zborceném zrcadle svých vlastních myšlenek povahu a osud člověka, co jiného může spatřit než věci hodné opovržení a zoufalství?« (II)

Teprve hraběnka Guiccioli a Ravenna vysvobodí Byrona z tohoto prostředí a odvrátí snad i násilný konec, jehož se

(I) 22/12 1818. (II) Tamtéž.

Shelley obává. Když jej po třech letech opět navštíví, aby s ním vyjednával za sebe i za svou svekruši o malou Allegru, kterou Byron zavřel mezi pověrčivé jeptišky do kláštera v nezdravé Romagni, shledá jej »člověkem v každé příčině změněným«. Noc je mu sice stále ještě dnem a den nocí, ale láska k mladé hraběnce udržuje jeho vášně v mezích. Stává se z něho »ctnostný muž«. Shelley přestává jej mentorovat a na pohled jsou zase starými přáteli. Jejich poměr není však srdečný. »Démon nedůvěry a pýchy číhá mezi dvěma osobami v našem postavení, otravuje svobodu našich styků. Je to daň, a těžká, již musíme platit za to, že jsme lidé. Myslím, že chyba není na mé straně, a není to ani pravděpodobno, ježto jsem slabší,« Shelley píše své ženě.(I) Necítí umělecké závisti vůči Byronovi, jejž klade druhdy nad všechny básníky své doby; je snášelivý i k jeho odlišným názorům o Popovi, anglických dramaticích a Keatsovi;(II) má však přece tolik hrdosti, že nechce mu býti ničím povinen, »poněvadž jsou lidé, jakkoli výteční, od nichž bychom nikdy nepřijali závazku ve světském smyslu slova.«(III) Příčí se mu jeho lordovská samolibost, sobeckost a nešetrnost vůči Kláře Clairmontové.(IV)

V Pise Shelleyovy city k Byronovi ještě více zhořknou. V dopisech z posledního roku čteme sice velikou chválu »Kaina«, ale také řízné úsudky o »člověku, jenž nedbá zla, které působí jiným«, o »Proteovi, v němž se smiřují takové podivné krajnosti«, o »rakovině aristokratství, která by měla býti vyřezána«, o »jádru všeho«, co je ve společnosti »protivné a nudné«, a v listě Mary Shelleyové dokonce o »licoměrnosti a krutosti«, jež »bouří duši naši až ze zákla-

(I) 9/8 1821.

(II) Je známo, kterak si Byron vážil Alexandra Popa; měl v žilách značnou dávku jeho krve. Keatse však řadil ke škole „antikvární" a o svých krajanech tvrdil r. 1821, že „nemají vůbec dramatu".

(III) 26/8 1821.

(IV) Odňal jí dítě, dal je do kláštera a nedovolil, aby je občas navštěvovala. Allegra zvolna v klášteře chřadla a na jaře r. 1822 zemřela.

dů.« (I) Posléze utvoří se mezi oběma básníky »široký záliv«, jenž roste a roste, tak že pravidelné styky, jimž se nemůže v Pise vyhnouti, jsou Shelleymu čím dále tím »nesnesitelnější«. Opouští město a s rodinou a manžely Williamsovými stěhuje se z jara r. 1822 do osamělé vily Casa Magni na pobřeží zálivu Spezzijského.

Brzy potom připluje za ním z Janova nový člun, na nějž se dlouho těšil jako dítě. Shelley je šťasten. Když se za letních měsíčních nocí projíždí s přítelem podél břehu, s něhož se ozývá kytara krásné paní Williamsové, vzpomíná si na slova Faustova a touží, aby mohl zadržeti prchavý okamžik štěstí. Za dne léhává na znak na dně člunu a dívává se do modré oblohy. Nemá chuti do větší práce. Zdá se mu, že se octl na pokraji strmého srázu, na nějž vystoupil s velikým nebezpečenstvím a s něhož nemůže setoupit bez nebezpečenství ještě většího. Je však spokojen, jsou-li nebesa nad ním na okamžik klidná. (II) Opravdu jenom na okamžik. Ne-

(I) Paní Shelleyová byla na Byrona rozezlena hlavně proto, že nemilosrdně šlapal po mateřských citech její sestry. Psala patrně vzrušena, ale její výtka neupřímnosti nebyla neodůvodněna. Bývalý sluha, propuštěný ze služby pro nepočestnost, ze msty rozšířil o Shelleyovi klep, že týrá svou choť, žije v nedovoleném poměru s její sestrou a dítě, které s ní měl, že utratil nebo dal do nalezince. Pomluva donesla se také britskému konsulu Hoppnerovi v Benátkách a jeho ženě, dobrým známým rodiny Shelleyovy. Ti jí uvěřili tím spíše, že se jí v dopise dovolával také Byron, aby nějak odůvodil své chování vůči Kláře Clairmontové, a styky se Shelleyovými přerušili. Klep se šířil dále a dostal se narážkami i do literárních kritik anglických. Když se Shelley dověděl za pobytu v Ravenně, jaká hana lpí na jeho jméně, ihned požádal své ženy, která zůstala v Pise, aby dopsala Hoppnerovým a očistila ho z pomluvy. Mary Shelleyová napsala obšírný list a poslala jej nejprve jemu. Byron jej četl a předstíraje, že prozradil tajemství, o němž měl pomlčet, vyžádal si ho, nikoli však aby jej s náležitým doprovodem poslal do Benátek, jak namluvil důvěřivému příteli, nýbrž aby jej zadržel a nemusel se Hoppnerovým přiznat, že si počínal nesprávně. Své ješitnosti obětoval čest člověka, jehož nejednou ujišťoval upřímným přátelstvím. Po jeho smrti dopis nalezen mezi jeho papíry neotevřen.

(II) 18/6 1822.

daleko po moři bloudí již rybářská lodice, jejíž zobec srazí jej za bouře i s přítelem do jícnu smrti.

Shelley překonával svá přátelství právě tak jako názory náboženské a filosofické. Snad proto, že se řídil, jak pravil kdysi své ženě, zásadou, kterou později nalezla ve »Vilému Meisterovi«: Díváme-li se na lidi pouze tak, jak jsou, činíme je horšími; zacházíme-li s nimi, jako by byli tím, čím by měli býti, zdokonalujeme je, pokud mohou býti zdokonaleni. Shelley své přátele idealisoval a proto se tolikrát v nich zklamal. Dokud se s nimi nestýkal častěji a po delší dobu, bývali mu souhrnem všech ctností; jakmile poznal z blízka, že skutečnost není totožná s jeho představou, býval rozčarován. Tyto zkušenosti nikdy ho však nevyléčily. Nikdy v něm neudusily touhy po něčem lepším a dokonalejším, touhy, jež byla nejsilnější vzpružinou jeho překotného vývoje.

Jeho úsudky o vlastních pracích, jakmile přestaly vyjadřovat jeho cítění a myšlení, nebývaly o nic mírnější než příkré výroky překonaných přátelství. Když zaslechl r. 1821, že »Královna Mab«, kterou vytiskl, ale nevydal osm let předtím, vyšla podloudně u londýnského knihkupce, požádal svého nakladatele, aby »jménem poesie« zakročil proti této loupeži. »Neviděl jsem jí po několik let, pokud se však rozpomínám, je to hanebná veteš; a řekl bych, daleko vhodnější ublížit než sloužit věci, které se zastává.« (I)

Drobnými zprávami a poznámkami o zjevech literárních nejsou Shelleovy listy chudy. Můžeme v nich sledovat vznik a růst jeho významnějších prací; dočteme se v nich záznamů o nepříznivých kritikách a skrovném počtu čtenářů, ale mimo několik zmínek o hodnotě toho kterého díla nenalezneme v dopisech míst, kde by básník obšírněji podával své názory. Víme odjinud, že nebyl přítelem literárních theorií, zejména

(I) 11/6 1821. Nakladatel zakročil jménem Shelleyho, soud však zamítl jeho stížnost, poněvadž „dílo majíc účelem škodit společnosti, přestalo býti majetkem spisovatelovým."

theorií o básnickém slohu a mluvě, o nichž tolikrát uvažovali angličtí básníci dvou posledních století. Shelleymu se příčily verše, jež nebyly přímým ohlasem inspirace a svou umělostí dokazovaly, že byly skládány s rozmyslem nebo za vlivu takové neb onaké theorie. Inspiraci kladl nad umění. Básník byl mu nejprve tvůrcem a teprve potom umělcem. Poesií nebyly mu jenom verše, nýbrž i literatura vůbec, umění, vynálezy, zřízení a všechny činy, které vytryskly z obraznosti, aby ukojily její touhu po dokonalosti. V listě Tomáši Peacockovi píše o »podivuhodném odstavci« ve »Faidrovi«, kde Sokrates hovoří o »božském šílenství« od Mus pocházejícím, jež se zmocňuje duše něžné a nezaneprázdněné, budíc a inspirujíc ji k zpěvům a k jiné poesii. »Každý«, dodává Shelley, »kdo žije v naší době a chce psáti básně, měl by si vštípit na ochranu proti klamným a omezeným soustavám kritickým, jež prohlašuje kdejaký básnický břidil, tuto větu, chce-li býti řazen do počtu oněch, na něž lze vztahovati tento hrdý, jakkoli vznešený výrok Tassův: »Non c'è in mondo chi merita nome di creatore, che Dio ed il Poeta.« (I)

Jak básnil sám? Také o tom jeho dopisy obsahují několik málo nápovědí; více nalezneme ve zlomcích jeho essayí, ve zprávách Mary Shelleyové a v předmluvách k větším pracím. Ale některé z těchto krátkých pohledů do vlastní dílny duševní nejsou nezajímavé. Ukazují jednak, odkud vyvěrala jeho inspirace, jednak, jak sám se díval na své nadání a jak soudil o svých pracích. Poznáváme z nich také, kterak umění jeho bylo těsněji spiato se životem a vším, čeho mu poskytoval nebo i neposkytoval, nežli se zdá tomu, kdo nezná pozadí jeho básní; kterak též o něm platí, co řekl o »nejlepších z básníků«, že jsou z rodu chameleonů, přijímajíce barvu »nejenom z toho, čím se živí, nýbrž ze samých listů, pod nimiž přecházejí«.

1910.

(I) 16/7 1818.

KEATS

I

ení hned jímavějšího čtení nad poslední dopisy Johna Keatse. Nevýslovná bolest z nich mluví. Bolest mladého, zmučeného srdce, jež nenávidí lidí a světa, protože je musí opustit. Posléze i prudká nenávist se mírní a utuchá, když propast zániku rozevře před jeho ohromeným pohledem svuj černý jícen. Ale utrpení se tím nijak nezmenší. Smrt, která se plíží neodvratně jako noc, byla by dokonce vítána — jen kdyby nerozlučovala, na věky nerozlučovala. »Přesvědčení, že nikdy už jí nespatřím, mne zabije... Dovedu zemřít — nedovedu jí opustit. Ó Bože! Bože! Bože!« Zatím temnota věčnosti roste a pohlcuje rodící se dojmy, představy, myšlenky — vše. Jediného citu pohltit nemůže. »Věčně vidím její postavu věčně mizející.« Každá maličkost, již *ona* posvětila svým dotekem, proniká mu duši jako hrot oštěpu. Ona zde — on *tam*... Jaká útěcha? Zoufalá touha po víře v nesmrtelnost propasti nepřeklene. A neuleje žhavého uhlí v prsou, dokud tělo neklesne a hrob se nad ním nezavře.

Takovým hlubokým soumrakem končil se krátký den života Keatsova, nad nějž žádný jiný netíhl více k slunci. Když mu zašlo, odmlčela se i jeho musa. Nedovedla zpívati za šera. Byla darem světla, údělem jitřním. Nenáviděla noci. Z radosti čerpala své síly, žal jí stahoval hrdlo. Jsou básníci, a nebývají z nejmenších, jimž hoře nebo strázeň lásky dodávají mízy. Z těch nebyl John Keats. Nezapouštěl kořenů na místech stinných. Doplul-li mrak nad jeho hlavu, otáčel se po paprscích slunečních. Jestliže jich nenalezl, vadl a usychal. Vášnivě miloval Fanny Brawnovou. Ale tato veliká láska, jež mu rozdrásala srdce jako nic jiného v životě, nevzpružila ho k uměleckému činu. Zůstavila stopy, pouze však takové, jimiž nechodívá nesmrtelnost. Nebylo

v ní dostatek jasu, klidu a štěstí, aby byla oplodnila jeho nejvlastnější vlohy. Nežli přikvačila nemoc, v době, kdy jeho duše mocně pučela do listí a květů, zemřel mu bratr, kterého vroucně miloval a něžně ošetřoval. Jiný básník byl by vyzpíval svou oddanost, svůj zármutek elegií, ať v té, ať v oné podobě. Keats zbásnil »Předvečer sv. Anežky« a »Předvečer sv. Marka« — dva bílé květy poesie neosobní. Jeho bolest byla umělecky němá. Přímo hovořívala jenom prózou dopisů.

Bylo by však mylné domnívati se, že jej odstřelila jediná kritika, jak řekl polo posměšně, polo útrpně Byron v »Donu Juanu«, nebo že jej zlomyslní hlupci vyplašili z jeviště života kamenem pohany, jak napsal v předmluvě k »Adonaisovi« Shelley. Duševní utrpení, pokud prýští ze zakaleného poměru k veřejnosti, ani nepodněcovalo, ani nepodlamovalo jeho schopnosti uměleckých. Měl více síly, než se domýšleli jeho nezasvěcení vrstevníci. Přes svou mladost věděl, že spása je v něm; že jeho genius neuzraje mentorováním, nýbrž toliko zůstane-li věren sobě a bude-li bdíti sám nad sebou. Řekl výslovně brzy potom, když byl napaden a zesměšňován: »Chvála nebo hana jenom chvilkově působí na člověka, jehož láska ke kráse sama o sobě činí jej přísným posuzovatelem jeho vlastních děl. Má vlastní kritika soukromá způsobila mně bolesti nepoměrně více, než kolik mně jí mohla způsobiti ‚Blackwoodova' nebo ‚Čtvrtletní' — a tak ani cítím-li, že mám pravdu, žádná vnější chvála nemůže mne tak rozpáliti, jako když já sám o samotě opětně vnímám a schvaluji to, co je krásné.« Pevně doufal, že po smrti »*bude* mezi anglickými básníky«, necítě »ani dost málo poníženosti vůči veřejnosti — a vůči ničemu na světě, leda vůči věčné Bytosti, principu krásy a památce velikých lidí«. Domníval se, že »snad *příroda* se jím projevuje, když píše pro sebe, jenom pro svůj chvilkový požitek«.

Duší tak uvědomělých neláme náhodný závan nelaskavosti nebo dotek hrubosti. Láme je toliko život nebo spíše

to, čím se život láme. Tak zlomena byla i duše Keatsova v oněch posledních měsících, kdy se loučil se zemí a vším, co na ní miloval: šumotem vody a šelestem stromů, duněním moře a kvílením větru, zelení lesního mechu a písní skřivanů pod nebesy, pohanskými bájemi a středověkými městy, verši vznešených básníků a vzpomínkami na tu, pro niž mu pukalo srdce. Příliš ještě lpěla na tom, co musela opustit. Cítila pudem, jak těsně je spojena s tímto světem, jak svými nejjemnějšími vlákny jej objímá a prostupuje, jak dýchá jeho dechem. *Tam* ovšem nebylo ničeho mimo věčný klid a zapomenutí — a po těch nikdy netoužila, dokud jí tělo bylo schránkou bezpečnou. Když úbytěmi zchřadlo a začalo odumírat, nastal tuhý boj mezi láskou a lhostejností, mezi krásou světa a klidem věčnosti. Boj předem ztracený a proto tak bolestný.

V básních i dopisech Keats důrazně připomíná, že záliba v kráse a touha po ní jsou hlavními prameny jeho umění a v životě jedinou náhradou za štěstí. Ve známém listě Richardu Woodhousovi, v němž vykládá svůj názor o povaze básnické, praví, že by dovedl psáti z pouhého zalíbení ve věcech krásných, i kdyby jeho noční práce každého rána byla spálena a nižádný pohled se jí nedotkl. Takové výroky překvapují, vysloví-li je třiadvacetiletý muž, jenž prožil mládí v blízkém okolí otcových koníren a jejž vůle poručníkova v šestnáctém roce poslala do oficiny předměstského ranhojiče. Ale Keats je zázračný jinoch. V chlapectví nejeví zvláštních vloh a sklonů kromě záliby v pěstních půtkách. Sotva však překročí jeho hranice, jako by se duševně zmnohonásobil. Ve dvou, třech letech uzrá na stupeň, jakého nikdo předtím netušil. Hnala snad zákeřná nemoc, jíž podlehla jeho matka a několik let po ní mladší bratr, tak rychle do pupenů šťávy dříve utajené? Zběžným pohledům se zdává, že hnala. Ale v díle, jež vykonal, není nic chorobného, nic souchotinářského. Jeho sladkost nemá příchuti ovoce, které uzrálo příliš záhy, poněvadž se v něm zahnízdil červ. Spíše

je pravda, že mocný náraz dojmů uměleckých, jakých nezažil do té doby, neočekávaně soustředil jeho síly tvůrčí.

»Napodobení Spensera«, nejstarší báseň Keatsova, vzniknuvší teprve v jeho devatenáctém roce, napovídá, kdo jej uchvátil nejdříve a kdo první vzbudil v něm touhu vyjádřiti několik obrazů z přírody řečí rytmickou. Vypravují o tom také jeho přátelé Clarke a Brown, z nichž onen ve svém vzpomínkovém záznamu zachytil nejenom příběh, nýbrž téměř sám výkřik nadšení a záblesk radostného vzrušení ve tváři ranhojičského učně, když po prvé slyšel přednes »Epithalamia« Spenserova. Čtyři sloky »Napodobení«, promítající do stříbřitých par smyslové romantiky ranní pohled na jezero se zelení ostrova, modří lovícího ledňáčka a bělí plující labutě, jsou důležity nejenom tím, že se jimi začíná básnická dráha Keatsova. Ukazují, jak těsné byly příbuzenské svazky mezi poesií doby Alžbětiny a romantickým básnictvím s počátku století devatenáctého vůbec a básnickým nadáním Keatsovým zvláště. O další doklady tohoto příbuzenství není nouze. Žádný však nemluví zřetelněji o převratu, jejž způsobila v srdci i hlavě mladého zasvěcence první známost s velikými odkazy literární minulosti, nežli znělka o něco pozdější, v níž úchvatným obrazem vystihl mocný účinek Chapmanova překladu Homerovy »Iliady« a »Odysseie«. Když se mu dostal do rukou, bylo prý mu jako Cortezovi, jenž uprostřed svého mužstva oněměl úžasem, dívaje se po prvé s šíje Panamské na nesmírnou hladinu Tichého oceánu. Od té chvíle má stále na očích Pacific anglické poesie, zejména když se zabere hlouběji do Shakespeara, kterého řadí se sluncem, měsícem a hvězdami mezi skutečnosti celé a nepodmíněné duchem pozorovatelovým. Pustit se naň přímo ještě se neodvažuje. Ale zatím stačí, je-li ho pamětliv a měří-li své síly jeho rozměry. Neuplyne dlouhá doba a překoná vlivy, jež ho strhují na nižší úroveň uměleckou.

Pope nikdy nebyl jeho vzorem, ale působil naň oklikou

svými pozdními napodobovateli, poloklasicisty a poloromantiky z druhé poloviny osmnáctého století. Z nich pochází Keatsova občasná záliba v statických personifikacích a abstraktních opisích, jimiž odmocňuje sloh několika čísel své první sbírky tištěných veršů. I ve zlomku s náměťem tak spenserovsky romantickým, jako je »Calidore«, zapadající slunce »zlatem šatí... vzdouvající se *lupenatost*« a sojka se vznáší »na *kráse* svých křídel«. Jinde zase měsíc v úplňku je »tváří Cynthiinou« a »Zklamání je otcem Zoufalství«. S této strany však nehrozí nebezpečenství. V ovzduší tak svěžím, jaké proudí tou dobou anglickým básnictvím, Pope nemůže se již státi zákonodárcem, aspoň ne tou měrou, aby zadržel nebo zarazil vývoj duchů opravdu silných. Nebezpečnější může býti mladému talentu vlivný vrstevník, jehož vlastnosti osobní vrhají odlesk na to, co koná v literatuře. Takovým vrstevníkem je Keatsovi Leigh Hunt. Připisuje mu své básně z r. 1817, docházívá častěji do jeho bytu, dělává s ním o závod verše na různá themata, skládá naň znělku, když je propuštěn z vězení, do něhož se dostal pro kritiku prince-vladaře, pravidelně čítává jeho týdeník »Examiner«, ctí jej pro jeho svobodomyslnost a odvahu ve věcech politických a miluje ho nejenom pro dobrotu srdce a společenskou laskavost, nýbrž i pro jeho oddanost k poesii alžbětinské. Také Hunt »bloudil síněmi Spenserovými a krásnými besídkami, trhaje okouzlené květiny«, jak praví v oslavné znělce jeho mladší přítel, nevidoucí ještě podstatného rozdílu mezi básníkem »Královny vil« a veršovcem »Povídky riminské«. Teprve později si uvědomuje nedostatky Huntova vkusu: »Je zajisté celkem milý druh, jsme-li s ním pohromadě,« píše bratrovi koncem r. 1818 — »ale ve skutečnosti je ješitný, sobecký a protivný ve věcech vkusu a mravnosti. Rozumí mnohé krásné věci; ale potom místo aby vzbudil v jiných myslích týž stupeň představy, jakou sám vyznává, započne vykládati takovým podivným způsobem, že náš vkus a sebeláska jsou ustavičně uráženy. Hunt

působí člověku bolest, tím že pěkné věci zmalicherňuje a krásné věci zošklivuje. Pro něho jsem lhostejný k Mozartovi a nedbám o bílá poprsí — a nejedna věc vznešená, sdruží-li se s ním, klesá v nicotnost«. Příbuzné vlastnosti pronikají i z Huntových prací básnických. Koří se Spenserovi, ale sám nemá ohně a proto ani dostatek vzletu a melodičnosti, aby ho dostihoval. Po příkladě Wordsworthově theoretisuje o tom, jak by se měl básnický jazyk oprostit a přiblížit obyčejné mluvě, ale tak aby unikl otřelosti. Sotva se však o to pokusí prakticky, upadá do chyb, jež zavrhuje. Vyjadřuje se povrchně, krásu nahrazuje líbivostí, a má-li projeviti hluboký cit, zmůže se často na pouhou sentimentálnost. Je romantik, ale přistřižený pro občanský salonek, do něhož se scházívá několik přátel na five o' clock. Nelétá vysoko, ani se nevznáší nad propastmi. Usedá na větev, klidným okem vnímá dohledný kus země a nebe a všedním hlasem trylkuje své nečetné variace. Takové jest jeho umění po stránce nejlepší. Přílišná důvěrnost hatí mnohdy jeho záměry. Chce pobavit, ale stává se nepříjemným, poněvadž strhuje velikost do prachu průměrnosti nebo i nevkusu. Jeho sloh, aby unikl pouhému zdání pathosu, působí rušivě na místech, jejichž romantické ovzduší žádá si slova neobvyklejšího. Nesourodost látky a výrazu v jeho největších pracích bije často do očí.

Keats jí s počátku nepostřehuje. Líbí se mu lehký, pohodlný chod jeho veršů, blížící se volnosti denního rozhovoru, a snaží se jej napodobovat. I tam, kde námět je ozvěnou hlasu Spenserova, jako v »Ukázce úvodu k básni« nebo v »Calidorovi«, jeho výraz bývá huntovský. Když rok později píše svou první předmluvu k »Endymionovi« a přítel jí vytýká závislost na Huntovi, diví se, že v ní nalézá něco takového. »A je-li tam«, dodává v závorkách, »je to můj přirozený způsob a mám cosi společného s Huntem«. Má opravdu. Aspoň snahu po nehledanosti výrazu, malou péči o přesnost verše a výraznost epithet, jíž ještě nedoceňuje,

zájem o řecké mythy a přílišnou povšechnost, když podává stavy duševní, zejména u žen. Ale nad Hunta vyniká silou smyslů a obraznosti. Již v první jeho sbírce vyskytují se ojedinělé postřehy, jaké mohly zachytit pouze oči naplněné také světlem vnitřním. Bílé nohy vyrůstající z vody »jako dvě lilie zrozené v ranním chladu« nebo úsměv, jenž se zableskne v tváři »jako modré nebe nad začarovanými ostrovy«, nebo »drobný nezvučný zvuk v listí, zrozený ze samého vzdechu mlčení«, jsou obrazy, jaké vnímá a tvoří toliko zrak a sluch opravdového básníka. A jsou tu i odstavce popisné, jako na př. líčení večera v posledních verších »Calidora«, jež napovídají, v čem bude jednou síla Keatsovy tvorby.

Z Huntova vlivu nevymaňuje se docela ani ve své druhé knize, »Endymionovi«, jejž vydává z jara r. 1818 po několika měsících pilné práce za nálady brzy radostně vzrušené, brzy neradostné. Staví jím však poslední mezník svého huntovství. Když jej tiskne, cítí potřebu omluviti se čtenářům a projeviti veřejně nespokojenost s dílem, na němž chtěl zkusiti, jak silná jest jeho obraznost a jak bohatá její vynalézavost. Nechápe dobře otázky Huntovy: Nač se pachtit za básní tak dlouhou? »Což nemají milovníci poesie rádi malou oblast, v níž by se toulali, kde by sbírali a vybírali a v níž obrazy jsou tak četné, že mnohých zapomínáme a shledáváme je novými, když čteme po druhé — jež by byly stravou na týdenní toulku v létě? Není jim milejší nežli to, co mohou pročísti, dříve než sejde paní Williamsová?« Zdá se mu, že všichni velicí básníci angličtí snažili se takto dokázat své schopnosti epické a že teprve poslední dobou vynalézavost básnická přestala býti znakem a měřítkem nadání. Když však posílá svou obšírnou skladbu na veřejnost, cítí, že nedošel mety, k níž mířil. Než brzy přemáhá své neuspokojení, ježto si uvědomuje pravý dosah své práce. Po nejprudších odsudcích, jaké ji stihly, píše svému nakladateli: »V ‚Endymionu' skočil jsem střemhlav do moře a tím jsem se lépe obeznámil s hlubinami, písčinami a skalisky, než kdybych

byl zůstal na zeleném břehu a pískal na bezúhonnou píšťalu, popíjel čaj a přijímal pohodlnou radu. Nikdy jsem se nebál nezdaru; spíše bych se chtěl potkati s neúspěchem nežli nebýti mezi největšími.«

»Endymion« dovršuje a překonává první období Keatsova vývoje básnického. Jeho obraznost, která dosud byla, jak praví v předmluvě, chlapecká, tíhne tu ke zralé mužnosti. Nežli jí dosáhne, »duše kvasí, povaha je nerozhodná, cesta životní nejistá, ctižádost krátkozraká: odtud pocházejí odpornost a všechny ty tisíce hořkostí, jichž oni lidé, o kterých mluvím, nevyhnutelně okoušejí, počítajíce stránky, jež následují.« Hořkosti vzešly také odjinud. Nebylo snadným úkolem vyplniti čtyři tisíce veršů vypravováním o lásce Měsíce k pastýři Endymionovi. Ani básníci a spisovatelé starověcí, pokud se dotkli tohoto mythu, ani renaissanční dramatikové, epikové a lyrikové angličtí, jako Lyly, Shakespeare, Drummond, Fletcher a Drayton, kteří buď narážkami nebo i podrobněji zachytili dějovou podstatu romantické báje antické, ba ani Lemprièrův »Klasický slovník«, z něhož Keats čerpal své první znalosti řeckého a římského bájesloví, neposkytovali mu více než pouhé kostry. Doplniti ji a oživiti bylo úlohou jeho vynalézavosti. S počátku sám si dobře neuvědomuje ideového jádra své básně. Obšírně popisuje pastýřskou slavnost na úbočích Latmu. Záplava ranního slunce na lesní pasece, tance hochů a dívek okolo oltáře, na němž hoří zápalná oběť, zpěvy na počest boha Pana, hry mládeže a zádumčivé vzpomínky starců a posléze vypravování Endymionovo na odlehlém ostrově o měsíci a paloucích zalitých jeho světlem, o barevných přeludech a závratných letech vesmírem, o nevýslovném blahu po boku bohyně Luny a smutku života pozemského zaujímají jeho pozornost tou měrou, že se zdá, jako by jenom líčení jižní přírody a popis unylých snů jejího dítěte o štěstí příliš prchavém byly účelem jeho epické skladby. Teprve když na konci prvního zpěvu vkládá Endymionovi do úst otázku:

»V čem je štěstí?« a dodatečně dvakrát změní svou odpověď na ni, ujasňuje se mu myšlenka, která má býti ideovou kostrou celé básně. Štěstí vidí v tom, »co kyne našim myslím k společenství božskému, společenství s podstatou; až zazáříme, úplně jsouce přetvořeni a prosti prostoru«. Jak patrno z dopisu nakladateli Taylorovi, Keats pokládá tento pomysl za »přechodní kámen obraznosti k pravdě« a pro sebe za tak důležit jako nic jiného, »co kdy vykonal«. Zdá se mu »prvním pokusem k hlavnímu pokusu o hru rozmanitých povah s radostí a žalem«. Teprve nyní jasně nahlíží hlubší význam jednotlivých stupňů štěstí, po nichž stoupá jeho hrdina Endymion, když opustiv krásy přírody pozemské na pokyn bohyně Cynthie sestupuje do temných samot podzemních, aby v nich zakusil hrůzy opuštěnosti i rozkoše lásky a soucitu; když mu najednou podsvětní prostory mizejí a nad hlavou mu zazní mocný hlas moře, jehož neprůhlednou hmotou až k němu pronikne paprsek měsíční, aby jej potěšil a posílil na cestu dnem mořským do paláce Neptunova, v němž upadá do mdlob prudkou touhou po Luně-Cynthii; když konečně vynesen byv Nereovnami na zemi procitne a spatří tiché jezero vroubené lesem, je dojat krásou a hořem indické dívky, s níž vypluje na černých koních do mléčné dráhy, kde se mu rozplyne a zmizí, zatím co na obloze vychází hrot měsíčního srpku. Měsíc a ona jsou jedna bytost ve dvou podobách, jak se brzy potom přesvědčí, když sestoupí na Latmos a tam před očima žasnoucí sestry Peony dívkou-bohyní je navždy unesen.

Třebas tedy Keats původně nechtěl psáti alegorie, sám zdůrazňuje alegorickou povahu svého eposu, jakmile je hotov. Endymionova láska k Cynthii je mu obrazem lidské touhy po kráse ideální, jíž se člověk nepřibližuje najednou a přímo, nýbrž po stupních. Krása ta je sice abstraktní, zjevuje se však, byť jen odleskem, ve zjevech hmotných, právě jako nebeská bohyně Cynthie objeví se milenci v podobě indické dívky. Endymion je nejprve zmaten, poněvadž srdce

jeho zachvacuje střídavý plamen lásky k oběma, konečně však poznává, že není podstatného rozdílu mezi Měsícem a neznámou dívkou a že tedy milovati krásu ženinu je totéž jako milovati krásu vůbec.

Tento myšlenkový podklad a jeho obrazné provedení není jedinou alegorií nejdelší básně Keatsovy. Bezmála všechny podružné děje a postavy její lze vykládati alegoricky jako ozdobné výplně základního plánu komposičního. Jsou tak četné a podávány jsou namnoze tak obšírně, že spíše matou, než objasňují. Červená nit komposiční se v nich tratí, celek pozbývá umělecké úměrnosti. Mimo to Keats chce každou skulinu vylévati zlatem, jak později radí Shelleymu ve svém zdrželivém posudku tragedie »Cenci«. Chce býti umělcem až do nepatrných maličkostí; nerad by něco zůstavil nedotčeno. Jeho malba je přeplněna metaforami a líčeními a takto co do účinku oslabena. Ale přes to právě po stránce popisné »Endymion« je nejzajímavější. Znamená-li dosud mnoho v životním díle Keatsově, znamená hlavně tím, co v něm stvořila žhavá obraznost podmíněná neobyčejnou živostí smyslů. Není vše zlato, co tu vyvřelo, ale je tu mnoho zlatých zrn a nejedno značné velikosti; neviděti jich mohla jenom osobní a literární zaujatost. Les na Latmu s paloukem uprostřed, nad nímž tlukou v ranním slunci křídla holubí a do dálky plují bílá oblaka, nebo údolí a svahy, jimiž Endymion bloudí, až se octne v opuštěné rokline a na obzoru se mu rozestře modravý nádech vzdáleného moře; východ slunce před zraky užaslých Argonautů nebo západ v tichém záhybu řeky, jež svítí z temnoty stromů jako srp vycházejícího měsíce; zvuky, jež omdlévají v lesních výmolech a hynou na vyschlých bařinách, nebo vánky, jež usínají »utýravše svou divokost vrtošivou zádumčivostí«; stezky pohřbené pod větvemi, kde přítmí si odspává svůj letní sen, nebo zapadlé kouty, do nichž nikdy nepronikl hlas lidský kromě několika taktů rozplývajících se v mlčení, když svatá loď plující do Delf vyslala po větru veselou píseň; podzemní

a podmořské paláce bohů a bohyň i vesmírné ticho, jímž se nesou v říši Spánku černí koně indické dívky »jako ledové ostrovy mořem«; prostý půvab omšených kamenů i nádhera komnat, jež zamilovaná božstva připravila svým vyvolencům — slovem příroda i báje poskytují Keatsovi sterých příležitostí, aby projevil svůj neobyčejný smysl pro plastiku slova a vnitřní melodičnost verše. Kromě těchto rozptýlených zákmitů světla, vrženého na věci a osoby bystrýma očima z duše vidoucí, světla, jež povznáší a odhmotňuje, »Endymion« má ještě jiná místa vysokého vzletu a posvěcení. Óda na Pana ve zpěvu prvním, óda na Neptuna ve zpěvu třetím a zejména píseň indické dívky ve zpěvu čtvrtém jsou prvními plody onoho lyrického daru, jenž se později projeví básněmi té dokonalosti, jako jsou ódy »Na slavíka«, »Na podzim« nebo »Na řeckou popelnici«.

Přes tyto sliby »konečné výbornosti«, jak řekl Shelley v dopise na obranu napadeného básníka, Keats nemá radosti ze svého díla. Uvědomuje si příliš jeho nedostatky komposiční i slohové, aby se netěšil na dokončení tisku, nikoliv proto, že uvidí svou práci v rukou čtenářů, nýbrž »aby na ni mohl zapomenouti a jíti dále«. Cítí, že jeho umění opíralo se dosavad o zažitky knižní. Nemůže žíti bez poesie velikých básníků, přemýšlí o ní dnem i nocí, nejednou nespí pro nával myšlenek o ní, zdá se mu však, že její mocný útes příliš vysoko ční nad ním. Často se táže sama sebe, proč by měl býti básníkem více než jiní lidé, když přece vidí, »jak je to veliká věc«. I dochází přesvědčení, že musí rozšířiti svůj obzor duševní jinými cestami než pouhou četbou, nemají-li jeho vlohy vyschnout a odumřít. Vyčítá si, že jeho poměr k světu není dosti vřelý. Přírodu neživou, jak ukazují básně i dopisy, vnímá a prožívá prudce a vášnivě, ale člověk ještě nepoutá jeho zájmu přes míru přátelství a lásky bratrské. K ženám se chová odměřeně, jejich společnosti nevyhledává. Snaží se »býti k nim spravedliv, ale nemůže«. Ve svém dvacátém třetím roce píše příteli, že se nikdy ještě nezamiloval, a v

jiném dopise málem by přísahal, že se nikdy neožení. Soudí, že jeho štěstí nebylo by tak krásné, jako jeho osamělost je vznešená. Burácení větru je mu ženou a hvězdy svítící oknem jsou mu dětmi. »Mocná abstraktní idea krásy« ve všem, co vnímá, dusí v něm »rozdělenější a podrobnější štěstí rodinné«. Ženu a děti pokládá jenom za části oné krásy, musí však míti »tisíc těch krásných částic, aby mu vyplnily srdce«. I když se později po prvé setká s dívkou, jejíž zvláštní půvab dotkne se jeho srdce, nejsilnější dojmy, kterými naň působí její osobnost, jsou spíše estetické nežli erotické. »Zapomínám sebe docela, poněvadž žiji v ní,« píše příbuzným do Ameriky. »Budete se nyní domnívat, že jsem se do ní zamiloval; proto, nežli se pustím dále, pravím Vám, že nikoliv — jednu noc byla příčinou mého bdění, jako by byla Mozartova melodie.« Její krásu, když vejde do pokoje, přirovnává ke kráse levhartice, její »ano« a její »ne« za rozhovoru nazývá pravou hostinou. »Vždy se mi zdá, že je mně volněji ve společnosti takové ženy; obraz přede mnou vždy mně dodává života a oduševnění, jehož nikterak necítím ve společnosti čehokoliv nižšího. V takových chvílích bývám příliš zabrán podivem, abych byl neohrabaný nebo abych se chvěl.« Rok předtím, když básní »Endymiona«, nepřibližuje se ani tou měrou ženám. Exotická povaha námětu mu je oddaluje. Místo živých bytostí tvoří sladké stíny, a chce-li jim dodati života, zbarvuje je do růžova. Jeho Cynthie, Venuše, Scylly, nymfy a indické dívky svým vnitřním ustrojením nestojí výše než motýli a květiny, jak sám uznává, vykládaje si tím neúspěch své básně u žen.

Několikatýdenní výlet do Skotska, jejž koná s přítelem Brownem v létě r. 1818, má rozhojniti jeho zkušenosti, setříti předsudky, obohatiti duši krajinnými pohledy a zatížiti ji velkolepostí hor, otužiti tělo a posíliti schopnosti básnické více než »sedění doma mezi knihami«. Do té doby nezažil ve volné přírodě dojmů tak silných, leda když na ostrově Wightu a na pobřeží kentském po prvé slyše hudbu

moře zakoušel rozkoše, »jíž nelze vyjádřit«. Ubírá se stopami Burnsova mládí, putuje smutnými pláněmi ostrova Mullu, podivuje se kamenným zbytkům staré vzdělanosti icolmkillské, vchází povznesen do čedičového sloupoví jeskyně Fingalovy, vystupuje na Ben Nevis, spává v nuzných chatrčích ovčáckých, účastní se vesnických zábav a na vše, co ho upoutá, improvisuje verše. Takto by prochodil s vakem na zádech a několika librami v kapse Skotsko do nejodlehlejších zálivů a skalnatých poloostrovů, kdyby krční choroba, již si ulovil na mullských bařinách, nenutila ho k návratu domů. Netuší ještě, že se jí hlásí smrt. Jeho první výprava za zkušenostmi končí se dříve, než očekával. Třicet měsíců dalších, které mu osud vyměřil, musí naplnit prací — svou nejlepší prací básnickou — a zdlouhavým umíráním.

II

Posmrtný život Keatsův pramení se hlavně z nevelké knížky, kterou vydal v červenci r. 1820 pod názvem »Lamia, Isabella, Předvečer sv. Anežky a jiné básně«. Byla mu ještě nadějí v době, kdy neměl již več doufat. »Bude mým posledním pokusem,« psal Brownovi krátce předtím, než vyšla; »nezdaří-li se, zkusím, co lze činiti v lékárnictví.« Kromě tří básnických povídek obsahovala pět ód, čtyři jiné básně lyrické a zlomek »Hyperiona«. Připojíme-li k ní z rukopisné pozůstalosti ještě balladu »La belle dame sans merci«, zlomek veršované povídky »Předvečer sv. Marka« a několik znělek, máme pohromadě vše, co propůjčuje Keatsovi domovské právo mezi velikými básníky devatenáctého století. Mraky, jež »zastíraly jeho východ, třebas byly zbarveny nejjemnějšími barvami vzduchu«,(1) jsou najednou protrženy. Není již pochyby, že světlo, které prozařuje trhlinou, vychází ze slunce.

(1) Shelley v dopise 14/5 1820.

Antika, s níž se seznámil pouze nepřímo, je Keatsovi až do konce zemí zaslíbenou. Částečně snad proto, že nečetl klasiků ve škole. Nedostatky formálního vzdělání ho neodstrašují, nýbrž naopak posilují v něm touhu ukázati, co dovede právě na tom poli, jež zůstalo neobděláno soukromou školou enfieldskou. Nejvíce si zakládá na oněch básních, k nimž béře náměty z řeckých mythů, kdežto práce s látkami středověkými jako by básnil jen mimochodem. Nejsou mu úlohou jako »Endymion« a »Hyperion« nebo i »Lamia«. Nenechává jich nedokončených, ježto ho neuspokojily, nýbrž poněvadž na ně jaksi pozapomněl nebo že minula nálada, ve které je započal. V listech sotva se jich dotýká a dvou z nich, »La belle dame sans merci« a zlomku »Předvečer sv. Marka«, jež Dante Gabriel Rossetti právem nazval jeho »nejvybranějším a nejčistším dílem«, ani neotiskuje s ostatními básněmi v knize. Zlomek »Hyperiona« uveřejňuje sice také jenom na domluvu nakladatelovu, ale »Pád Hyperionův« a některá místa jeho dopisů napovídají, že se neloučil s vidinou »Hyperiona« *ukončeného* bez boje a bez bolesti.

Své básnické povídky skládá na popudy téměř náhodné. Přítel jeho Reynolds rád by zveršoval několik příběhů Boccacciových. Vybídne jej, aby mu do zamýšlené sbírky něčím přispěl, a Keats přebásní pátou novellu ze čtvrtého dne »Dekamerona«. Jindy, za tuhé zimy okolo svátku sv. Anežky, mešká v jihoanglickém městě Chichestru, nad jehož střechy se vypíná temná hmota staré kathedrály. Vzpomene si na pověru, jíž se dočetl v Burtonově »Anatomii zádumčivosti«, a za několik dní »Předvečer sv. Anežky« je hotov. Jindy zase ho zaujme »opatský« Winchester. Jeho uličky vydechnou naň za chladu jarního večera svůj zamlklý klid a vyloudí mu z duše zlomek »Předvečeru sv. Marka«. Ale právě tato bezděčnost popudu dodává jeho povídkám jedinečného půvabu. Nikde jinde nezachycuje nálady, která oživuje a posvěcuje to, co se z ní rodí, tak svrchovaně

jako v nich. Nikde jinde nevypravuje křehčeji, nikde jinde nezpívá svých příběhů verši a slokami takové sladké melodičnosti. Nikde jinde — kromě ballady »La belle dame sans merci«. Ani v ódách, jejichž krása je rovněž podivuhodná, ale jiného rázu, hudba jeho duše nezní tak hebce a přece tak mocně, že vás až zamrazí, jakmile zašumí jenom několik úvodních taktů.

Epické jádro obou »Předvečerů« je celkem nepatrné. Je-li v »Isabelle« poněkud větší a pevnější, není to zásluhou jeho, nýbrž Boccacciovou. Co však mu záleží na epickém ději? Na jeho členitosti nebo důmyslném zauzlení? Všecko prýští z nálady, všecko je do ní ponořeno. A nálada je tak podmanivá, že zapomenete na děj a jeho nedostatky, sotva se octnete v začarovaném kruhu básnických obrazů, popisů, líčení, světelných pruhů a barevných skvrn a šeptaných nápovědí. Ano, vytvořili byste si děj sami, kdyby ho bylo v pružných italských stancích ještě méně, než kolik ho do nich vložil. Vezměte si »Předvečer sv. Anežky« a přečtěte sloku první a druhou. Nezdá se vám, že nikdy ještě sám dech lednového mrazu nebyl uvězněn do veršů způsobem jednodušším a účinnějším? Ach, jaká zima! I sova mrzne přes všechno své peří. Zajíc se chvěje na umrzlé trávě a mlčící ovce choulí se do teplé vlny. Zkřehlé jsou prsty starého mnicha, jenž v hradní kapli před oltářem Panny Marie odříkává růženec, zatím co srážející se pára stoupá mu od úst jako dým ze staré kaditelnice. A dále plynou obraz za obrazem, nálada za náladou. Stařeček doříká modlitby, vezme lucernu, vstane a jde lodí »hubený, bosý a bledý« podél kamenných postav, jež jako by tuhly zimou za černým, očistcovým mřížovím, a podél němých oratoří, v nichž se modlí dámy a rytíři. Ani nepomyslí, jak je asi studí ledové kukly a brnění. Vstoupí do nádvoří a zlatý jazyk hudby zatřepetá se nad ním. Kaple, mnich, modlitby mizejí jako přelud. Zvuky »toužící jako bůh v bolesti« uchvátí vaši pozornost a na okamžik vás omámí. Když se vzpamatujete,

šumějí okolo vás roucha paní a míhají se postavy vznešené společnosti. Nádherou hodovní síně a čistou krásou dívčí komnaty dále běží tenká nit romantického děje. Vůně levandule a vzácných zákusků naplňuje ovzduší, něžnost a odvaha srdce Porfyrovo, sny o štěstí duši Madelininu. Barevným oknem svítí studený měsíc. Jakmile zajde za mraky a vítr udeří o skla sněhovou tříští, dvě mladé duše opojené láskou splynou jako vůně růže s vůní fialky. A síla jejich vzroste. Brzy potom dvě mátohy se plíží síní a chodbami. Zaskřípe zámek, pootevrou se vrata a do bouřlivé noci lednové prchá vidina starého hradu i dávného příběhu, utkaného z barev, světel, zvuků a vůní.

Ve skladbě sesterské, »Předvečeru sv. Marka«, básník se ani nedostal k vlastnímu ději. Vše je popis a nálada. Nejprve v devíti verších načrtnuta lehounká, ale nevýslovně živá skizza pozdního nedělního odpoledne koncem dubna, kdy paprsky zapadajícího slunce leptají do okenních tabulek obraz zelenavých údolí a křovin, mladého rákosí na řece a žlutých petrklíčů na potočních březích. Pak vržen letmý pohled do křivolakých uliček středověkého města ve chvíli, kdy s věže se ozve sváteční zvon a skupiny občanů spěchají na nešpory. Pohled ten dokreslen o málo dále několika náladovými postřehy, jež zachytí svým bdělým zrakem a sluchem panna Berta, která v domku poblíž chrámu pozdě do soumraku čte ve staré knize, zatím co ulice pomalu tichne. Teprve když zažehne svítilnu a započne čísti legendární životopis sv. Marka, objevuje se první nit dějového pásma. Ale v tom se již zlomek končí. Chaucer nestál asi u jeho kolébky, jak se domnívá důmyslný jinak vykladač Keatsovy poesie, básník Robert Bridges,(I) a jak by se zdálo podle rýmovaných dvojic, anglického rázu nejmenovaného města, do něhož příběh položen, a také podle pokusu podati citovaný úryvek středověké knihy středověkým jazykem. Spíše rowleyovské básně Chattertonovy byly tu pod-

(I) V úvodu ke Druryovu vydání básní Keatsových. (The Muses' Library).

nětem a částečně vzorem. Duch Keatsův není duch Chaucerův. Je mnohem lyričtější, mnohem hudebnější nežli duch velikého občanského vypravovatele rytířských zálib ze sklonku století čtrnáctého. Jeho hudbou není však mathematická hudba taktů, nýbrž ona tajemná melodie vnitřní, jíž zvučí duše, když neviditelná ruka sladí její struny s jemnými nástroji smyslů nebo když v ní zapějí hlasy vřídel vyvěrajících z bezedných hlubin. Taková melodie jásá a hýří, i když ji zahraje pouhý šelest žlutého listu, jenž padá s větve na větev, i když ji zazpívá pohyb barevného pelu na motýlích křídlech. Měřítkem její krásy a síly je zase jen chvění nejjemnějšího éteru duše. V okamžicích, kdy zazvučí, odmykají se smysly a jejich branami vycházejí obrazy světa vnějšího, přetvořeného a odhmotněného až do neskutečnosti. U Keatse tohoto období téměř vždy neskutečnosti bohaté, ale nikoli všedním přepychem líbivé fantasie, nýbrž bohatstvím obraznosti vyšší, která přes všechnu smyslovost podněcuje věčnou stránku naší přirozenosti.

Jeho florentská dívka Isabella, vadnoucí pro nenadálý odchod milencův jako listí, když na ně z dálky zadýchá zima, má vidění. Z temnoty půlnoční najednou vyroste před ní postava Lorenzova a z mrtvého ticha se ozve třesavý hlas, jako by ochromený druid zasáhl do uvolněných strun harfy a ke zvukům, jež vyloudí, příšerný doprovod zalkal náhrobní šípek, jehož větvemi zaduje vítr. Oči divoké, avšak láskou ještě orosené oči, upínají se na ni a silou svého jasu zapuzují od ní všecek strach. Lorenzo přichází ze záhrobí. Nad jeho tělem rostou borůvky a vřes. Ale jeho duch, ačkoliv pouhý stín, stále ještě dlí na pomezí života. Slýchává stádo, jak přichází bečíc od řeky k jeho lesnímu rovu, vídává lesklé včely, jak za poledne odletují do polí, a s bolestí vnímává hlas zvonků, jež k němu doléhají z okolních kaplí. Ví, co bylo, cítí dobře, co je. Jenom bolest Isabellina zahřívá mu studený hrob a její smutná krása rozněcuje v jeho srdci vřelejší plamen lásky, než jaký v něm hořel

za živa. Isabella rázem pochopí, kam se poděl její milenec. Z rána se vydá se starou chůvou do lesa hledat místa, kde ubodán klesl bez hlesu. Spočine zrakem na čerstvé mohyle, a jako by se dívala na dno čisté studánky, uvidí pohledem duše bledé údy mrtvého Lorenza. Jako lilie v údolí vyrůstá na místě ohavné vraždy... Básník je dojat jejím tragickým osudem. Není však sentimentální. Jeho výraz jihne tam, kde cit je vzrušen, ale neklesá pod úroveň situace. Jeho barvy mají všecku něhu, ale nikdy nemají ve verších nejpathetičtějších odstínů nasládlosti. Není nadán mocí, která láme a kruší, oplývá však silou, která objímá a podmaňuje. Jeho výheň není výbušná výheň sopečná. Nejmelodičtěji zní ony z jeho slok, jež mu plynou z duše za nejvyššího žáru. Plynou a zpívají andělskými hlasy.

Po látkách středověkých, které v oboru veršované povídky jsou tak blízké jeho básnickému nadání, Keats sahá opět pro námět do starověku. »Lamia«, již staví co do hodnoty umělecké v čelo svých kratších básní epických, má ukázat, že také dovede vyprávět příběh, který by naráz zaujal a vzrušil. Domnívá se, že je v ní onen druh ohně, »jímž lidé jistě chytnou tak neb onak«. Chce, aby jim naskakovala husí kůže, až se začtou do jeho povídky o krétském hadu Lamii, jehož duch samotářskými sny v šeru lesním pronikl do říše bohů i lidí, a poznav na těchto imaginárních cestách korintského efeba, zatouží po lidské podobě, již kdysi měl. Když se přetvoří kouzlem Hermovým v ženu a přenesen je do Řecka, omámí krásou a dojme svou domnělou opuštěností mladého Lycia, jenž v soumraku večerním z přístavu spěchá do rodného města. Odejdou spolu. Lamia vykouzlí zázračný palác, aby v něm žila s Lyciem toliko svému štěstí. A málem by již dosáhla, o čem snila v lesích na Krétě, kdyby sofista Apollonius ostrým pohledem chladného rozumu nezničil klamu, jímž opředla srdce a smysly milencovy. S výkřikem mizí, jakmile odhalí její pravou podstatu, a do záhuby strhuje také svou obět.

Prchá snad jako každý přelud, jehož se dotkne studený rozum? Jako duha, jejíž osnovu a útek přesně zjistíme? Jinými slovy: Má býti obšírná povídka Keatsova pouze básnickým výkladem oné myšlenky, kterou vyjadřuje verši o filosofii »přistřihující křídla andělů a pravítkem porážející všecka tajemství?« Sotva. Keats nemá didaktického nadání, ani vychovatelských zálib. Jenom mimochodem hází po filosofii kamenem. Nemiluje dogmat a vyhne se jim tudíž i tam, kde by je mohl ověsit zlatem své obraznosti. Jeho moudrost hovoří jinak než abstraktními schematy. Hovoří smysly, jež nikdy neumdlévají a stále jen dychtí po novém nasycení. Jižní večery, jež zchlazují skráně osamělých chodců, šelesty opánků na měkkém mechu, ruch korintských ulic za noci, přepych vykouzleného paláce, vůně kadidla a květin, lahoda jemné hudby a rozkoš barev jsou jejich stravou. K rozumu se obrací básník jenom příběhem, na němž mu tentokrát záleží více než v povídkách dřívějších a v »Endymionu«. Má netoliko dodávat jakés takés jednoty celku, nýbrž také sám sebou zajímat — svou napínavostí a poněkud i dramatickým spádem. Nestačí mu již pouhá draperie, byť sebe poetičtější; začíná se zajímat o lidi. Chtěl by barvy »Předvečera sv. Anežky« rozlíti básní, ve které by se uplatňovaly také »povahy a city«. Dvě nebo tři takové skladby, »zachová-li mne Bůh, napsané v nejbližších šesti letech, byly by znamenitý gradus ad Parnassum altissimum. Myslím, že by mne vzpružily k tomu, abych napsal několik pěkných her — má největší ctižádost — pokud se cítím ctižádostiv. Bohužel musím říci, že je to zřídka.«

Zatím co posílá tento vzdech svému příteli a nakladateli, snaží se po druhé zmoci epické thema, jež několik měsíců předtím odložil neprovedeno. Ale také »Pád Hyperionův« zůstane zlomkem, jako jím dříve zůstal »Hyperion«. Žádná jiná práce není mu úkolem tak závažným. Žádná jiná nezklame jeho nadějí tak bolestně. »Endymiona« setřásl s mysli, sotva jej poslal tiskaři, »Hyperiona« setřásti nemůže.

žernovem osličím tíží jeho umělecké svědomí. Splácí jím daň lásky a podivu Miltonovu »Ztracenému Ráji«. Dávno již miloval Spensera a Shakespeara, když jej teprve přítel Bailey v Oxfordě upozorňuje na puritánskou krásu básně Miltonovy. Svou tvárnou a žíznící duší hned pochopí její velikost, zejména »velikost protikladu«. Postřehne hudbu nebes a pekla, která ji naplňuje, a vytuší, jak její tvůrce svou uměleckou povahou tíhl k básnickému přepychu a jak svůj sklon mírnil a vyrovnával smyslem pro povinnost, jenž byl u něho neobyčejně vyvinut. Poznámky, které připisuje na okraje a prázdné listy svého Miltona, ukazují, s jakou zálibou se probírá jeho stránkami, aby znova a znova žasl nad jeho božským pathosem a ponory jeho obraznosti do hlubin tuch a mlčení. Když u Hunta spatří »původní kadeř« slepého básníka anglické republiky, nemá dosti hymnických slov, jimiž by odpřisáhl »mladou přísahou delskou« věrnost »živému chrámu sladkých zvuků«. Za této miltonské nálady začne provádět záměr, jejž pojal před rokem, zatím co skládal »Endymiona«. V druhé předmluvě k němu praví výslovně, že snad ne příliš pozdě dotkl se »krásné mythologie řecké a zatemnil její jas: neboť chce se prý pokusiti ještě jednou, nežli jí dá docela s bohem.« Zájem o řecké báje je tedy druhou složkou oné síly hybné, která žene Keatse, aby napsal »Hyperiona«.

Ani tentokrát nečerpá vědomostí přímo z pramenů starověkých. Pouze Hesiodos a Ovidius obeznamují ho s některými prvky řeckého mythu o bojích bohů s titany, ale zase jenom v překladech a zpracováních Chapmanově a Sandysově. Spenser, Milton a Lemprière jsou mu daleko bližší. Ústřední osou eposu, jenž podle původních rozvrhů rozsahem má dostihovat »Endymiona«, volí si vypravování o konci titana Hyperiona a povýšení mladého Apollona na boha slunce. Děj příliš skrovný, aby vyplnil deset zpěvů, zvláště když staré i nové prameny neposkytují více než pouhou tříšť příběhů, jež by toliko tvůrčí obraznost neobyčejné síly e-

pické mohla doplniti a ztaviti v celek pevný a zajímavý. Takovou silou Keats dosud nadán není. Jeho mladistvá obraznost nemá nadprůměrného daru fabulačního. Tím není řečeno, že by nedovedla vymýšlet dějů nových. Dovede, ale její dech nevystačuje na velikou dálku rozlehlého eposu. Poměrně brzy se vyčerpá příběhy podružnými, často půvabnými a někdy vzrušujícími, ale přece jen pohřešujícími pevné linie, jakou dovede dáti pouze mužná ruka rozeného epika. Ta však předpokládá hojnou zásobu životních zkušeností. Těžko si představiti dvacetiletého Homera, an básní »Iliadu«. Homerova staroba a slepota jsou více než tradicí, jsou symbolem pravdy: Teprve když tělo odpočívá po dalekých cestách a oči se navždy uzavrou rušivým dojmům světa vnějšího, duch soustřeďuje mízy, jichž nassál za léta bloudění, a vydává jeden nebo dva veliké květy. Zásoba zkušeností Keatsových není na jeho mládí nepatrná, je však jednostranná. Umělecky prožil za krátkou dobu nesmírně mnoho — více než kterýkoliv anglický básník jeho věku. Ale lidsky žil dosud málo. A na lidských zažitcích u epika velice záleží. Ani Milton nebyl by napsal »Ztraceného Ráje«, kdyby nebyl býval činným svědkem revoluce a státním tajemníkem za Olivera Cromwella. V básni ovšem své zkušenosti životní promítal do umění, musel je však nejprve míti, aby měl z čeho promítat. Keats nemoha do básně promítat života, promítá umění. Kromě Miltona hlavně Elginské mramory. Napsal-li o něm Lord Byron, když po jeho smrti v jedenáctém zpěvu »Dona Juana« zbaběle zametal stopy svých dřívějších pomluv a nájezdů, že »bez řečtiny dovedl hovořiti o někdejších bozích asi tak, jak oni sami snad hovořili«, napsal kritiku, která se blíží pravdě více, než tušil její původce. Řečtí bohové nejsou Keatsovi cizí, přes to, že neumí řecky. Zná je odjinud než z knih. Stýká se přátelsky s Benjaminem Robertem Haydonem, malířem obrovských pláten a milým druhem několika básníků, a jeho vlivem seznamuje se důvěrně se zbytky velikých skulptur

parthenonských, jež Lord Elgin převezl z Řecka do Anglie. Dvě znělky z r. 1817 naznačují dojem, jaký v něm vzbudil první pohled na tento »stín velikosti«, ztělesněný v kusých postavách athenských metop a vlysů. »Hyperion« je básnickým výrazem dojmů, jež zanechaly v něm pohledy další. Pohledy bystré a vděčné. Popatřte na svrženého Saturna na počátku básně, jak odpočívá na drnu stinného údolí bez hnutí »jako kámen, tiše jako mlčení okolo jeho úkrytu«. Opodál teče němý proud, »ještě němější proto, že jeho padlé božstvo šíří stín.« Kleslý bůh přivřel oči, opřel se pravicí o zem a nachýlil hlavu, jako by naslouchal, zdali mu »jeho stará máti« nezašeptá slovíčko útěchy. Nezdá se vám, že máte před sebou přebásněné torso nadživotní velikosti z východního tympana parthenonského? A když se na blízku objeví Thea, »bohyně dětského světa«, jejíž jediný prst by zastavil kolo Ixionovo, nepřipadá vám, že vidíte onu nadlidskou postavu bohyně Iris z téhož tympana, která obrovskými kroky spěchá neznámo kam? Tak i později, když Thea se posadí a zapláče u nohou Saturnových, »oba bez hnutí jako přirozené sochy v jeskynní kathedrále«; nebo když její choť Hyperion, aby unikl vidinám, které ho děsí, opustí za tmy nebeský palác a překonán hořem položí se »na hranicích dne a noci«; nebo když na radu Nebes jako potápěč se ponoří do vesmírného ticha a spustiv se na zemi stane podoben soše Memnonově na žulové skále v pravěké sluji, v níž se mísí hukot vodopádů s úpěním jeho pokořených bratří, — v těch i jiných případech základem básnických obrazů Keatsových jsou představy ryze sošnické, jaké se mohou tvořit jenom v duši, která má neobyčejně vyvinutý smysl pro skulpturu veliké hodnoty monumentální. Obrazy ty nejsou v jeho epické skladbě pouze ozdobou na způsob homerských přirovnání. Jsou nositeli děje, jenž zůstaven sám sobě sotva by stačil na účinné vyplnění i necelých devíti set veršů. Jimi »Hyperion« stojí a padá. Odmyslete si mohutné postoje a vznešená gesta jeho titanů, odmysle-

te si obrovitou scenerii, do níž je umísťuje, odečtěte všecku tu tvárnou krásu, již tesalo dláto oživené duchem Feidiovým, a stěží budete souhlasiti s výrokem Shelleyho, jenž napsal příteli Peacockovi: »Není-li ‚Hyperion' veliká poesie, naši vrstevníci poesie vůbec nezplodili.«

Ale Keats nebyl by Keats, kdyby vznešenosti neprolnul něhou; kdyby vážných, ponurých fresek nedoplnil oleji a temperami, na nichž by zazářil apollinský jas barev a světel. Ne nadarmo Oceanus připomíná v radě svržených bohů odvěký zákon přírodní, že »ten, kdo je první krásou, měl by býti první i mocí.« Od vzdáleného dunění padajícího vodstva odráží se měkký hlas Klymeny vypravující, jak sedíc na břehu mořském zaslechla s ostrova píseň, jejíž rytmy přilétaly větrem jako holubice okřídlené hudbou, a kroužíce okolo její hlavy, plnily jí srdce radostí i žalem. Ucpala si uši, aby jim unikla, ale přes to slyšela volání nad pomyšlení sladké: »Apollone, mladý Apollone! Jasný jako jitro Apollone, mladý Apollone!« Zatím co Enceladus hřímá v jeskyni do stísněných duší svých druhů a všecku naději svou i jejich skládá v Hyperiona, jenž dosud nepřemožen ovládá ohnivou kouli, daleko na ostrově za ranního úsvitu vychází mladý rek k potoku do údolí. Slavík již umlkl, hvězdy pohasly, drozd tiše zanotoval. Šumot vln chvěje se vzduchem. Jak nepodlehnout rozkoši smyslů? I zapláče mladý hrdina štěstím. A zasmuší se touhou po něčem, co uniká jeho vnitřnímu postřehu, dokud mu přispěním bohyně Paměti nesmírné vědění nenaplní duše, dokud ho prudký přerod podobný zápasu se smrtí nebo spíše zápasu toho, kdo ze smrti umírá v život, neučiní bohem. Soupeř se zrodil — může-li býti vzdálen konec titana Hyperiona?

Opojná vůně nové mladosti naplňuje svět. Ale »delfská harfa«, která chtěla jí sytit své písně, poněvadž ji omrzely »ponuré zmatky« padlého božstva, najednou umlká. Jen proto, že příliš hověla »miltonským inversím«, jak vykládá básník, když se vzdal myšlenky dokončiti své dílo v téže

podobě, v jaké je byl započal? A že latinismy Miltonova slohu, jež vnikly také do »Hyperiona«, zpříčily se jeho anglickému cítění, jak aspoň sám tvrdí v dopise, kde »Ztracený Ráj«, »ačkoliv tak krásný sám sebou«, nazývá »porušením našeho jazyka«? Myslím, že záliba v řeči Chattertonově, kterou pokládá za »nejčistší angličtinu«, za typ řeči »docela severní«, a kterou proto klade nad jazyk Miltonův, jehož »život byl by mu smrtí«, znamená u Keatse mnohem více než pouhou změnu vkusu ve výběru prostředků vyjadřovacích. V témže dopise, v němž odsuzuje verš miltonský pro přílišnou umělost a neanglickou intonaci, vypravuje také, že se pustil do italštiny, že čte Ariosta, že se chce ještě zdokonalit v latině, že však nechává řečtiny stranou; neboť ani latinou nebude se zabývati proto, aby se lépe seznámil s klasiky starověkými, nýbrž poněvadž jest v ní »zásoba pozoruhodné literatury středověké, díla mnohých velikých mužů — Aretina a Sannazara a Machiavelliho«. Duch jej vábí, nikoli pouhý výraz jeho. Duch romantický, jakého nenalézá dostatečnou měrou ve starověku ani v renaissanci. Proto přerušiv »Hyperiona« skládá oba »Předvečery«, proto vybírá k »Lamii« námět, jenž svou strašidelností připomíná spíše výtvor obraznosti severské než jižní, proto rok po prvém pokusu o epos v duchu antickém přebásňuje »Hyperiona« v romantičtější »Pád Hyperionův«.

Co bylo dříve básnickou skutečností, jest nyní toliko viděním. Dante, jehož »Božskou Komedii« béře s sebou na cestu Skotskem a jenž i později je mu »velmi hoden čtení«, doléhá asi na jeho mysl, když promýšlí osnovu »Pádu«. Sama sebe činí osou své básně. Ve snu se ocitá v zahradě, kde okusiv ovoce a napiv se opojné šťávy usne, aby se probudil v ohromném chrámě. Tam před oltářem zahaleným oblaky dýmu obrovitý stín bohyně Monety ukáže mu kamennou sochu Saturnovu, kromě chrámu jediný viditelný zbytek bývalé moci přemožených titanů. Když chce poznati tragedii jejich rodu, jež takový děsivý důraz vložila na její

rty a nadzemským světlem zapálila její planetární oči, tajemná síla veliké kněžky vzkřísí před ním obraz opuštěného údolí s postavou bývalého otce bohův a lidí, jak seděl, když pozbyl své říše, načež jej přenese do nebeského paláce, v němž dosud vládne titan Hyperion. Jeho ohnivý zjev mihne se prostorem — a zlomek se končí. Není již chuti a hlavně není již sil do práce další. Tělesná slabost přerušuje dílo, do něhož chtěl uložit nejenom objektivní zpracování starého mythu, nýbrž i své subjektivní názory o řeckých bájích a o svém vlastním vývoji básnickém. Není vyloučeno, že i »Hyperion« byl by vyzněl alegoricky; u »Pádu Hyperionova« je to jisto. Alegorický smysl má zahrada, v níž uhasí žízeň po kráse vznešenější, i chrám a oltář na straně západní, po jehož stupních má dostoupit života ideálního a osvobodit svou tvůrčí obraznost. Má jej i tajemný hlas z oblak, který mu vyloží rozdíl mezi opravdovým básníkem, jenž cítí bídu světa a vlévá mu do ran balšám, a pouhým snílkem, jenž unikaje skutečnosti připravuje sobě i světu, jejž svádí, soužení. Tímto symbolismem nabývá »Pád Hyperionův« zvláštního významu v souboru básnického díla Keatsova: je do jisté míry jeho uměleckou autobiografií a zároveň programem do budoucnosti. Hoří v něm táž touha po životě vysoké úrovně rozumové, životě vybudovaném na podkladě osobních zkušeností, jaká promluvila z dopisu, jímž naznačoval hlavní účel svého výletu do Skotska. Její vřelost je důkazem, že Keats není *jen* básník smyslů neobyčejně vnímavých; že v něm již vyšlehují plaménky *vzníceného* rozumu, které by snad byly někam došlehly, kdyby mu jen bývalo dopřáno času.

Ovšem, posuzujeme-li Keatse z díla, jež zanechal, nenazveme ho myslitelem. Je příliš ještě rozptýlen, příliš podroben dojmům, aby se jeho myšlenky mohly soustřeďovat v pevné útvary. Plápolají, ale neslévají se v kov zvučící ozvěnou jeho vnitřního hlasu. Setkáme-li se s nimi, býváme na rozpacích, nejsou-li toliko odrazem světla, které vzpla-

nulo jinde; anebo nejsou-li pouhým rozumovým *posterius* ke smyslovému *prius*. Obraz plyne za obrazem jako kry, jež z temnoty noční vcházejí do světelného pruhu, aby minouce jej zanikly opět ve tmě na své daleké pouti. Neozve-li se občas tichem, které se chvěje nad nimi na sovích křídlech, jemný zvuk nárazu, zvuk prchavé myšlenky zplozené z tísně představ vnuknutím okamžiku? Tak zvláště v básních lyrických, jež vyvřely z duše pod tlakem dojmů přírodních a uměleckých a nesou zřejmé stopy svého příležitostného vzniku.

V křovině na hampsteadských paloucích, tehdy ještě za Londýnem, usadí se z jara slavík. Keats, bydlící na blízku v domku přítele Browna, slýchává večer co večer jeho tlukot. Jednoho květnového rána posadí se pod strom a napíše ódu. Řadou orosených metafor vypoví bolest, jež hněte mu srdce a budí v něm tužby podsvětní; vypoví také sladkou rozkoš večerního šera zatíženého vůněmi neviditelných květin a »jemného kadidla, jež visí ve větvích«. Najednou stín smrti, vznášející se nízko nad jeho obzorem, jakoby zaplašen zpěvem slavičím, ustupuje jasné představě života. Připadá mu, že píseň, kterou slyší, zněla už před tisíciletími. Snad je to táž, jež vstoupila do smutného srdce Rutina, když »teskníc po domově stála v slzách uprostřed cizího obilí«; snad je to táž, »jež často v zapadlých krajích pohádky očarovala kouzelná křídla okenní, otvírající se na pěnu nebezpečných moří«. Smrt zdá se mu jenom proměnou jednotlivin, život celku a typu věčný ... Možná, že tu působila vzpomínka na »jarní ódu« Wordsworthovu, znal-li ji tehdy, a na čtvrtý zpěv jeho »Vycházky«, kterou četl a miloval; ale sotva byly vzpomínky ty nad prahem jeho vědomí, když psal první sloky své »Ódy na slavíka«. Tak mocně v ní bije živel, obrazný, že myšlenka ve sloce sedmé až překvapí. Teprve když si dobře uvědomíme její podklad smyslový a citový, postřehneme, jak vnitřně souvisí s tím, co předcházelo. Podobně jako v některých básních epických, i zde

lyrická síla nálady je proudem, jenž teče a unáší, kdežto myšlenka je toliko pěnou, která se chvílemi objeví, aby se za okamžik zase rozplynula. —

Na »Ódě na podzim« netřeba toho zvláště vytýkat. V jejích třech slokách není ani jednoho metaforického obalu, z něhož by se dalo vyloupnouti myšlenkové jádro. Její dokonalá krása je dramaticky popisná, vtělujíc postřehy smyslové v živé úkony podzimu modelovaného rukou neobyčejně jemnou a šťastnou. Bezmála každý verš nese stopy chtivosti a rozkoše, s jakou se vpíjely Keatsovy oči v obraz požatých polí a jasného nebe, s jakou vnímaly jeho uši zmírající hudbu komáří a něžný diskant červenčin oné zářijové neděle, kdy si vyšel »za bránu« středověkého Winchestru. Celá báseň je melodickým výrazem požitku a štěstí, jichž mu poskytlo několik hodin ve volné přírodě. Její starší sestry, ódy na »Psychu« a »řeckou popelnici«, obrážejí Keatsovy dojmy z antického mythu a řecké plastiky. Nejsou bez záblesků myšlenek a jedna z nich, óda na řeckou popelnici, jako by chtěla jenom plněji a plastičtěji vyjádřit oblíbenou ideu básníkovu, že krása a pravda je totéž. Tak se aspoň zdá, když ji po prvé dočteme a v paměti nám jako refrain doznívají dva poslední verše: »‚Krása je pravda, pravda je krása' — toť vše, co na zemi víme, a vše, co vědět nám třeba.« Ale vrátíme-li se na počátek a pročteme ještě jednou popis a básnický výklad výjevů zobrazených na smyšlené popelnici rukou smyšleného umělce, přesvědčíme se, že nikoli pravdivost umělecké krásy, nýbrž trvanlivost, jíž předčí nad krásu přirozenou, byla thematem, na něž Keats zahrál svou symfonii antických postav. A že nikoli toto thema, nýbrž ideální obraz řeckého světa, jak si jej vytvořila jeho obraznost, probuzená k činnosti studiem velikých zlomků řecké plastiky, je vlastní podstatou jeho básně. Stejně v ódě na Psychu chvála bohyně, která jediná neměla chrámů ani oltářů, je mu toliko záminkou, aby posledními dvěma slokami vyzpíval svůj opojný sen o zapadlém koutku

řecké přírody, kde přepych rostlinstva se snoubí s lahodou podnebí a divoká romantičnost krajiny je mírněna hlasy potoků, ptáků a včel.

Poněkud stranou stojí ódy »na zádumčivost« a »na netečnost«. Obě vyplynuly z dočasných nálad, po nichž jsou nazvány. Pouze jedna však vlila kov citů a myšlenek do umělecké formy, dokud ještě nezačal stydnout a tuhnout, ačkoliv i tu je patrno, že lití nebylo provedeno najednou. Aspoň myšlenka sloky třetí, že zádumčivost mívá svatyni ve chrámě rozkoše, třebas jí nikdo nevidí leda ten, kdo »dovede jazykem rozmáčknouti hrozen radosti o jemné nebí«, jen velmi z daleka souvisí s obsahem sloky první a druhé. »Óda na netečnost« svou symboličností poněkud strojenou — mají-li totiž polovisionářské a polomythologické výjevy, které v ní básník předvádí, hlubší smysl symbolický — odráží se znatelně od ostatního díla Keatsova z první poloviny šťastného roku 1819. Nebyla by však z rukou Keatsových, kdyby se v ní ojediněle nekmitlo aspoň několik veršů pokropených rosou jitřní; kdyby v ní nezahořelo aspoň slovíčko sametového lesku a hebkosti. Z ostatních básní, jež nazval ódami, pouze květnová »óda na Maiu« zaslouží si tohoto názvu; zůstala však nepatrným zlomkem, který není více než slibem. Mezi ódy sotva zařadíme »ódu na Fanny«, jež se dochovala v rukopisné pozůstalosti. Nikoli pro její formu, nýbrž pro obsah, hodící se spíše do listu žárlivého milence nežli do umělecké skladby vyššího vzletu. Uvědomíme-li si, že vznikla v téže době, kdy Keats napsal své nejlepší práce, může nám býti dokladem zjevu proň charakteristického, jak málo trvalých hodnot vyvážil ze své neblahé lásky. Zřídka kdy vyjadřoval se prostředněji, než když chtěl dáti průchod citům, které mnohdy svou silou a prudkostí činí na čas básníky i z lidí od přírody básnicky nenadaných.

Ódami zralá lyrika Keatsova není vyčerpána. V dopisích a porůznu zanechal přes třicet znělek a hrst rozmanitých

básní i příležitostných popěvků. Z této tříště vysoko ční nad své okolí osm, devět sonnetů a baladovitá báseň »La belle dame sans merci«. Ale jsou tu i básně menší hodnoty, jichž nelze minouti bez povšimnutí, poněvadž jsou snad náběhy k útvarům novým. Tak zvláště některé »písně«,(I) přimykající se výrazem slovním i metrickým k duchu poesie lidové, třebas místy z nich zaznívá též ohlas Blakových »Písní nevinnosti« a »Písní zkušenosti«. Tak i sloky o zradě mladé ženy na starém muži,(II) které svými dějovými a dramatickými prvky napovídají dramatickou lyriku Roberta Browninga. Z nejlepších znělek, jež zbásnil v posledních dvou letech před konečným úpadkem sil tělesných, žhne síla shakespearovská. Obrazy, které se tu řinou jako roztavené zlato z duševní výhně, překvapují silou názornosti a svěžestí barev. Řeč, do níž se vlévají, okouzluje a dojímá čistotou svých tónů. I když odečteme přímý vliv Shakespearův v sonnetech jako: »Když strach mne jímá, že se nedožiji . . .« a »Pět let již trvá odliv moře času . . .«, zbývá v nich ještě takový díl vlastního bohatství Keatsova, že jich ani z daleka nevyložíme pouhou ozvěnou hlasu Shakespearova. V některých se chvěje předtucha smrti, v jiných vyráží ještě květ radosti z věcí pozemských. V některých ptáče zatiká jakoby ze sna, v jiných vítr smrti zaduje tesklivou píseň zmaru. Zde zákmit prchavé lásky, tam vidina vzbuzená pohledem na obraz; zde úsměv vlahého dne, tam věčný šepot moře kol pustých břehů; zde utišující síla spánku, tam marnost básnické slávy; zde osiřelost duše, tam její poslední výkřik do prázdna — — zde zánik, tam život . . . Taková jsou základní themata této jemné komorní hudby básníkova srdce.

Zpěvností melodie nad ni vyniká »La belle dame sans merci«. Její krása není s tohoto světa. Dechnutím snu unáší nás rytmus jejích čtyřřádkových slok do dálek neskuteč-

(I) Daisy's Song; The stranger lighted from his steed.
(II) Hush, hush! tread softly! hush, hush, my dear!

nosti. Jako bychom se octli v ovzduší obrazu Burne-Jonesova, na jiné zemi a pod jiným nebem, nežli je naše. Ale jak nás přiblíží této odlehlé končině několik veršů, jimiž básník zachytil její podzimní ráz! Nic jiného jimi nepraví, nežli že je po žních, že ostřice na jezeře poschla, ptáci dozpívali a veverka naplnila svou sýpku. Jaká však síla vyzařuje z jeho slov! Jakým světlem oblévají místo i děj, jak je slučují v jednotu, jaké výraznosti jim dodávají! Omamující vůně kvetoucích ocúnů dýchá tu na nás. Studené větry se honí strnisky a prořidlými větvemi stromů zní táhlý svist jako pláč bludné duše, která nemá klidu od oné chvíle, kdy ve skřítčí sluji ústa zlíbala divoké, smutné oči krásné ženy, jež nezná slitování. Nikdy ještě toužící srdce Keatsovo nezpívalo tak úchvatně a tak zádumčivě, jako když za dubnového večera hořícími prsty obraznosti z pouhého názvu středověké skladby vypředlo tuto píseň-baladu.

V létě potom Keats mešká zase na ostrově Wightu. Přišel tam »pelichající«, ale nikoliv na nové peří a křídla. »Ta jsou ta tam, a místo nich doufám, že nabudu dvojice vytrvalých, pozemských nohou«. Slaný vzduch, jejž vdechuje, a vyhlídka na zelené svahy, skalní útesy, siné moře a vzdálené koráby, jež se objevují na obzoru za komíny protějších domků a podobají se větrným korouhvičkám, šíří mu hruď a zjasňují jeho pohled na svět, jemuž se v Londýně jaksi odcizil. Pokračuje v »Lamii«, a přepaden byv náhlou chutí do práce, v několika málo nedělích napíše tragedii »Otto Veliký«. Smíme-li doslova věřit záznamům, které se dochovaly v rukopisích Ch. Browna, je tento první dramatický pokus Keatsův jenom částečně jeho dílem. Děj, osoby, dramatické zauzlení i rozčlenění v jednání a výjevy — slovem vše kromě roucha básnické řeči dal prý mu přítel, jenž s ním trávil letní měsíce na Wightu. Výjev za výjevem odíval do veršů úplně tak, jak mu je prózou přednesl přítel, ani se netáže, co bude ve výjevu dalším. Pouze jednání páté přizpůsobil prý svému vlastnímu pojetí. Uvěříme-li tomuto

zápisku, nesmíme kárati Keatse pro těžké nedostatky práce: přílišné hromadění událostí na dobu poměrně krátkou, nedramatičnost a mělkost psychologie, vnitřní nesouvislost toho, co se na oko předvádí, jako by souviselo. Zbývala by toliko řeč. Ale i na ní je vidět, že matkou její nebyla nevyhnutelnost. Je daleko méně obrazná a básnicky názorná, než bývá u Keatse zvykem. Jen místy se kmitne snaha po větším rozpětí, místy se ukáže, jak oddaně se učil u Shakespeara a jeho vrstevníků. Čeho by snad byl dokázal, kdyby byl spolehl na vlastní síly, naznačuje pozdější dramatický zlomek »Král Štěpán«. Tři krátké výjevy bitevní, ale jak rušné! Vzduch je v nich nasycen vřavou, postavy se míhají jako šípy, činy jsou hbité jako myšlenky. Byly by letěly dále tím tempem, tím výbojným spádem? A byly by dětmi i mluvčími povah?

Tam tíhne Keatsova touha. Má na mysli Shakespearovy historie a po jeho příkladě čte kroniku Holinshedovu, aby z ní čerpal. Ale jeho »musa je pokleslé mysli«. Nemá dostatek klidu a zmateně tříští své síly. Drama i epos — »Král Štěpán«, plán k »Hraběti z Leicestru« a »Pád Hyperionův« — zaměstnávají ji najednou. Nezdar, který ji potká, ještě stupňuje zmatek. Snad, aby mu čelila, nasazuje si čepici šaškovu a rolničkami smíchu, vynuceného smíchu, chce přehlušit sténání srdce. Spenserovskou stancí skládá z ponuknutí přítelova a patrně za svěžího dojmu z četby prvních dvou zpěvů »Dona Juana« satiricko-alegorickou báseň na milostná dobrodružství anglického prince-vladaře. Skládá ji s chutí až podivuhodnou u básníka, do jehož duše osud nevložil ani zbla útočné dravosti a pouze málo jiskřivého humoru, bez nichž se satirik neobejde. Jeho »Žárlivosti« nemají žahadla. A sotva by jim bylo narostlo, kdyby je byl dokončil. Nemají ani těch vlastností, bez nichž těžko si mysliti jeho význačné práce: bohatství barev a kouzelné měkkosti zvuku. Jsou dílem sestupným.

Tentokrát není již naděje na vzestup. Počátkem roku 1820

Keatsovo zdraví se velice zhorší. Jakmile se objeví tepnová krev, čte v její barvě rozsudek smrti. Jarní slunce ho zase poněkud vzpruží, ale jen proto, aby tím krutěji cítil, jak život uniká. »Jako ubohý Falstaff, ačkoliv ‚neblábolím'«, praví v dopise, »myslím na zelená pole; přemýšlím s největší láskou o každé květině, kterou znám z dětství — jejich tvary a barvy jsou mně tak nové, jako kdybych je právě byl stvořil nadlidskou obrazností«. Nesmí básnit, nesmí ani čísti — všecka poesie ho nesmírně vzrušuje. Na podzim odjíždí do Italie. Ale Neapol a Řím nesplní, več snad ještě chvílemi doufá ve skrytých záhybech srdce. Koncem února, kdy z dálky se ozývá jaro, čerstvý rov opodál mohyly Cestiovy pohřbí smrtelnou schránku jeho mladého ducha, jenž dopásl stádo svých snů nad melodickými proudy života.

III

Keats podmaňuje si naráz jemností a silou postřehu, opojuje polyfonní hudbou metafor, dojímá živými rytmy svého srdce. Nebývá tak u všech básníků velikých. Pole jiných třeba nejprve rozrýti radlicí bdělé četby a dlouhého přemýšlení, nežli z brázd zavane jejich vůně nejvlastnější. Ale když jednou zavane, jako by obrodila. Mění se naše názory, mění se náš základní poměr k poesii. Jejich postavy vyrůstají pak z rodné půdy jako balvany z žuly.Vítr jich nevyvrátí, voda neodplaví, zemětřesení nespolkne. U Keatse není této tvrdé jistoty. Z jeho prací mluví básník, jenž velikostí a zralostí svého nadání u věku tak mladém zastiňuje kohokoli ze svých předchůdců i vrstevníků. Je však otázka: Byly by se jeho vlohy jestě dále vyvíjely? Není to, co zůstavil, plodem také oněch let, jichž neprožil? Kdyby byl rostl jestě patnáct let úměrně k poslednímu pětiletí svého života, jaké výše byl by býval dorostl! Jinak lze vysloviti záhadu jeho básnické osobnosti: Byly kořeny jeho genia dosti pevné a sahaly dosti hluboko, aby byly unesly kmen jeho pozdější tvorby?

Zdá se, že nic mu nebylo nemožné. Lyrika, epika i drama jsou jeho domovem. Netvoří-li ve všech oborech básní stejné dokonalosti, zanechává v některých aspoň závazné sliby pro budoucnost. V okamžicích mocného přílivu síly a sebevědomí mává křídly tak ze široka jako jenom ptáci mohutných spárů. Kdyby mu příroda byla dopřála času, byl by se opravdu vznesl a zachoval i v dravých proudech nadzemských výšek ono široké a klidné rozpětí, jakého jsou schopni toliko duchové výjimečné velikosti? Ačkoliv se tak někdy zdá, soudím, že to není úplně jisto.

Keats sám často přemýšlel o svém nadání a nejednou přímo i nepřímo je charakterisoval. Přímo zejména v oněch listech důvěrným přátelům, kde stanoví svůj poměr k jiným spisovatelům, nepřímo tam, kde uvažuje o povaze básnické, o obraznosti nebo o umění vůbec. Málo je básníků, kteří by s takovým zájmem byli hovořili o těchto věcech. Protivou k typu wordsworthovskému čili »sobecky vznešenému«, jenž je hodnotou pro sebe a stojí osamocen, klade básníka typu vlastního, jak jej zná ze zkušenosti. V pravdě ani není typem, poněvadž nemá povahy určité. Je vše a není nic; raduje se stejně ze světla jako ze stínu, chutná krásu jako ošklivost, vznešenost jako nízkost, bohatství jako chudobu, má zalíbení právě tak v Iagovi jako v Imogeně. Co odpuzuje ctnostného filosofa, vábí jej-chameleona. Nemá totožnosti a proto je ze všeho na světě nejméně poetický. Stále se ztrácí v něčem jiném. Slunce i měsíc i moře, muži i ženy, pokud jsou bytostmi vlastního popudu, jsou daleko poetičtější, »mají při sobě přívlastek neměnitelný«. Básník ho nemá a proto ani jediné slovo, jež pronese, nemůže býti považováno za výron jeho vlastní přirozenosti — jak by mohlo, když vpravdě přirozenosti nemá? Ztráví-li chvíli ve světnici s jinými lidmi, neodchází od nich sám, nýbrž vrací se zatížen osobností každého z nich — odchází zničen, a to nejenom od lidí dospělých. Nebylo by mu jinak, kdyby se octl v dětské světnici. Jeho vnímavost je trpná. Chce býti

raději květinou než včelou, která dychtíc po sladké šťávě poletuje s místa na místo; neboť se domnívá, že ten, kdo přijímá, nezískává více než ten, kdo uštědřuje. I květině dostane se od včely odměny: »její listy se zardí hlouběji příštího jara«. Zdá se mu vznešenější seděti jako Jupiter nežli létati jako Merkur a za moudřejší pokládá otvírati se trpělivě jako květina a přijímati pokyny od každého ušlechtilého hmyzu, jenž nás poctí svou návštěvou, nežli překotně sháněti med vědění a zažitků.

Duše básníkova je Keatsovi toliko volným průchodištěm dojmů a myšlenek ze světa vnějšího do světa umění. Poněvadž sama neustále plyne a z útvaru mění se v útvar, je jakoby tekutou hmotou, která nasytivši se cestou různými prvky zase je vyzařuje v podobách složitějších a dokonalejších. Nikdy není úplně hotova — leda ve chvíli, kdy zaniká její básnická schopnost, t. j. kdy tuhne, nejsouc již s to, aby dále plynula. Jestliže jenom takto pochopíme její nejvnitřnější podstatu, nemůžeme u ní mluviti o schopnostech *tvůrčích*. Jak bychom mohli, když svým výkladem naprosto z ní vylučujeme *vůli*, bez níž nelze si mysliti pravého tvůrce? Tvořiti trpně není vůbec tvořiti. A nemá-li duše schopnosti tvůrčí, nazveme ji ještě duší básnickou? Básniti je přece tvořiti. Jinými slovy: Není básníka naprosto trpného. Je-li kdo opravdu trpný, nebásní, nýbrž okresluje. Je tedy Keatsův požadavek trpnosti upřílišený. Vypozoroval-li trpnost jako základní vlastnost povahy básnické, nepozoroval snad dosti přesně anebo přepial výraz, jímž chtěl označiti zjev, který se skutečně vyskytuje u něho i u některých básníků jiných, jemu příbuzných.

Jeho přátelé vypravují, jakým zrcadlem světa vnějšího byla jeho tvář a zvláště jeho veliké hnědé oči, zářící jako žhavá tekutina; jak se v nich obrážely každý tvar, každá barva, sebe menší pohyb a nejslabší záblesk světelný, sotva se mu octly na dohled. »Jisté věci dotýkaly se ho nesmírně, zejména když ‚vlna se valila stromem', jak popisoval zve-

davý příboj vzduchu v houpavé hmotě listí kaštanového nebo dubového, nebo když z dálky zaslechl vítr přicházející lesem. ‚Příliv! příliv!' volával radostně a vyskakovával na nějaký stupínek plotní nebo na nízkou větev stromu u cesty a pozorovával vanutí větru po stéblech luční trávy nebo mladého obilí, nehýbaje se s místa, dokud vzduch neproudil všude kol něho, zatím co jeho oči zářily vytržením a jeho tvář plála, až vypadal ‚jako plachý kolouch očekávající nějakého výkřiku z hlubiny lesní' nebo jako ‚mladý orel vyjeveně zírající hrdou radostí', dříve než vzlétne«.(I) Tato neobyčejná citlivost smyslů je u Keatse úměrná úžasné vnímavosti duše. Nic jí neunikne, nic jí nemine, aby se do ní znatelně nevtisklo. Chvěje se jako mimosa při každém závanu citu nebo myšlenky. Stává se kořistí dojmů, jakmile se ukáží na obzoru, ještě dříve, než na ni podniknou útok. Je neustále přetvořována a neustále »ničena«. Potud je vskutku trpná. Ale pozbývá trpnosti, když začne promítat dojmy, jimž podlehla, do oblasti umělecké. Zde třeba vybírat, volit a to jest již činnost. Třeba potlačovat, co překáží, a spojovat v celky, co bylo předtím rozptýleno, a to je činnost stupňovaná. Záleží na tom, jak velký je dar vylučovací a spojovací. Čím silnější je básníkova osobnost sama sebou, tím více prvků potlačí a tím méně jich propustí v té podobě, jak do ní vešly. Osobnost, která by byla absolutní, nepropustila by ani jediného pocitu, ani jediné myšlenky beze změny; všem, jichž by nepotlačila, vtiskla by svůj znak, všechny by do jisté míry znásilnila. Takovou osobností Keats není ani zdaleka. Je příliš poddajný, aby dovedl vládnout, příliš něžný, aby znásilňoval. Viděti to i na jeho lásce. Žárlí prudce na přítele Browna, protože se chce zalíbit — a patrně nikoli bez úspěchu — jeho snoubence, dnem i nocí se trápí pochybnostmi a nedůvěrou, přísahá, že nedopustí, aby jeho srdce bylo míčem v rukou jiných, ale v zápětí se smiřuje, odvo-

(I) Will. Sharp podle vzpomínek Josefa Severna. (Life and Letters of Joseph Severn. Vyd. W. Sharp. Str. 20 n.)

lává a prosí Fanny, aby ho měla jen ráda. »Volám po tvém *milosrdenství* — soucitu — lásce! — ano lásce! *milosrdné* lásce, jež krutě nemučí« .... Není však takový jenom Keats-milenec.

Soustředilo se v něm neméně hodnot záporných než kladných. Záporných bez příhany, ježto i záporné hodnoty, jsou-li na pravém místě, mohou přispěti ke vzrůstu genia. On sám to pochopil svým vnímavým duchem. V kterémsi z ranních dopisů vypravuje o rozhovoru, jejž měl s přítelem Dilkem. Za řeči prý se mu rozbřesklo, jaký význam pro utváření člověka vynikajícího, »zvláště v literatuře«, má vlastnost, které Shakespeare měl tak nesmírně mnoho — »míním *zápornou schopnost*, to jest, když člověk je s to, aby byl v nejistotách, tajemstvích, aniž se dráždivě pachtí po faktu a důvodu. Coleridge na příklad nechal by bez povšimnutí krásné osamocené pravděpodobnosti, uchvácené ze svatostánku tajemství, jsa neschopen spokojiti se věděním polovičním. Kdybychom to sledovali celými svazky, nedošli bychom asi dále, nežli řeknu-li, že u velikého básníka smysl pro krásu překonává každý jiný zřetel nebo spíše zahlazuje všechny zřetele«. Tuto zápornou schopnost má do velké míry také Keats. Nezáleží mu na tom, aby něco rozuzlil nebo aby se dobral dna myšlenky. Říká, že »jedinou cestou, jak posíliti rozum, je ... nechati mysl průchodištěm myšlenkám všem«. Je přesvědčen, ale snad jenom dnes, kdy »krása jitra působila na jeho smysl lenosti«, že »by se člověk neměl příti ani tvrditi, nýbrž šeptati výsledky svému sousedovi; tak by každá bytost lidská, ssajíc všemi zárodky ducha mízu z éterické látky, dorostla velikosti a lidstvo, místo aby bylo širou plání vřesu a hložin s roztroušenými duby a smrky, stalo by se velikou demokracií lesních stromů«. Chce jako pavouk přísti jemnou tkaninu duše a tkáti nebeské čalouny, jež by byly samý symbol jeho duchovnímu oku, samá měkkost jeho duchovnímu hmatu, samý prostor jeho bloudění, samá jasnost jeho rozkoši. Bez

obrazů řečeno, básnění není mu prací, nýbrž jen »pilnou netečností«. Požitkem básníkovi a požitkem tomu, kdo přečte jeho verše a učiní si je východiskem cesty do »třicíti dvou paláců«. Odtud také plynou jeho zásadní požadavky, jež vyslovuje v dopise, když tiskne »Endymiona«. Poesie nemá překvapovat »jedinečností«, nýbrž »krásnou upřílišeností«. Nemá býti čtenáři cizí svou odlišností, nýbrž má se mu zdáti pouze výrazem jeho nejvyšších myšlenek a »téměř vzpomínkou«. Nikdy se nemá dotýkati krásy napolo, poněvadž tím čtoucího jenom unaví, ale neuspokojí. »Obrazy mají vycházeti, vzestupovati, zapadati přirozeně jako slunce, mají zářiti nad ním a zacházeti klidně, třebas velikolepě, nechávajíce ho v nádheře soumraku.« Nezjevuje-li se poesie »tak přirozeně jako listy na stromě«, bylo by lépe, aby se vůbec nezjevovala. Krátce, má plynouti nenuceně jako plyne básnickou duší proud dojmů ze světa vnějšího, jehož krásu má zrcadliti bez jakéhokoliv rušivého zasahování básníkovy osobnosti.

Takový názor mohl si utvořiti jenom duch, jenž sám nebyl nikdy silnou osobností, jenž vál s větry a tekl s vodami, zpíval s ptáky a mlčel s tichem měsíční noci; jenž byl pokorný vůči zjevům pozemským i nebeským a svou pokorou vítězil tam, kde by nebyl zvítězil silou sebevědomí. Duch příbuzný duchu Shakespearovu, k němuž tíhl jako ke svému otci. »Mám veliký důvod«, napsal, »abych byl spokojen, neboť chvála bohu mohu čísti Shakespeara a snad mu rozuměti až do hlubin; a jistě mám mnoho přátel, kteří, nedojdu-li úspěchu, přičtou jakoukoliv změnu v mém životě a povaze spíše pokoře než hrdosti — spíše zalézání pod křídla velikých básníků nežli hořkosti z toho, že nejsem doceněn«. Kdyby nebyl zanechal dopisů, jež kreslí jeho povahu nejenom tím, co v nich praví s sobě, nýbrž celým svým rázem, svou rozptýleností, která se zdá jednotou, svým nepřetržitým prouděním nálad a myšlenek, které se přelévají jako voda z nádržky do nádržky, myslím, že by nám obraz

jeho *lidské* osobnosti vystupoval z temna minulosti sotva ostřeji než obraz velikého dramatika z doby Alžbětiny. Vše, co víme o povaze Shakespearově z úst jeho vrstevníků, omezuje se na několik přívlastků, jež lze stručně vystihnouti slovy: milá upřímnost, příjemná družnost. Nikdo nám nezachytil ani jediného rysu tak výrazného, že bychom jeho tváře nemohli zaměniti s tváří jinou, byť sebe podobnější. Patrně ho nikdo nepostřehl. Jeho nejnápadnější vlastností, již všichni vidí a chválí, byla přátelská laskavost, což je v podstatě snaha sebe přizpůsobiti, nikoliv sebe odlišiti. Ukazují nám ji také »Znělky«, nejosobnější projev jeho genia. Ostatní díla nechávají nás v pochybnostech i tam, kde bychom s jistotou očekávali přesného poučení. Byl katolík, byl protestant? Byl aristokrat, byl demokrat? Byl optimista, byl pesimista? Byl vše a nebyl nic — nic sám sebou, poněvadž, jak řekl Hazlitt, »jeho genius zářil stejně na zlo jako na dobro, na mudrce jako na blázna, na mocnáře jako na žebráka«. Postihoval zjevy nejbližší i nejodlehlejší, rozuměl hlasům zvířecím i šelestu trávy, ve slova uvězňoval slávu hvězd i tajemství hrobů, poněvadž jako Proteus neustále se vtěloval v podoby nové a nové. Vše chápal, ve vše se dovedl obrátit, všemu se dovedl přizpůsobit a proto se nikdy trvale nevlil v útvar, jenž by byl na venek poutal svou odlišností od útvarů jiných. Ale právě tento nedostatek povahové výraznosti byl nejenom průvodní známkou, nýbrž samou podmínkou *jeho* básnické velikosti. Kolik postav vytvořil, tolik tvářností na sebe vzal; kolik zvuků vylákal ze svého mnohostrunného nástroje, tolika tóny duch jeho se zachvěl. Proto jeho zjev lidský nám uniká, kdežto zjev umělecký nás ohromuje. Muž, jenž hovořil tolikerými ústy, nemohl se jeviti svým vrstevníkům jinak než »sladký«. Každá jiná chuť byla by bývala důsledkem vnitřní nehybnosti, vnitřního rozkladu. Sladkost byla u něho chutí výslední. V ní byly všechny ostatní chuti obsaženy jako v bílé barvě je obsaženo celé vidmo.

Také Keats je duše družná a něžná — přes všechny projevy chorobné citlivosti, jež v něm občas propuká, zejména v posledních letech života. »Nikdy jsem nepoznal člověka povahy sladší«, napsal o něm Benjamin Bailey. »Zajisté něžnost byla jeho význačným rysem bez jediné částečky nudnosti nebo nechutnosti nebo duchaprázdnosti . . . . .« Stejně se vyjadřují o něm také přátelé ostatní. »Byl nejméně sobecký ze všech lidských tvorů . . .« Byl přítel nejupřímnější . . .« »Nejhlouběji naslouchal hoři a strastem všech lidí okolo sebe.« (I) Totéž nám praví jeho dopisy, oplývající projevy laskavosti a něhy k sestře i bratřím, k milence i přátelům, k přírodě i umění. Vše se ho dotýká, vše je mu blízké. »Přijde-li vrabec před moje okno«, praví na jednom místě, »zúčastním se jeho života a zobám po písku«. Duše tak vlídná ke všemu tvorstvu, tak křepká a pružná, měla-li povyletět ke vzdušnému zjevu, jenž se nesl vysoko nad ní, nebo se sklonit k červíku, jenž zanikal pohledu méně bystrému, nežli byl její, nemohla překvapovat vlastní silou, mohla však oslňovat a oslňovala bohatstvím postřehů; nemohla uchvacovat přímočarou prudkostí svého letu, mohla však okouzlovat a okouzlovala jeho lahodnou vlnou.

Obraznost Keatsova je v jádře jevová. Jejím zdrojem nejsou skryté hlubiny myšlenek, nýbrž nepřetržitý příval postav a dění vlévající se do duše smysly ze světa vnějšího. Živí se spíše hmotami než duchem. Její »nebeské rozjímání« zdá se mu samému »duchovním opakováním« lidského života. Jako nepochybuje o skutečnosti jevů smyslových, nepochybuje ani o pravdivosti výtvorů obrazných. »Co obraznost pojme jako krásu, jistě je pravda«. Její bohatství je úměrné množství počitků, které jí poskytly látky. Keats miluje nádheru tvarů, barev a vůní. Jeho popisy podzemních a podmořských paláců a besídek v »Endymionovi«, jeho pohledy do přírody, zvláště tam, kde chce vystihnout její nezvyklost, nebo zálibné zastávky na hradním plese, u barev-

(I) *Keats.* By Sidney Colvin. (English Men of Letters.) Str. 214.

ného okna dívčí komnaty a nad vybranými jídly a pochoutkami ukazují, kterak je váben zjevy, jež krášlí střízlivý život, a jak si je intuitivně dovede vymýšlet, nemá-li opory ve zkušenosti. Je to snad romantický útěk ze skutečnosti do modra snu? U básníka, jenž tou měrou miluje zemi, sotva. Keats je spíše opojen vším, čeho mu země poskytuje, a své smyslové opojení vnáší i do poesie. Takové vzrušení je mu »jediným stavem«, v němž vzniká »nejlepší druh básní — jedině o ně dbám, jedině pro ně žiji.« Proto v jeho díle je velmi málo popisů chladných. I tam, kde námět sám je povahy všednější, mění se a jakoby odhmotňuje, jakmile projde jeho smysly a dotčen je plamenem jeho srdce. Píše na př. znělku na spánek a užije v ní látkou k básnické metafoře pojmu »otáčeti klíčem v naolejovaném zámku«. Ale jak zduchovní svůj tvrdý nástroj, řekne-li ve verších: »Otoč obratně klíčem v naolejovaných zářezích a uzavři ztichlé pouzdro mé duše!« Nebo jindy, kolik půvabu dodá prostému zjevu: »svíce zhasla průvanem, jejž způsobila Madelina«, napíše-li: »Svíce zhasla, jakmile vběhla; její drobný dým umíral v bledé měsíční záři!« Takto se vyjadřuje skoro napořád ve svých nejlepších pracích. Jeho přepych není honosný; nekřičí, aby na sebe upozornil. Hlas, jímž hovoří, je dalek vší barbarské drsnosti. Je obetkán nevýslovným kouzlem. »Jak krásné jsou květiny v úkrytu!« zvolal kdysi v dopise. »Jak by pozbyly krásy, kdyby se tlačily na silnici!«

Keatsova plastičnost mluvy těsně souvisí s hmotnými zdroji jeho inspirace. Plyne z nich právě tak jako látková povaha jeho metafor. Jeho oko má neobyčejné schopnosti výtvarné. Dovede malířsky postřehovat jemné odstíny barev a stínů, jako zase tvary vnímat způsobem sochařským. A to nejenom tam, kde naň působil Haydon a vlivy veliké skulptury řecké. Již v ranních pokusech vyskytují se u něho verše napojené duchem výtvarnickým. Svou nejstarší báseň začíná slovy: »Nyní jitro vyšlo ze své východní komnaty a jeho první kroky se dotkly zeleného kopce . . .« A o něco

dále zastaviv se nad jezerem uvidí labuť, která ve vodě pozoruje »svou šíji ze sklenutého sněhu a vesluje vznešeně; její smolné oči se jiskří; její nohy objevují se ve vlnách jako africký eben a na jejím hřbetě nymfa odpočívá rozkošnicky.« Později jeho postřehy nabývají větší výraznosti a někdy i síly dramatické, zejména jde-li mu o to, aby jimi vyjádřil nějaký stav mysli. Tak v uvedené již znělce, kde připrovnává sebe ke Cortezovi stojícímu po prvé tváří v tvář Tichému oceánu, nebo v druhém zpěvu »Endymiona«, kde vypravuje o svém hrdinovi, jak vypověděv stesk po Měsíci pozdvihl rukou a s třesoucími se rty stál němý »jako starý Deukalion na hoře nad potopou nebo slepý Orion lačnící po jitru.« A hlavně v »Hyperionovi«, v němž se jeho nazírání sochařské vyvrcholuje pod mocným dojmem Elginských mramorů.

Ale této plastičnosti postav nerovná se u Keatse plastičnost duší. Unikají jeho postřehu a rozplývají se jako páry, pokusí-li se uvězniti je ve slova. Přes všecku základní příbuznost nadání *zde* ční Shakespeare vysoko nad ním. Snad by se mu byl Keats přiblížil později, až by byl duch jeho uzrál a jeho vlohy pozorovací ještě více se odhmotnily; až by se byl stal právě tak průchodištěm všem zjevům psychickým, jako jím je zjevům fysickým. Jeho duše není posud dosti prostupná vyzařování duší jiných. Proto nedovede vnímat jejich zvláštností, proto netvoří odlišných jedinců, nýbrž jen povšechná schemata. V jeho básních nenajdeme snad ani jediné postavy, která by se nám vryla do paměti svou osobností, nikoli pouze svým zjevem hmotným. Je-li některá z nich již hodně výrazná, působí na nás toliko ojedinělou vlastností: Isabella oddanou věrností, Saturn nadlidským smutkem, sofista Apollonius neúprosnou skepsí. Ale i ty jsou výjimkou. Zpravidla osoby jeho se tratí jako stíny, zanechávajíce po sobě dojem příbuzný představě lehce nadechnutých barev. Nejsou utkány z masa a krve, nýbrž jako pouhá odrůda odhmotněných zjevů přírodních

z látek daleko řidších: mladé zeleně stromů, vůně květin a bzukotu včel. Stejně vzdušné bývají i jejich city a vášně: smutky unylé, lásky toužící a plaché, radosti nestálé jako dubnový sníh. Jejich plameny nežhnou a nezapalují, nýbrž nejčastěji jen svítí bledým, růžovým světlem. Čestné odchylky netvoří ani dramatis personae »Otty Velikého«. Není v nich opravdového života, třebas přecházejí po jevišti kroky hřmotnějšími.

A tu jsme, tuším, na samém obvodu Keatsova nadání, pokud se projevilo literárně. Bylo by se vyvíjelo dále a za něj? Či byly již vyčerpány jeho možnosti vývojové, aspoň možnosti základní? Takové otázky znepokojují ne tak samy sebou, jako nesnadností odpovědi ať kladné, ať záporné. Zásadně popříti další vývoj směrem obohacování a prohlubování poznatků duševních nelze. Dvacátý pátý rok nebývá v životě mezníkem. Mimo to v poslední době Keatsovy činnosti tvůrčí objevují se známky, svědčící aspoň o mocné touze dostati se ze začarovaného kruhu »otročení smyslům« a proniknouti blíže k duši a myšlence. Zvolal-li v dopise z listopadu r. 1817: »Ó žíti jen životem smyslů raději než životem myšlenek!«, pouští se půl roku později do podrobných úvah o poměru počitků a myšlenek a jda stopami Wordsworthovými chápe již, že pouhé pocity nejsou koncem všeho zjevení. Jeho bývalá důvěra ve smysly a jejich záznamy se bortí. Soudí, že rozsáhlého vědění je potřebí lidem myslícím, poněvadž »odnímá horko a horečku; a pomáhá, rozšiřujíc obor myšlení, nadlehčovati břímě tajemství, něco čemu začínám poněkud rozumět a co dolehlo na Vás v nejponurejší a nejpravdivější větě Vašeho dopisu. Rozdíl mezi vznešenými počitky s věděním a počitky bez vědění jeví se mně takto: v tomto případě padáme neustále do hlubiny desíti tisíc sáhů a opět jsme vymršťováni bez křídel a s veškerou hrůzou bytostí neokřídlených — v onom případě naše plece jsou operutěna i letíme týmž vzduchem a prostorem beze strachu.« A ještě později, na podzim

r. 1819, připouštěje svým známým, že pozbyl žáru, jejž kdysi měl, těší se, že místo něho nabude síly »hloubavější a klidnější«. Četba a přemýšlení více ho zajímají než dříve a více ho také napadají »ctižádostivé myšlenky«. Jedné z nich nemůže vypudit z hlavy — myšlenky, jak by činem zahladil domněnku přátel, že nedovede napsat dramatického výjevu. Jest jeho velikým snem, způsobiti převrat v moderní dramatické literatuře, »jako Kean jej způsobil na jevišti«. Avšak jediný čin, jejž vykoná, nevytryskne z jeho vlastní inspirace a dalek je toho, aby způsobil převrat; druhý pak, o nějž se pokusí, není než pouhým úhozem do kláves, z něhož sice lze ledacos vytušit o hráčově umění, ale nelze o něm říci nic určitého. Jsou tyto důvody pro odpověď kladnou průkazné?

Nahlédněme pozorněji také do jeho dopisů, abychom viděli, zdali aspoň tam neplane žhavá jiskra naděje. Kmitají se v nich opravdu takové jiskry, a to nejednou jiskry značné zářivosti. Byly by však vzplanuly v oheň? Keatsovy nápady a myšlenky někdy až překvapují z úst muže tak mladého. Ale nezní mnohé z nich toliko ozvěnou názorů cizích a nehasnou jiné tak rychle, že nám připadají spíše křehkou pěnou prchavých nálad nežli výronem hlubokého poznání a znakem myslitelského posvěcení? Byla by vzrostla u Keatse také síla charakterisační, t. j. umění vystihovati projevy na pohled náhodnými základní jednotu povah? Umění, jehož nenalézáme u něho ani v dopisech, kde bývá příležitost několika šlehy sraziti masku nebo aspoň ji pošinouti, aby se objevila tvář živá. A přece ten, kdo načrtl hrst drobných poznámek o Miltonovi a Shakespearovi a v nich ukázal nevšední hloubku pohledu do výtvorů velikých básníků, nebo kdo podávaje povšechnou charakteristiku povahy básnické dovedl tak bystře postřehnout ráz nadání vlastního — ten se asi nenarodil naprosto bez jemných nástrojů, jimiž se umělec dobývá do duší lidských.

S druhé strany však, projdeme-li v myšlenkách znova ce-

lým jeho dílem, sotva unikneme dojmu, že pravou vlastí jeho umění je země a nikoli duch; sotva se ubráníme poznání, že umělec, jenž tolik dokonalé krásy vyssál z *těchto* svých kořenů, později nebyl by asi ssál krásy jiného druhu z kořenů, které za jeho života ještě nenarostly. V jeho pozemskosti, kdyby se nebyl vyšinul nad ni, vězelo nebezpečenství. Smysly tělesné umdlévají dříve než smysly duševní a s nimi umdlévá také jásavý příval počitků. Čím volněji srdce bije, tím méně žhavých obrazů tryská do mozku, tím méně radostného života jimi proudí. Umělec, jenž v mladosti váží své nejlepší vzněty jenom z bujnosti smyslů, zestárne před časem, nemá-li dostatek fondů hlubších; jeho umění okorá a zprahne. Zejména umělec slovesný. Byl by obeplul toto úskalí umělec tak jemný a bohatý, jako je Keats? Nebyl by se také on octl na mělčinách? A do jakých vod a zda opět do proudu byl by přesunul svou zdobnou loď?

Takové otázky rodí se v člověku, jestliže se zamyslí nad zvuky té jarní hudby, která tu vyvěrá ze srdce opojeného nádherou světa. Kdo na ně odpoví uspokojivě? Kdo zváží a odměří, čeho zvážit a odměřit nelze? Ale netřeba se proto kormoutit. Dosti na tom, že hudba ta dosavad nedošuměla a že jí můžeme stále ještě naslouchat s rozkoší, s jakou jí naslouchal Shelley a po něm praerafaelité, v jejichž básních a malbách ozval se nejeden souzvuk bratrský. Tak pod nebesy nedošumí ani jediný veliký hlahol, jenž se kdy nad zemí zatřepetal. Zdánlivě třebas odumře, zazní však pokaždé, jakmile zavadí o nástroj, který je naladěn na jeho výšku.

1913.

CARLYLE

POPULÁRNÍ IMPROVISACE

anese-li Vás osud do Babylonu nad Temží nebo do kteréhokoli z venkovských měst britských, neopomeňte si zajíti v neděli odpoledne a všedního dne za soumraku na křižovatky Hyde Parku nebo na některé z travnatých prostranství, jimž Angličané zpravidla říkají commons, někdy také grounds a pieces, tedy na byvalá obecní pastviska, na nichž se dosud místy potulují skupiny ovcí a koní. Uvidíte hloučky lidí, kteří horlivě někomu naslouchají. Přistoupíte-li blíže, spatříte muže z lidu, jenž seznamuje své náhodné posluchačstvo s názory vlastními nebo vyčtenými a odposlouchanými, se sny a tužbami, které naplňují snad někdy jeho srdce, vždy však jeho výmluvná ústa. Brzy dává svým posluchačům řečnické otázky, brzy přimhuřuje oči a u vytržení vypravuje, jak byl obrácen na víru v Krista nebo v Armádu spásy, brzy jasnovidecky prorokuje do budoucnosti. Postojíte-li chvíli, uslyšíte ještě několik samozvaných kazatelů, kteří po řadě vystupují z hloučku, a když vypovědí vše, co tísnilo jejich hruď, zase do něho zapadají. Proroci drobní a neznámí, ale pro anglické plémě nanejvýš příznační.

Jejich krajané bývají líčeni jako mlčelivci, kteří odvažují slova na zlatých vážkách. Mlčelivost však je pouze složkou jejich povahy národní, která není tak jednoduchá, jak se často myslívá u nás na pevnině. Angličan mlčívá při práci a nemá-li co říci; ale rád se sdílí s jinými o své názory, nadejdou-li okolnosti, které ho nutkají, aby projevil souhlas nebo odpor. Sice by Anglie nebyla klasickou zemí znamenitých řečníků, politických debat a náboženských shromáždění. Ve sněmovně, na politických schůzích, v chrámech a často i pod širým nebem před improvisovanými řečništi můžeme studovati zvláštní ráz anglické výmluvnosti. Hned proudí širokým tokem všední moudrosti, hned se bouří vlnou vzkypělého pathosu, hned zase stříká bílou pěnou humoru a sarkasmu. Častý potlesk, jímž posluchači přerušují mluví-

cího, ukazuje nejenom jejich vrozený zájem o výkony řečnické, nýbrž i jejich pohotovost, kdykoliv jde o to, aby dali na jevo libost nebo nelibost. Jest v jejich povaze, že výše kladou toho, kdo vzruší svým slovem jejich city a uchvátí jejich vůli, nežli řečníka, jenž břitkostí rozboru a přesností logických závěrů působí toliko na jejich rozum. A řečníci sami nebyli by rodní bratři svých posluchačů, kdyby neměli vlastností podobných. Také oni si váží více ideového a mravního vzrušení nežli jasnosti a pevné členitosti svých vývodů. Stávají se kazateli i tam, kde by stačilo prostě vyprávět nebo bystře rozbírat.

Tímto zvláštním sklonem vyznačuje se též anglické písemnictví. Živel puritánský, jenž měl důležitou úlohu v dějinách anglické vzdělanosti, vnikl i do něho a zabarvil značnou část jeho plodů, od Miltonova »Ztraceného Ráje« až do »Praeterit« Johna Ruskina, posledního z velikých proroků Anglie soudobé. Puritánský zájem o otázky náboženské ozývá se z nich i tehdy, řeší-li záhady vědecké nebo hájí-li názorů uměleckých; objevuje se na místech, kde bychom se ho nadáli nejméně, a mnohdy měnívá směr celého proudu, jímž plynou výklady autorovy.

Nejsou ovšem veškerá období stejně bohata těmito zjevy. Také v Anglii byly doby, jež zabředaly v čiré rozumářství hloub a hlouběji, až se octly na písčinách skepse a negace. Tehdy nastávala obyčejně reakce a slova se chápali kazatelé a proroci. Někdy malí a plýtcí, jindy však téměř ztělesněné síly živelné, jež vanem svého prudkého dechu čistily dusné ovzduší. S počátku sami se zdáli pochybovači, neboť popírali úspěchy, jež byly chloubou těch, proti nimž se obracel jejich hlas, chvějící se bojovným hněvem. Teprve později se ukazovalo, že byli vskutku osvoboditeli a hybnými silami dalšího pokroku.

Do řady těchto velikých postav, jež přerůstají svým významem hranice století, patří i Thomas Carlyle, duch z nejsilnějších a nejsvéráznějších, jež zrodily britské ostrovy.

Když přišel na svět, vládlo ve Francii direktorium a v Anglii Jiří III.; když zemřel, Francie byla již deset let třetí republikou, Anglie pak více než čtyřicet let pod žezlem královny Viktorie. Život požehnaný lety, prací a trpkými zkušenostmi.

Narodil se v prosinci r. 1795 ve skotské vsi Ecclefechanu v hrabství dumfriesském, poblíž širokého zálivu Solway. Jeho otec byl tehdy zedníkem. Ale jeho rod, aniž o tom věděl, náležel kdysi mezi přední rodiny jihozápadního Skotska. Carlylovo jméno bylo již známo daleko za úžinou La Manche, když kterýsi genealog prozkoumal jeho rodokmen a shledal, že je potomkem Johna Carlyla, jenž byl vyznamenán lordstvím za porážku, kterou způsobil Angličanům u městečka Annan, a jeho vnuka Michaela, který se zúčastnil jednání protestantských pánů, když skotská královna Marie byla poslána na Lochleven. Rodina Carlylů, kteří dostali snad jméno po anglickém pohraničním městě Carlisle, časem zchudla a ztratila povědomí svého šlechtictví. Ale mezi jejími členy vyskytovali se jednotlivci nevšedních vloh a náklonností. Všichni téměř byli povahy prudké a vášnivé; klonili se brzy k dobrodružnosti a podivínství, brzy zase k samotářství a náboženské hloubavosti. Také otec Carlylův byl člověk nevšední přes ono skrovné postavení, jež mu bylo údělem. Vážný a přísný, nepřítel lži a jalového tlachu, mluvíval jen tehdy, když bylo o čem nebo když jeho nitro se vzrušilo opravdovým citem; ale pak se vyjadřoval lehce a výrazně, jeho řeč byla řízná a plna metafor, slov pádných a obrazných a jakoby oblitých září sluneční. »Ve hněvu nepotřeboval zaklínání; jeho slova byla jako ostré šípy, jež bily do samého srdce. Chyba byla, že nadsazoval (kteroužto náklonnost také já jsem zdědil),« — napsal později jeho syn ve svých »Vzpomínkách« — »ale jenom když popisoval a hlavně proto, aby dosáhl účinku humoristického.« Jsa na pohled chladný a nepřístupný, vzbuzoval u těch, kdo se s ním stýkali, spíše úctu než lásku. I jeho druhá žena, výtečná matka Carlylova, odchovaná ponurou

přísností sektářského kalvinismu, doznala kdysi synovi, že nikdy muži dobře nerozuměla a že její láska a podiv k němu byly jakoby zakřiknuty. Zřídka kdy pronesl veselý vtip, časem však míval humor, zvláštní, kousavý a zlobný druh »skandinavského« humoru. Pochybnosti nedoléhaly na jeho věřící duši. Jeho úcta k Bohu byla smíšena s bázní »jakoby před nevyslovitelnými hlubinami ticha, jimiž plápolala třesavá naděje . . . .«

V domě otcovském Carlyle zažil také nejhlubší dojmy náboženské, jež měly mocný vliv na jeho názory i tehdy ještě, když se zřekl náboženských představ svých rodičů. Zvláště nedělní schůzky kalvínské sekty, k níž náležela jeho rodina, utkvěly mu v paměti. V chudičké modlitebně scházívali se mužové a ženy pohledů vážných a zasmušilých, lidé mnohdy opuštění, kazatelé podobající se evangelistům v rouchu moderním, starci tváří osmahlých a hnědých jako mahagon s bradami bílými jako sníh. Mezi ně přicházíval Carlyle se svou matkou, ženou rázovité povahy a bystrého ducha, věrnou až do posledních chvil dlouhého života učení a mravním zásadám církve, k níž náležela původem i vychováním.

Doma a ve škole rodné vsi dostalo se mu prvního vzdělání literního. Aby vlohy, jež záhy ukazoval, nezůstaly zakopány, zavedl jej otec o letnicích r. 1805 na latinskou školu do nedalekého městečka Annan. »Bylo jasné ráno a pro mne veliké důležitosti — plné vzrušení a nekonečných nadějí, zachmuřených loučením s matkou, domovem, nadějí, v nichž jsem byl později krutě zklamán . . . . Nikdy jsem nebyl tak ubohý jako zde na škole a první léta, jež jsem tu ztrávil, náleží mezi bídná léta mého života.« Později vylíčil je v románě »Sartor Resartus«, v kapitole, v níž vypravuje o studiích Teufelsdröckhových na gymnasiu v Hinterschlagu. Trochu latiny a francouzštiny, něco algebry a geometrie, neurčité obrysy zeměpisu a řecká abeceda bylo vše, čemu se naučil na škole annanské. Ale když ji opouštěl, aby se odebral na universitu edinburskou, odnášel si zásobu vědomostí

daleko značnější — vědomostí nabytých rozsáhlou četbou mimo školu.

Jako nejeden z jeho krajanů ubíral se Carlyle r. 1809 do Edinburku pěšky a v pozdějších letech téměř pokaždé, když se po pětiměsíčním pobytu na universitě vracíval domů a po sedmiměsíční polní práci a odpočinku u rodičů putoval opět do koleje, konával tuto stomílovu cestu pešky. Život na universitě byl svobodný, ale živobytí bídné. Chudí studenti skotští sami se dávali zapisovat do matrik kolejních, sami si najímali podkrovní světničky v zastrčených ulicích a většinou sami se starali o výživu, pokud jim nestačily skrovné zásoby brambor, ovesné mouky, soleného másla a několika vajec, jež jim občas s vypraným prádlem nosívaly matky z venkova. Tak žil i Carlyle a trpce po letech vzpomínával na dobu studií universitních. Ani kolej neposkytovala mnoho. V literaturách klasických a ve filosofii nedospěl pod dozorem svých učitelů daleko; ve vědách přírodních kromě počátků hvězdářství nikam. Jenom v mathematice vynikl, tak že po několik let bylo jeho snem věnovati se toliko studiu geometrie. Nejvíce vědomostí, jež si odnášel z Edinburka, nabyl zase soukromou četbou. »Ano, z chaosu oné knihovny«, pravil ústy Diogena Teufelsdröckha, »podařilo se mi vyloviti více knih, než bylo známo jejímu strážci. Tím byl položen základ života literárního . . . .«

Po vůli rodičů měl býti duchovním. Sám však nikdy nebyl pro povolání to nadšen, a když se v něm brzy potom ozvaly vážné pochybnosti, jež nedopouštěly bez pokrytectví hlásati jiným, o čem sám nebyl přesvědčen, jenom nerad myslil na stav, jejž mu určily vřelé tužby otcovy a matčiny. Mezi důvěrnými přáteli byl znám již tehdy břitkostí úsudku, vášnivou silou výrazu a hlavně příkrými sarkasmy, pro něž ho nazývali Jonathanem, Doktorem a Děkanem, narážejíce tím na jeho duchovní příbuzenství s »děkanem od sv. Patrika.« (I)

(I) Jonathanem Swiftem, spisovatelem „Cest Gulliverových".

Universitní studia byla u konce. Na škole annanské uprázdnilo se zatím místo učitele mathematiky. Carlyle, maje dosti času, aby se rozhodl pro stav duchovní, zažádal o ně a r. 1814 je dostal. Tou dobou otec jeho zanechal živnosti zednické a najal si na blízku osamělé hospodářství. Ježto do městečka Annan z nového bydliště rodičů nebylo daleko, Carlyle docházíval častěji domů. Tam trávíval i prázdniny, tam se počal obírati němčinou, tam po prvé četl ve vyschlém příkopě Goethova »Fausta«, tam později dokončil i překlad »Viléma Meistera«. Učitelování ho netěšilo a maloměstské společnosti svého působiště se vyhýbal. Poněvadž se ještě nadobro nevzdával myšlenky státi se duchovním, dal se zapsati na universitu edinburskou jako přespolní kandidát bohosloví a podle předpisu dostavil se též dvakrát do koleje, aby pronesl ke shromážděným profesorům a studentům řeč na důkaz pokroku v běžných naukách theologických.

Když již dvě léta působil v Annan, došlo ho neočekávaně z městečka Kirkcaldy vyzvání, aby se ucházel o místo učitelské na tamější škole, kterou právě zřizovala část občanů, nespokojená s dosavadním učitelem Edwardem Irvingem, rodákem annanským. Carlyle seznámil se s ním krátce předtím a obával se, jak jej přivítá. Ale Irving rozptýlil jeho obavy dříve, než nabídku přijal, a když se oba učitelští sokové setkali na svém společném působišti, stali se na úžas kirkcaldských občanů nerozlučnými přáteli. Dobrý Irving, o pět let starší, otevřel mu nejen svou knihovnu, nýbrž i srdce.

V Kirkcaldy prožil Carlyle první opravdovou lásku. Netrvala dlouho, léta však ještě na ni vzpomínal — a jeho vzpomínky bývaly teskné. Když po čase tvořil postavu krásné Bluminy v románě »Sartor Resartus«, měl modelem dívku, k níž zahořelo jeho srdce v době kirkcaldské.

Tehdy se navždy rozloučil s theologií a brzy potom i s drahou učitelskou. S nevelikými úsporami opustil na podzim

r. 1818 zapadlé městečko a spolu s Irvingem vrátil se do Edinburku, aby tam studoval práva. Nastala doba nového strádání. Nadto přidružily se tu k chorobě žaludeční, jež byla zaviněna špatnou výživou a nikdy ho již neopustila, těžké boje duševní, vzbuzené pochybnostmi náboženskými, které se posléze zatemnily v naprostou nevěru v dogma církevní i v sebe. »Stín za stínem přechází ponuře přes vaši duši, až se ve vás usadí bezhvězdná temnota podsvětí.« Jako kdysi mladého Goetha, i jeho posedla myšlenka zahubiti sebe sama. »Od sebevraždy zdržoval mne jakýsi odlesk křesťanství, snad také jistá netečnost povahy; neboť nebyla nástrojem, jejž jsem měl kdykoliv po ruce?«(I)

Dlouho trval tento smrtelný zápas. Ani jediná rosná kapka s nebes neovlažila jeho srdce, které se zvolna stravovalo svým vlastním žárem. Teprve r. 1821 nadešla chvíle znovuzrození. Zapudil ďábla pochybností a nedůvěry v sebe, čili jak sám řekl, »chytil jej za nos« a přemohl. Stalo se za parného dne červnového, když se z Edinburka ubíral na břeh mořský. Později vylíčil ony památné okamžiky v »Sartoru Resartu«, přeloživ dějiště do Rue Saint-Thomas de l' Enfer v Paříži. »,Čeho se bojíš?'« tázal se sám sebe. »,Proč jako zbabělec neustále pištíš a fňukáš a chodíš choule se a chvěje? Mrzký dvounožci, jaký úhrn největšího zla tě očekává? Smrt? Nuže, smrt; a řekněme, také muka pekelná a vše, co ďábel a člověk smějí, chtějí nebo mohou učiniti proti tobě! Což nemáš srdce, nemůžeš snášeti cokoliv, a jsa dítě svobody, byť i zavržené, zašlápnouti svýma nohama samo peklo stravující tebe? Nuže, ať přijde; vyjdu mu vstříc a postavím se na odpor!' A když jsem takto myslil, jako by ohnivý proud byl zašuměl celou mou duší; a navždy jsem odvrhl nízký strach. Byl jsem silen, netušené síly, byl jsem duch, téměř bůh. Od té doby změnila se povaha mé bídy: nebyla již bázní nebo škemravým bolem, nýbrž rozhořčením a zlobným, žhavookým vzdorem«. Věčné Nikoliv zahřmělo jeho bytostí.

(I) „Sartor Resartus".

Ale tento titanský vzdor nepřinesl klidu jeho uštvané duši. Dostavilo se nové »pokoušení na poušti«, nové přemýšlení o smyslu a významu nicotného jedince před tváří nekonečnosti. »Na tisíce lidských pokolení, vesměs tak hlučných jako je naše vlastní, bylo pohlceno časem a nezbylo po nich ani trosky; a Arkturus a Orion a Sirius a Plejady stále svítí na svých drahách, čisty a mlády, jako když pastýř po prvé je znamenal na pláni sinarské. Pa! Co je tato bídná psí budka naší Země? Co jsi ty, jenž zde sedíš a fňukáš? Ty nejsi věru ještě nic, nikdo; ale kdo tedy je něco, někdo? Rodina lidská tě nepotřebuje; jsi úplně jako odříznutý úd. Budiž: snad je tak lépe!«

Konečně také pouta netečnosti spadla mu se srdce. Překonal »věčné Nikoliv« a přesunul se za »střed Lhostejnosti«, aby posléze dospěl kladu »věčného Ano«, důvěry v sebe a vnitřní jistoty, že »vesmír není mrtvý a ďáblův, kostnice s duchy, nýbrž božský . . .« Z ní vytryskl onen hrdinný cit zbožnosti ve smyslu vyšším, jenž byl dalek zděděných forem, ale v jádře přece jen blízek náboženskému cítění prosté venkovanky, Carlylovy matky. Když mu později vytýkala, že nedbá o věčnost, zanášeje se toliko marnými starostmi o věci dočasné, ujišťoval ji, že soudí o něm křivě. »Tyto myšlenky jsou zakořeněny v každé uvažující mysli, v mé snad hlouběji než v mnohých, kdož s nimi natropí více hluku . . . Roucho našich názorů, jak jsem Vám častěji pravil, je snad jiné, poněvadž naše způsoby života byly různé; ale podstatou naše mety jsou úplně tytéž.«

K tomuto obratu přispěly asi také častější styky s bystrou dívkou, s níž jej seznámil nedlouho předtím její bývalý učitel a jeho nejlepší přítel, Edward Irving. Jane Baillie Welshová byla dcera haddingtonského lékaře, jenž zemřel, když jí bylo osmnáct let. Tři léta potom uveden byl Carlyle do domu její matky. Jejich styky byly s počátku ryze přátelské. Jane Welshová lnula ještě příliš oddaně ke svému někdejšímu učiteli, aby se byla zamilovala do jeho

přítele, muže svérázného a učeného, ale nepříliš krásného a bez pevného postavení. Teprve když osud zničil její naděje na sňatek s Irvingem, jehož ruka, nikoli však již srdce, zadána byla dívce jiné, přivykala myšlence spojiti život svůj s životem Carlylovým...

Její přítel zaměnil zatím práva za vychovatelství, a zanechav geometrie a skládání drobných příspěvků do Edinburské Encyklopedie Dra Brewstera, věnoval všechen volný čas studiu německé literatury a překladům prací Schillerových, Musäových, La Motte Fouquéových, Tieckových, Hoffmannových, Jean Paulových a hlavně Goethových. R. 1824 počal si s básníkem výmarským dopisovat. Téhož roku se zasnoubil se slečnou Welshovou, a oženiv se dvě léta potom, ubytoval se v rodinném domku na samém obvodě Edinburka.

Pramenem příjmů byla mu nyní práce literární. Nejprve »Život Schillerův«, jenž vydán r. 1825 v úpravě knižní, a překlady z němčiny, potom řada článků, psaných dílem do »Edinburgh Review«, jejíž redaktor Francis Jeffrey byl blízký příbuzný jeho choti, dílem do »Foreign Review«, tehdy nově založené. Články ty těsně souvisí s jeho překlady. Zpravidla navazují na cizí práce o soudobých spisovatelích německých nebo na jejich díla a seznamují anglické čtenáře s jejich povahami lidskými a literárními. Tak vznikly úvahy o Jeanu Paulovi, o stavu literatury německé, o životě a spisech Zachariáše Wernera, o Goethovi a jeho Heleně, o životě Kr. Gottloba Heyna. K nim se druží obsáhlý článek o Robertu Burnsovi, největším básníku skotských hor, k němuž ode dávna vzhlížel se »soucitným podivem«.

Práce té již nedokončil v Edinburce. Po zvyku proroků, kteří v odlehlých samotách nechávají dozrávat své myšlenky, dříve než sestoupí s novým učením mezi lid, uchýlil se Carlyle v květnu r. 1828 z hlavního města své rodné země na zapadlou farmu uprostřed žulových skal a černých rašelinišť, kde vše mimo potravu, spánek a zdravý vzduch

bylo jen »snem o věcech nepřítomných a vzdálených, minulých a budoucích«. První dvě léta manželství nepřinesla mu zajištěného postavení, jež by nebylo překáželo jeho činnosti literární. Přes všechny přímluvy a doporučující listy vlivných osobností pro stoupence a hlasatele »německé metafysiky a mystiky« nebylo místa ani na universitě v Glasgowě, ani na vysokém učení londýnském, jež se tehdy právě zřizovalo; a ježto život v Edinburce byl poměrně drahý, příjmů málo a mimo to rodinný domek v Comely Bank majitelem jinak pronajat, manželské dvojici zbývala pouze »druidská samota« v rašeliništích dumfriesských s odloučeností od světa a rozhledem na ponuré svahy, jež uzavíraly obzor.

Craigenputtock, majetek Carlylovy tchyně, byl »zelenou oasou« v kraji bařin a vřesovišť. Osamělý dvorec, dvě hodiny jízdy vzdálený od nejbližšího města a dobrou anglickou míli od prvního lidského příbytku, nebyl sice za podzimních dešťů a mlh, ani za bouřlivých dní zimních nejpříhodnějším obydlím mladé ženě, milující ruch a společnost. Ale jeho ostrý vzduch a jadrné mléko, denní vyjížďky koňmo a časté potulky po okolí byly nejlepším lékem jejímu muži, trpícímu věčnou dyspepsií; a ticho, jež těžce spočívalo na celém kraji, a naprostá opuštěnost tohoto místa byly jako stvořeny, aby v nich přemýšlel duch zaujatý záhadami věčnosti. Přátelé nevěstili mu nic dobrého a neradi viděli, že se uzavírá světu. Ale Carlyle přes všecky rady a výstrahy zvolil si bydliště právě v této »ďáblově sluji«, vzdálené šest mil od lidí z těch stavů, u nichž konáme formální návštěvy. Chtěl žíti sobě a svým myšlenkám, aby »nemusil psáti na výdělek a nepřišel do pokušení za peníze lháti«. »Tento kus země je náš vlastní«, oznamoval hrdě a radostně Goethovi, »a zde můžeme žíti a psáti a mysliti, jak se nám líbí, i kdyby se stal sám Zoilus králem literatury.«

Šest let, jež tu prožil, bylo dobou usilovné práce. Nejprve vznikla tu nová řada článků jednak zase o literatuře něme-

cké (Němečtí dramatikové, Novalis, Píseň o Nibelunzích, Německá literatura 14. a 15. století, Goethova díla, Goethova smrt), jednak o zajímavých zjevech literatury a historie francouzské i anglické (Voltaire, Diderot, Hrabě Cagliostro, Démantový náhrdelník, Boswellův »Život Sam. Johnsona«), jednak o některých otázkách rázu povšechného (Znamení doby, O zákonech obilních a j.).

V osamělosti »nejpochmurnějšího místa všech panství britských« dozrál také filosofický a značnou měrou autobiografický román »Sartor Resartus«. Carlyle podal v něm svým způsobem starší myšlenku, že člověk je živočich, jenž se šatí a pracuje, a že politická, sociální a náboženská zřízení jsou jenom rouchem, jež obléká a svléká podle podnebí a poměrů. Zároveň jím ukázal, čemu se naučil u romantiků německých, z nichž zejména Jean Paul a Fichte naň působili, a kam až dospěl jeho duch oklikami pochybností a peřejemi krisí.

Zatím dolehl na jeho skrovnou domácnost nedostatek hmotný. Když dopsal svou »filosofii šatů« a vylíčil v ní »život a názory« Diogena Teufelsdröckha, profesora »der Allerlei-Wissenschaft« ve Weissnichtwo, vypůjčil si na cestu a vydal se v létě r. 1831 do Londýna, aby svou práci nabídl knihkupcům. Ale žádný z nich nejevil porozumění pro jeho »německou mystiku«. Když se jí posléze ujal redaktor časopisu »Fraser's Magazin« a uveřejnil ji v řadě pokračování, popudil na sebe čtenáře i kritiku. Odběratelé hrozili, že přestanou časopis odbírat, bude-li dále uveřejňovati tu »hromadu ssedlých nesmyslů«, kdežto kritikové se tázali, je-li to opravdu jen překlad z němčiny, jak tvrdí Carlyle.

Toliko tři lidé s radostí četli »Sartora Resarta«: choť spisovatelova, která jej prohlásila za dílo geniální, jakýsi irský kněz v Corku a mladý americký filosof Emerson, jenž nevážil cesty do skotských rašelinišť, aby se osobně s Carlylem seznámil a navrátiv se do vlasti vydal jeho román v úpravě knižní.

Za pobytu v Londýně uveden byl Carlyle do některých kroužků literárních. Seznámil se v nich s Johnem Stuartem Millem, Leigh Huntem, Ch. Lambem a jinými představiteli tehdejšího písemnictví. Poznal také, že úplná odloučenost nemůže mu býti údělem trvalým. Život na Craigenputtocku byl sice levnější, ale pro nedostatek společenských styků nemohl tam vytěžiti ze své činnosti literární ani tolik, co by stačilo na živobytí sebe střídmější. Nebylo po ruce veliké knihovny, jíž potřeboval při pracích historických, které již započal nebo o nichž právě uvažoval. Mimo to dosaženo bylo účelu, za nímž kdysi volil opuštěnost »sluje ďáblovy«. Jeho povaha i názor na svět se ustálily, a měla-li mu práce duševní poskytovati také chleba, nehrozilo již nebezpečenství, že se zvrhne v pouhou robotu. Bylo třeba navrátit se mezi lidi, byť žili i »v ďáblově výhni«, a ukázati, že onen »žhavooký vzdor«, jenž čeliti chtěl silám kosmickým, odolá i jemným sítím nástrah společenských a oblíbeným heslům doby.

Po dlouhém rozmýšlení najat starý dům v londýnské čtvrti Chelsea v ulici Cheyne Row, ležící tehdy na rozhraní města, zelených trávníků a stromořadí, a počátkem června r. 1834 přistěhovali se do něho oba členové skrovné domácnosti skotské, aby ho již neopustili, dokud »dramaturg světa nenapsal Exeunt«.

Některé menší práce, jež vznikly tou dobou, jako »Démantový náhrdelník« a »Parlamentní dějiny francouzské revoluce«, ukazovaly, kam směřuje literární činnost Carlylova. Byly průpravou k velikému dílu, jehož námět dlouho mu tanul na mysli, než se rozhodl, že z nesčetných tlumů hmoty neurčité a plynulé vytvoří »poctivou knihu, která by sloužila Bohu, nikoli ďáblu«. Ale teprve r. 1837 objevila se na knihkupeckém trhu »epická báseň revoluce, apotheosa sansculottství« v podobě trojdílných »Dějin francouzské revoluce«. Když dopsal poslední kapitolu a znova přehlížel svou práci, nad níž si již bezmála zoufal, shledal, jak mnoho má vad, ale uvědomil si též její přednosti. »Jest z *nejdivočej-*

ších knih napsaných za několik století«, oznamoval svému bratrovi. »Je to kniha psaná *divým mužem*, mužem rozdvojeným se společností světa, v němž žije, dívajícím se do očí králi i žebrákovi se lhostejností bratrství a lhostejností opovržení. To je vskutku velmi zvláštní ve ctihodné zemi... Kritikové jsou vítáni, aby přiložili ruce. Jest v ní jakýsi orsonský život, jehož neubijí.«

Nežli se dostavil úspěch a jemu v zápětí obrat v neutěšených poměrech hmotných, Carlyle uposlechl vyzvání dvou energických žen, jež vzaly na sebe veškeré práce přípravné, a uspořádal na jaře r. 1837 cyklus šesti přednášek o literatuře německé, rok potom řadu dvanácti přednášek o hlavních zjevech literatur evropských od dob řeckých až po novou literaturu anglickou a v květnu r. 1839 cyklus jiný o veliké revoluce francouzské. Nerad vystupoval veřejně a svých přednášek si ani tolik nevážil, aby je vydal tiskem; byly mu »směsí proroctví a herectví«. Teprve čtvrtý cyklus, jejž přednesl v květnu r. 1840, zaujal jej do té míry, že jej zpracoval ve formě knižní a vytvořil tak svůj nejznámější spis »O hrdinech a ctění hrdin«. Přes to, že jej pokládal za nejlepší ze všech čtyř cyklů, nic ho neuspokojovalo tak málo ze všeho, co kdy byl napsal. »Nemají nic *nového*, nic, co mně není *staré* . . . Běda mi! Někdy cítím, jako bych vůbec byl pozbyl umění psáti; jako bych byl člověk němý, jehož myšlenka není ani s to, aby se projevila na papíře, neřku-li aby se vyjádřila činem. Vedu život nanejvýš odloučený, naprosto osamělý. ‚Jak je každý tak opuštěn v tom širém hrobě všehomíra!' praví Richter«.

Tehdejší život Carlylův byl snad osamělý vnitřně, společensky však osamělý nebyl. Přední spisovatelé a politikové náleželi mezi jeho známé a přátele, on sám pak býval zván na večírky do vybraných společností v domech měšťanských i šlechtických častěji, než mu bylo milé. »Příhodnější je kniha doma«, psal své matce, »s klidnou dýmkou dvakrát za večer, neškodnou lžicí ovesné kaše v deset a postelí o je-

denácté, s takovým klidem mysli, jak jen možno«. Nikdy nebyl lvem salonů, vždy zůstal věren zvykům prostým. Jeho přízvuk i způsoby připomínaly mnohdy annandalského venkovana. Ale svými vtipnými a sarkastickými hovory, jež se měnívaly často v dlouhé monology, uplatňoval se i v kruzích společensky nejvyšších. Býval v nich bystrým a nebezpečným protivníkem běžných názorů, jejichž obhájce, někdy své nejbližší přátele, překvapovával nenadálostí a umíněností své oposice. Odpůrcem běžného pojímání života, politiky a poměrů sociálních byl také v řadě prací, zabývajících se otázkami, které hýbaly veřejným životem soudobé Anglie.

Byla doba krise politické a sociální. Neúspěchy politiky vnitřní, zvláště drahota potravin, nezaměstnanost lidu a dělnické bouře v Manchestru i jinde, přivodily sice některé opravy zastaralé ústavy, ty však hladu chudiny nezahnaly. Carlyle nepokládal velikých schůzí a manifestačních průvodů dělného lidu za zjev náhodný a dočasný, nýbrž viděl v nich znamení doby. V konservativních i liberálních denících čítával o blahobytu, kdežto v londýnských ulicích viděl davy chartistů, valících do poslanecké sněmovny ohromnou People's Charter o milionu dvou stech tisíc podpisů a šesti hlavních požadavcích práv občanských. Nemohl, aby se veřejně neozval a svým letákem »Chartism« neukázal, jaký význam má dělnické hnutí, jež otřásalo anglickou ústavou. Od té doby neustal sledovati událostí veřejných a občasnými letáky i většími spisy potírati doktrinářství politického a národohospodářského liberalismu. Roku 1843 píše knihu »Jindy a nyní«, r. 1850 otiskuje řadu »Letáků z poslední chvíle«, tři léta potom vydává »Příležitostný rozhovor o otázce černošské« a r. 1867 uveřejňuje svůj vášnivý projev o vnitřní politice, »Řítící se Niagara, a potom?«, prorocky ukazující na propastné konce, k nimž podle jeho mínění spěje utilitářská politika anglická.

Odkud ta bída? táže se Carlyle. »Zdravý nemluví o svém zdraví, jenom nemocný po něm vzdychá.« Také doba naše

je nemocna. Trpí rozkouskovaností, diletantstvím, nedostatkem jednotného názoru, jenž by pojil a povznášel život pánů i poddaných, boháčů i chuďasů, kapitalistů i dělníků nad sobecké zájmy jednotlivců a znepřátelených tříd. O názoru tom mnoho se nyní mluví a píše, ale to je právě příznakem choroby, jíž stůněme. Nic nepomáhají nám vymoženosti technické, nic ohromné závody o stech dělníků, nic množství žlutého kovu, hromadící se v rukou továrníků a výdělkářských společností. »Neboť zkrátka mamon není vůbec bůh, nýbrž ďábel, ano velmi mrzký ďábel. Následujte věrně ďábla a jistě půjdete k ďáblu: kam jinam můžete jíti? Za takovýchto poměrů lidé se ohlížejí s jakýmsi uznáním i po ubohých, obmezených postavách mnichů s ubohými litaniemi; a uvažují s Benem Jonsonem, že *duše*, nějaké části duše je nevyhnutelně třeba, aby nám ušetřila vydání za sůl!« Ano, ta tlachavá společnost středověkých mnichů v Saint Edmundsbury měla ještě duši; a měla ji podle Carlyla celá ona doba, sedm století vzdálená, do níž nám dal nahlédnouti svou kronikou Jocelin z Brakelondy. Její náboženství nebylo ještě »hrozným, neklidným pochybováním a ještě méně daleko hroznějším uklidněným pokrytectvím; nýbrž velikou, nebetyčnou nepochybností, objímající, pronikající veškeren život.« Jak jinak vypadá doba obilních zákonů, mechanických přádelen a chudobinců, v nichž zahálejí bez práce a bez cíle života téměř dva miliony lidí! Jak jinak slepá hrabivost, galvanisované diletantství a náboženská licoměrnost doby naší! Jaký rozdíl mezi *jindy* a *nyní!*

Silou tohoto protikladu chtěl Carlyle působit, když mezi kapitoly o bídě poměrů dnešních vložil podmanivý obraz doby dávno minulé, jež jako věčné světlo u hrobu sv. Edmunda plane rudým svitem nocí sedmi století. Nevěřil, že by dobu Arkwrightovu bylo lze změniti v dobu opata Samsona, kdy jenom babičky na prostých kuželích spřádaly len; chtěl však ukázati, oč silnější, vnitřně silnější bylo po jeho přesvědčení století dvanácté, jehož život byl určován až do

nepatrných podrobností pevným názorem světovým, nežli polovičatá doba naše, která nejenom jednotného názoru nemá, nýbrž ještě se ješitně vynáší jeho nedostatkem.

Již v knize o uctívání hrdin Carlyle věnoval část poslední kapitoly hrdinovi a »proroku, jenž neuměl mluvit«. Byla to jen první zvěst většího díla, jímž se cítil povinen Oliveru Cromwellovi, největšímu člověku anglických dějin století sedmnáctého. Přečetl mnoho knih o něm, prostudoval jeho dobu, navštívil místa, kde žil, a bojiště, jež byla svědky jeho vítězství; poznal, že je »z největších duší tragických, jež jsme kdy měli v tomto svém příbuzenstvu«; že »je sice věcí minulou, ale z velikých věcí minulosti, které viděny nebo neviděny nikdy nevymizejí z přítomnosti«. Avšak po několika letech usilovné práce shledal, že »Oliver je *nemožný*«, že kniha o něm nenabude té podoby, již by jí rád byl dal, poněvadž se mu nedostává »jazyka«. I hodil velikou část svého díla do ohně a změniv plán původní, vydal r. 1845 »Listy a řeči Olivera Cromwella« s úvody a úryvky textu, jimiž vyložil podle potřeby jejich příčinnou souvislost. A když vykonal svůj úkol, poznal prý nemálo překvapen, že je to vše, co chtěl říci. Více nebylo třeba, aby očistil jméno největšího státníka anglického od příměsků hany, jíž nakupila na ně doba minulá, aby ukázal v něm svým krajanům pravého hrdinu, na nějž osud vložil těžké břímě, »jež nésti mu bylo až do smrti«. Ta zbavila ho vpravdě vší chvály i hany, jí vešel v nekonečnost, kam ho již nedoletí pozemské hlasy potomstva. A proto může mu býti lhostejno, co si o něm myslí jeho krajané. Jim však lhostejno býti nemůže, jak smýšlejí o Cromwellovi, poněvadž národ, jenž zapomíná svých velikých lidí a neví již ani, že byli velicí, jeví povážlivé trhliny národní povahy a blíží se neodvratně hladině Mrtvého moře.

Cromwell byl hrdina veliké doby. Byl představitelem jejího názoru na svět, vyvrcholením jejích snah. Byl hrdina doby věřící, doby kladné. Může se uplatniti veliký člověk, hrdina, také v době skepse a nevěry? Může. Buď ničí svým

vtipem, svým geniem zbytky názorů zastaralých, jež nejsou již schopny života, anebo uplatňuje své síly v oborech praktických, zaváděje přísný řád tam, kde až do té doby byl nepořádek a zmatek. Typem onoho druhu hrdiny je Voltaire, představitelem druhu tohoto jest jeho ochránce a žák, pruský král Friedrich II. Postava jeho se vynořila v paměti Carlylově, když ukončiv Cromwella ohlížel se po látce k novému dílu; ale byla to »věc nešťastná«, jež dlouho nenabývala v mysli jeho pravé podoby. »Ve skutečnosti je úkolem«, napsal si později do deníku, vystihuje takto svůj názor na pochybovačné rozumářství století osmnáctého, »jak spáliti ohromnou hromadu hnoje století osmnáctého s jeho děsným licoměrnictvím, hnusnými, slepými smyslnostmi, ukrutnostmi a *prázdnotou*, upadnuvší nyní v *hnilobu*, trouchnivějící nevyhnutelně v naprostý rozklad . . . .«

Myšlenka napsati veliké dějiny Friedricha II. zrála v něm několik let. Teprve když vydal r. 1851 »Život Johna Sterlinga«, jímž navždy zachoval anglickému písemnictví jméno a památku svého přítele a znamenitějšího člověka nežli spisovatele, a když na cestách Německem a Čechami prohlédl si »Fricova« bojiště, přes pokročilý věk pustil se do díla, jehož poslední svazky ukončil a vydal r. 1865 po práci téměř čtrnáctileté. »Dějiny Friedricha II. Pruského« jsou nejrozsáhlejším a posledním velikým dílem Carlylovým. Když je dokončil, cítil, že jeho sil ubývá, a naplněn byl »jakousi slavnostní vděčností, že dopsal poslední větu té nevyslovitelné knihy a že přes všechny předtuchy ve zlých hodinách byl s ní opravdu navždy hotov.«

Téhož roku na podzim zvolila jej universita edinburská rektorem. V dubnu r. 1866 stál opět po dlouhých letech před studenty své rodné země, aby k nim promluvil, nikoliv jako jejich druh, jenž přišel z venkova ukázat, bude-li z něho dobrý pastýř duší, nýbrž jako učitel moudrosti, jenž dává jim rady na cestu životem. Aby unikl oslavám, uchýlil se brzy po své instalaci k sestře, provdané v Dumfriesu. Tam

stihla ho Jobova zvěst, že jeho choť, která poslední léta často churavěla, ale před odjezdem jeho do Skotska opět se zotavila, náhle zemřela na vyjížďce do Hyde Parku. Nervová choroba učinila konec jejímu životu. Spěchal do Londýna, aby ji spatřil již v rakvi. Třetí den potom v průvodu přátel odvezl tělo své družky do Haddingtonu a tam je po jejím dávném přání uložil do hrobu jejího otce, »v kostelní lodi starého opatství dávno zříceného, s nebem pohlížejícím dolů na ni«.

»A světlo *jeho* života jako by pojednou bylo zhaslo . . .«, dal napsati na její náhrobek. Od té doby nejlepší chvíle, jež mu ještě zbývaly, zasvěcoval její památce: urovnávání její literární pozůstalosti, jejích krásných listů a pamětí, a vzpomínkám. Vzpomínkám na tu, jež přes časté mraky na obloze manželského života byla jeho největším štěstím. Ale štěstí to zašlo a jemu zbyla jen touha po věčném klidu, jehož tak nenadále dosáhla ona.

Když se dne 5. února r. 1881 dostavila smrt do opuštěné domácnosti v Cheyne Row, nalezla starce vysíleného životem příliš dlouhým a znuděného stálým očekáváním. Přijata byla bez reptání. Uvadlé rty zašeptaly pouze naposled »S bohem!« Mrtvola, jíž nabídnut hrob v opatství Westminsterském, odvezena byla po přání vysloveném v poslední vůli zesnulého do Skotska, aby tam na hřbitůvku rodné vsi došla odpočinku po boku rodičů a sestřině, kteří jej dávno předešli. Jen okolnosti mimo vůli jeho zabránily, že nemohl spočinouti na blízku té, od níž ho odloučila smrt tak náhle a nelítostně.

Jeho bytost splynula s »neznámým mořem klidu«, o němž přemýšlel po celý svůj život. Poměr člověka k veliké záhadě nad námi a kolem nás byl mu otázkou otázek, problémem nejvyšším, jenž nemůže býti zapomenut, »leda je-li člověk zvířetem«. Celé jeho dílo životní protkáno je útkem myšlenek a úvah o vztazích člověka k světu a nekonečnosti; myšlenek, jež stále se vracejí a nikdy nemohou býti do-

myšleny. Neboť »nejhlubší pravda, nejpravdivější ze všeho, jest vskutku ‚nevyslovitelná', nemožno se o ni příti, dlí daleko za obvodem článkovaného důkazu; musí býti vycítěna pokusem a nepochybnou přímou zkušeností; pak ji poznáme jednou navždycky.«

Na život, na jeho povinnosti, strasti i radosti, díval se pod zorným úhlem věčnosti. Ta byla mu jedinou skutečností, v níž třeba hledati pevného základu. »Zde v čase je toliko mrak a stavba vidin bez základů«. Plujeme na kře ledové v moři s břehem slunečným. »Vesele plujeme, ona taje; klesneme ke dnu, nikdo nás již neuzří.«

Proto však život není ještě prázdné nic. Vůči nekonečnosti mizejí sice jeho pýcha a sláva, ale jen v ní jest jeho naděje. Carlyle psal kdysi své ženě: »Nemůžeme říci ničeho; srdce naše je plno věcí nevyslovitelných. Ale život celkem je vůbec veliký a nevyslovitelný; malý krámek v Ecclefechanu i veliká říše Napoleonova jsou obklíčeny věčností; malý sen a přece veliká skutečnost, onen právě tak jako tato.«

Zadívá-li se člověk do modré oblohy, která se klene nad kouskem země, jejž vidí okolo sebe, a představí-li si, kolik světů víří za hranicemi viditelného prostoru a jaký prach kosmický je sama soustava sluneční vůči nekonečným dálkám vesmírným, snadno zapomene, že na jednom z těch prachových zrnek je jakási pranepatrná jednotka, kterou jindy hrdě nazývá »já«. Když se pak rozpomene na její jsoucnost, na její temný původ a temnější zánik, jenž nadejde dříve, než prchne vteřina vesmírných hodin, na její vědomí, které dovede stopovat jenom kratičký průběh oné vteřiny a ničeho neví o tom, co bylo dříve ani co bude, až je zastře tma věčnosti, možná, že se mu zatají dech nad záhadností podivného okamžiku, jenž se nazývá lidským životem. Možná, že z daleké perspektivy nekonečnosti bude sám sobě přeludem, snem.

Carlyla častěji nalezneme v podobném zamyšlení. Jeho

pohled nejednou odloudí magnetická síla vesmírných dálek od zjevů všední zkušenosti, aby mu skulinou niterného vidění dala nahlédnouti v pravou podstatu oné reality, která se zdá zraku otupenému přílišnou blízkostí hmoty tak pevná a nepochybná. V takové chvíli se táže: »Zdaž nejsme duchové proměnění v tělo, duchové, kteří se opět rozplývají ve vzduch a neviditelnost? To není metafora, to je prosté vědecké faktum: vznikáme z nicoty, béřeme na sebe podobu a jsme zjevy; kolem nás jako kolem nejopravdovějšího ducha je věčnost a věčnosti jsou minuty jako léta a aeony. Nedoléhají sem zvuky lásky a věrnosti jako se strun nebeských harf, jako píseň duší blažených? Či nevřískáme a neblábolíme a neklouzáme, zlověstni, slábi a bázlivi, a nehýříme za svého šíleného tance smrti — až vůně ranního vzduchu nás zavolá do našeho tichého domova a snivá noc se probudí v den? Kde je nyní Alexander Macedonský? Dosud je za ním ocelový voj, jenž ječel výkřiky v prudké bitvě u Issu a Arbel? Či všichni naprosto zmizeli, právě tak jako musejí zmizet vyplašení skřítkové? ... Ó, nebesa, je tajemné, je hrozné považit, že nejenom každý z nás nosí v sobě budoucího ducha, nýbrž že jsme v samé podstatě duchové. Tyto údy, odkud je máme? Tuto bouřlivou sílu? Tuto životodárnou krev s její žhavou vášní? Jsou prach a stín; soustava stínů seskupená kolem našeho *já*, v němž po několik okamžiků nebo let božská podstata má se projevovati v těle. Tak tomu bylo od počátku, tak tomu bude do konce... Ale odkud, ó nebesa, kam? Rozum neví. Víra neví; pouze že je to tajemstvím k tajemství, od Boha k Bohu.«

Carlyle je člověk hluboce náboženský, ale zároveň veliký odpůrce náboženských formulí a dogmat. Proto je tak nesnadno vystihnouti jeho názory ustálenými výrazy. Nikde jich nevyměřuje tak přesně, aby je bylo lze stěsnati v jakousi soustavu. Přes všechnu úctu, jíž chová k německé filosofii, narodil se nepřítelem soustav. Když mu John Sterling vy-

týká, že hrdina jeho románu nevěří v osobního Boha, odpovídá, že ho sice těší, vidí-li u něho tak pevnou víru, která jej sílí k činům a usnadňuje mu styky s mnoha dobrými lidmi, — neboť »je dobře, máme-li tištěnou litanii, abychom se z ní modlili,« — ale že »není ještě zle, můžeme-li se modliti také *mlčky;* vždyť i mlčení je *tam* slyšeti.« On sám není prý ani theista, ani pantheista, ani žádný jiný —ista, »opovrhuje co nejrozhodněji všemi podobnými budovateli soustav a sekt — pokud opovržení lze sloučiti s povahou tak mírnou, — dobře cítě předem (poučen byv dlouhou zkušeností), že všichni takoví lidé jsou a vždy musejí býti *na omylu.* Z milosti boží člověk má dvě oči, aby se jimi díval, a také mysl schopnou poznávati, věřiti. To jest celé vyznání víry, na němž nyní trvám.«

Náboženství není mu naučenou věrou ve formule, nýbrž záležitostí srdce; neboť toliko v něm je »pravé vidění«. Připouští sice, že i formule někdy bývají podstatnou součástí náboženství, ale jenom dokud jsou živé, dokud z nich neprchla *duše.* Běda však, jestliže odumřely, stavše se pouhým obalem, pod nímž se skrývá mrtvá prázdnota! Pak se dostavuje neplodná skepse, nejprve rozumová, později mravní, jež vede k bezbožectví a všem druhům nevěrnosti, neupřímnosti a duchovního ochrnutí. Není divů, není velikosti, nadchází doba všednosti a formulek. Melodické šumění stromu Igdrasil, jehož větve zastiňují svět a jehož kořeny vyrůstají z hlubin podsvětních, zaniká v řinčení světového stroje.

Krutý je osud žíti v takové době. Proto neodsuzujme nadobro těch, kdo jsou jejími představiteli. Také pochybovačnost je nevyhnutelným stupněm ve vývoji lidstva. Znamená zkázu starých forem, nikoli však zkázu věčné podstaty; a jakkoliv je žalostná a mrzká, nebývá koncem, nýbrž počátkem života lepšího a dokonalejšího. Ale vždy je chorobou, jíž třeba potírat. Za našich časů tato vleklá nemoc dospěla krise ve století osmnáctém; vyvíjela se však od té chvíle,

kdy Luther se postavil proti papeži římskému, až po Camilla Desmoulinse a zástup kolem něho volající: »Do zbraní!« Byl to tuhý zápas mezi klamem a touhou po upřímnosti a skutečnosti, která zatím úplně zmizela pod vrstvou prázdných formulek. Cromwell byl druhým a francouzská revoluce třetím aktem tohoto velikého dramatu tří století. Francouzská revoluce je aktem konečným, neboť níže nemohou již lidé sestoupiti, nežli sestoupilo její divoké sansculottství. Přivodilo ji hlavně vědomí »nesnesitelné šalby vše pronikající, jež se vtělila v hlad, všeobecný nedostatek a nejsoucnost«. Její výbuch smetl vše, co stálo na základech zdánlivě pevných; proto ji musíme vítati, jako trosečníci vítají sebe chmurnější skálu uprostřed bezedného moře.

Pochybovačnost století osmnáctého vyvrcholila se podle Carlyla v utilitarismu Benthamově; ten je však zároveň koncem přetvářky a počátkem víry nové. Je v něm cosi mužného a téměř hrdinného; ale jeho hrdinnost je oslepena. Nevidí ve světě ničeho kromě mechanismu — a to je nejhrubší omyl, do něhož lidé mohli upadnouti. »Člověk, jenž takto myslí, bude mysliti *špatně* o všem na světě; tento prvotní hřích pokazí všechny závěry, jež si může utvořiti... Čarodějství uctívalo aspoň živého ďábla; on však uctívá železného ďábla *mrtvého*«. Vše vznešené a božské ze života mizí; duše prchá a zůstává pouhý mechanický obal. Jak může potom člověk jednati správně? Jak může žíti a jednati národ, jenž propadl takové nauce?

Carlyle je žákem Goethovým a jeho mocnému vlivu nepřestává děkovati za četné a vzácné popudy k myšlenkám vlastním. Nazývá ho »největším z mužů soudobých«, jenž jako nikdo jiný vystihl a stanovil, »čím je nám křesťanství a čím pohanství a všechny druhy jiných —ství.« Jeho díla jsou mu »svítáním, které k nám přichází za tmavé noci«. »Pohled na takového muže«, píše po jeho smrti, »byl mi evangeliem evangelií a mám za to, že mne doslovně zachránil od zkázy vnější i vnitřní. Nyní jsme daleko odloučeni,

ale jeho památka bude mi vždy požehnána jako památka vysvoboditele od smrti.« Goethe ho naučil pohlížeti na víru a nevěru jako na dva důležité činitele ve vývoji lidstva. Na konci článku o Diderotovi po prvé doslovně přijímá tento jeho názor, jenž se mu pak stává ústřední osou dějin světových. »,Vlastním, jediným a nejhlubším thematem dějin světa a lidstva', praví myslitel naší doby,(I) ,jemuž všechna ostatní jsou podřízena, zůstává spor nevěry a víry. Všechna období, v nichž vládne víra, ať v jakékoli podobě, jsou skvělá, srdce povznášející a plodná vrstevníkům i potomstvu. Kdežto všechna období, v nichž dobývá žalostného vítězství nevěra, ať v jakékoliv podobě, i když se na okamžik zatřpytí klamným leskem, mizejí potomstvu, poněvadž nikdo se rád nemoří studiem neplodnosti.'« Doby víry jsou i Carlylovi dobami velikými a šťastnými. Každé dílo jejich je dílem podstatným, nikoli zdánlivým, kladným, nikoli záporným, neboť směřuje k jednomu cíli a rozmnožuje dosavadní positivní práci. »Jest tu pravá jednota, pravé království, věrnost, vesměs pravé a svaté věci, pokud ubohá země může lidem zploditi svatost.« Doba nevěry — a tou je mu i doba naše — trpí však diletantstvím, nehotovostí a nedostatkem jednotného názoru; důsledkem toho je ochablost vůle, nerozhodnost a konečně rozvrat mravní i hmotný.

Tím si vysvětlíme, proč se Carlyle často vyjadřuje o středověku s takovou účastí. Je mu »věkem zdravým«, ježto víra vítězila v něm nad nevěrou. Ovšem, tážeme-li se: Jaká víra? Več? nedostane se nám vždy odpovědi určité. Carlylovy výměry víry bývají někdy mlhavé, jindy zase málo všeobecné; ale podkladem všech bývá zdůrazňování nepatrnosti lidské vůči věčnosti a nekonečnosti všehomíra. Jak řekl Mazzini: »S jeho rtů, tak smělých, jako bychom každou chvíli slyšeli výkřik bretoňského námořníka: ,Opatruj mne, Bože! Má lodice je tak malá a Tvůj oceán tak nesmírný.'« Svět je mu tajemstvím a zázrakem přes všechny vý-

(I) Goethe v „Noten und Abhandlungen zum Westöstlichen Divan."

zkumy vědecké; neboť jejich olovnice nedopadla dosud na dno, a byť byla spuštěna sebe hlouběji, vždy zůstanou pod ní hlubiny, jichž změřiti nelze.

Carlyle je zásadním odpůrcem materialismu. Neušetří sarkastických poznámek ani střízlivé vědy, pokud se mu zdá jeho oporou. Zvláště Darwinova theorie o původu druhů je mu proti mysli, ježto svou podstatou je po jeho mínění příliš blízka onomu mechanickému názoru na svět, proti němuž bojuje. »Člověk je pouze o málo výše než pulci, praví náš nový evangelista... Nikdo se nepotřebuje příti s těmito lidmi. Logika nikdy nerozhodne té věci anebo bude se zdáti, že ji rozhodne jejich způsobem. Kdo nenajde stopy boží ve své duši, nikdy nenalezne Boha ve světě hmotném — tam je toliko krouživý pohyb síly, železného zřízení, všeobecné smrti a nelítostné lhostejnosti... Hmota sama není buď nic nebo je produktem lidské *mysli*... Rychle rostoucí proud atheismu nikterak mne nezachvacuje — ba ani nesmáčí chodidel mých nohou.«

Čirý atheismus je mu »nejžalostnější naukou«, jakou kdy svět zplodil. Ale neméně se mu příčí domýšlivá pravověrnost, ať v jakékoli podobě. Zjevení a zázraky jsou mu bajkou; »svobodná církev« i církve ostatní »smetím«. Dějiny lidstva pokládá za jediné a neustálé zjevování Boha, vesmír a lidské atomy v něm za jediný zázrak. Jeho »věřící radikalism« na cestě za očistou ode všech náboženských přežitků a pověr chystal se již podniknouti útok na samo křesťanství. V článku případně nadepsaném »Exodus z Houndsditche«(I) chtěl ukázati na onu »starou veteš«, jež zakrývá dosud naši vnitřní prázdnotu a náš zvrhlý poměr k světu a jeho prapříčině, na ony »hebrejské můry, které vymačkávají duši z ubohé Anglie a ubohé Evropy a nenechávají nás ani trochu volněji vydechnouti.« Má-li nastati osvobození, třeba vyjíti z Houndsditche. »Ach, kéž bychom již byli ven-

(I) *Houndsditch* za časů Carlylových ulice ve východní čtvrti londýnské, v níž měli krámy židovští vetešníci.

ku...!« Ale čím více uvažoval, tím zodpovědnější a nemožnější zdál se mu tento rozhodný krok, ačkoliv i potom »Exodus« byl mu »jádrem všech spisů a moudrých knih«. Tázal se sám sebe: Zda nevyjdou ti, kdo nejsou dosud venku, většinou nazi a zmateni? A nezúčastnění diváci zdaž nebudou raditi k návratu? Za těch poměrů znamenal by takový východ spíše cestu na neutěšenou poušť nežli duchovní osvobození. Místo víry v hebrejskou veteš zaujala by pak víra v utilitářské evangelium o nezadržitelnosti pokroku, což by bylo vymítati ďábla Belzebubem. Dokud nelze podati nic lepšího, třeba se spokojiti nadějí, že vykupitel, jenž nebude »ani Žid ani obraz člověka..., nýbrž náš nevyslovitelný tvůrce, bez hlasu a bez podoby v naší vlastní duši, jehož hlasem je každá ušlechtilá a ryzí pohnutka našich duší,« že ten, »až nadejde doba, vystaví nový chrám nad zříceninami starých věr.« Tou nadějí spokojil se i Carlyle a »Exodu« nikdy již nenapsal. Přes všecku odvahu svého »tichého« radikalismu cítil, že by jeho heslo bylo ještě »nečasové«.

Vrozená neláska k soustavám patrna je i z jeho četných projevů o politice. Ačkoliv se o ní nejednou vyjadřuje s příhanou, neodolá, aby svým hlasem do ní nezasáhl. Některé zjevy veřejného života ho dráždí. I v politice bývá kazatelem. Šípy své výmluvnosti vysílává příliš prudce, aby pozoroval, zdali nepřestřelují. Nedbá, že si odporuje. Chce uchvacovat spíše spádem svých důvodů nežli jasností a chladnou břitkostí. Je »velikou silou mravní«, jak o něm v rozmluvách s Eckermannem řekl Goethe. Co do politické barvy je radikál, ale hlavně radikál protiradikální, tak že je často pokládán za krajního konservativce. On však hrdě odpovídá: »Nejsem tory, nikoliv, nýbrž jsem z nejhlubších, ačkoli snad nejtišších radikálů.« Je demokrat, jenž nemá víry v myšlenky demokratické; je individualista, jenž se občas dovolává práv celku; je aristokrat, jenž posměšně nazývá výsady šlechtické právem »pobíjeti koroptve.«

Jeho názory nejsou vždy stejné. V románě »Sartor Re-

sartus«, pokud v něm naznačil své politické smýšlení, je dosti ještě blízek zásadám radikálních liberálů. Vzývá svobodu jako statek »dražší života, silnější smrti, vyšší nejčistší lásky«, nenávidí despotů a despotismu jako nejotravnějšího jedu. Ale již tehdy se vyjadřuje velice skepticky o některých zřízeních anglické ústavy, zvláště o právu hlasovacím, a nedůvěřivě pohlíží na běžné theorie národohospodářské, jak zvýšiti blaho lidu. »Lidé nižších tříd všude touží po válce. Nikoliv nemoudře; potom je poptávka po lidech nižších tříd — aby byli postříleni«. Časem však vzdálí se radikalismu liberálního úplně. Příčí se mu jeho slepá víra v úspěchy rozumu. »Člověk *žije* věrou,« praví v dopise Emersonovi, »(jak dávno bylo dobře napsáno); logikou může nanejvyš toužiti, aby žil. Ach, logika mne zde děsně trápí a často si přeji (ve své horlivosti), kdybych měl koště zkázy, abych k němu na chvilku přiložil ruku.« Jindy si zase stěžuje: »Hrozně také trpím opuštěným životem, jaký neustále vedu; stává se mi jakousi vášní, abych se cítil mezi bratry. Ale jak? Běda! Nestarám se ani za mák o radikalism, ano cítím, že je to zpropadená nutnost, která se pro mne nehodí; kdežto konservatism nejenom se pro mne nehodí, nýbrž je mi klamem. Jsou to však dvě veliké kategorie, do nichž musí se řaditi veškerá anglická činnost duševní, pokud pokládá odplatu za možnou.«

Carlylova silná individualita není ochotna státi se jednotkou stádní, která má pouze tolik osobní vůle, kolik jí dopřává celek. Hesla francouzských revolucionářů o všeobecné rovnosti jsou mu proti mysli. Proto nevěří, že správná je cesta k cíli, jestliže ve státě rozhodují ti, kdo se dostali do popředí hlasováním. Pouhá většina nikdy nám nezjeví pravé moudrosti. »Jestliže z desíti lidí v devíti lze poznati hlupáky, což je obyčejný výpočet, jak chcete pro bůh, aby vám hlasovací urna vymlela moudrost z hlasů těchto desíti lidí? . . . Pouze přivedeme-li devět z těchto hlasů na nulu, moudrost vůbec může vyplynouti z vašich desíti.«

Tou měrou, jak se vzdaluje radikalismu liberálního, pozbývá také víry v demokracii jakožto lék na všechny bolesti soudobé společnosti. Když mu odpůrcové ukazují na úspěšnost demokratické ústavy Spojených Států amerických, rozhodně odmítá jejich námitky. »S této strany Atlantického oceánu nebo s oné demokracie je navždy nemožná! Vesmír je monarchie a hierarchie, vznešení na vysokých místech, mrzcí na nízkých; takový je za všech dob a na všech místech zákon Tvůrce všemohoucího. Demokracie, vezměte ji odkudkoliv, je upravená methoda odboje, ruší staré uspořádání věcí a zanechává bod mrazu a prázdnotu. Jest prováděním ne-vlády a *laissez faire*«. Názor aristokratický a bezmála absolutistický. Ale Carlylův absolutismus prýští z jiného pramene nežli absolutismus obhájců politického zpátečnictví, jakkoliv nelze upříti, že v důsledcích se oba druhdy stýkají.

Carlyle je individualista. Má velikou úctu k lidským jedincům, kteří duchem vynikají nad úroveň prostřednosti; moudrosti hromadné si neváží. Z této úcty k velikým lidem, čili jak sám říká, k *hrdinům*, plyne jeho odpor ke všemu, co jakost chce nahradit množstvím a zástup všedních jedinců klade výše člověka geniálního. Demokracie mu znamená podříditi se vedení velikých mužů čili vládu nejlepších. Úcta k hrdinům je mu »živou skalou uprostřed všeho toho překotného pádění dolů.« Je-li podle Jana Zlatoústého kterýkoli člověk »archou zjevení«, je Carlylovi člověk veliký zjevením a zázrakem tím větším. To cítili prý lidé v dobách dávných daleko mocněji než my, poněvadž se nedomnívali, že jsme již hotovi se vším na zemi i na nebi, vymyslíme-li řadu vědeckých názvů. Přírodu i člověka nazírali přímo, žasli nad nimi a posléze jali se je uctívati, což znamená »nekonečně se podivovati«. A dosud jsou velicí lidé hodni podivu, ano »ušlechtilejšího citu nad tento podiv k člověku vyššímu, nežli jsem sám, není v prsou lidských.« Úcta k hrdinům povznáší ty, kdož uctívají. Je úhelným kame-

nem, na němž lze vždy stavěti znova, a jediným pevným bodem v dějinách novověkých, jež jsou bez dna a bez břehů; je téměř jedinou útěchou člověku myslícímu v době nynější. Na pohled se dnes zmenšila. Starým pohanům norským hrdina byl ještě bohem (Odin), později nazýván byl prorokem od boha seslaným (Mohamed); doba naše zná jenom hrdiny básníky, kněží, spisovatele a krále. Vpravdě však dosud dříme v člověku táž úcta k velikým lidem jako dříve. Změnil se a povznesl toliko náš pojem boha.

Všichni hrdinové jsou v podstatě »z téže látky«. Vzejde-li veliká duše, jež poznává božský původ života, vzejde také člověk schopný mluviti o něm, zpívati o něm, zápasiti a pracovati pro něj způsobem velikým a vítězným. Jeho vnější podoba nezávisí na něm, nýbrž na době a okolí, v nichž se narodí a působí. Daleko důležitější jest, aby byl *původní*, t. j. aby vzešel přímo ze skutečnosti, z vnitřní podstaty věcí, s níž musí žíti v ustavičném styku, čili jak praví Carlyle, aby měl původ v samém »srdci světa«. Nezáleží na tom, je-li naprosto dokonalý, t. j. »propracovaný« do nejmenších podrobností. Není vždy menší jen proto, že je pouhá »*ébauche,* syrový náčrtek nikdy nedokončený«; neboť »vskutku, co jiného jest veliký muž?« Jakmile se však rozejde se skutečností a uchýlí se ke lži, stává se z něho šarlatán, jenž se potácí v prázdnotu. Napoleon byl poctivá a silná povaha italská. Ale úspěchy a prostředí, do něhož se dostal, jej zkazily. Přestal věřiti faktům a chopil se klamů, domnívaje se, že uvěří v lež. Vešel v příbuzenské svazky s rakouským domem, navázal styky s papežstvím a starým feudalismem a konečně myslil, že nadešla chvíle, aby založil vlastní dynastii, jako by celá francouzská revoluce nebyla znamenala nic jiného. Uzavřel konkordát, jenž měl obnoviti francouzské katolictví, a na korunovaci v Notre Dame pozval si starou italskou chiméru — římského papeže. Příliš věřil v lidskou lehkověrnost. Ale zklamal se. »Jako člověk, jenž by stavěl na oblaku; jeho dům i on se řítí v trosky a mizejí se světa.«

Jsou ovšem doby, v nichž úcta k hrdinům utuchá, kdy pouhé slovo »hrdina« zní lidem nezvykle a divně. Tak ve Francii ve věku osmnáctém. Svět se stal strojem a nemohl zploditi velikého muže; plodil jen »svobodu a *rovnost*«. *Ne*bylo již třeba autority; úcta k jakýmkoliv autoritám sama sebou byla podvod a klam. Až tam dospěl národ po tolikerých podvodech dřívějších. Tolik nepravých peněz bylo vrženo na trh, že lidé již ani nevěřili v jsoucnost peněz zlatých, ano měli za to, že lze žíti i bez nich. Ale doba ta byla jen přechodná. Její »pravda« byla plodem skeptické slepoty, která se pracně snažila prohlédnouti.

Kterýsi Francouz řekl, že žádný hrdina není hrdinou svému komorníku. Je-li tomu tak, praví Carlyle, není vinen hrdina, nýbrž komorník. Jeho komornická duše očekává, že uvidí hrdinu bráti se odměřeným krokem v nádheře královské, za ním průvod, před ním zvuky polnic. Ale pravý hrdina přicházívá prostě a komorník jej vidí, neví však, že je to hrdina. Je-li veliký muž náhodou obklopen samými komorníky, přichází na svět téměř nadarmo. Nastává zmatek, nepravdivost, šalba, bída; neboť místa, jež náleží hrdinům, zaujímají šarlatáni. Vládnou hrdinové zdánliví, králové pouze odění rouchem královským.

Buď poznáme hrdinu a svěříme mu vládu nad sebou anebo budeme pod vládou nehrdin a nic nám nepomůže, i kdyby volební urny chřestily na každém rohu ulice. Je právem velikého muže, aby vládl; je povinností těch, kdož jsou schopnostmi slabší, aby ho poslouchali. »Mezi lidmi není mravnějšího činu nad čin vlády a poslušnosti. Běda tomu, kdo žádá poslušnosti, není-li náležitá; běda tomu, kdo jí odpírá, jestliže jest!«

Tou cestou Carlyle dochází názoru, že moc je právo. Mocí není mu ovšem síla fysická, nýbrž převaha duševní; a pokud kdy hájí práv fysicky silnějšího, vykládá jeho sílu pouze jako důsledek převahy duševní. »Co je muž silný? Muž moudrý. Jeho svaly a kosti nejsou silnější našich; ale jeho

duše je silnější, jasnější, vznešenější.« Tato formule v jádře tak idealistická, doplněna byvši větou podružnou, že hrubá síla hmotná nikdy se nedodělává úspěchů trvalých, tuhne časem téměř v pravý opak podoby původní. Carlyle ji později vyjadřuje také slovy, že co je silné, je správné, čili že na straně silného je právo už proto, že je silný. Co bylo původně následkem, stává se mu najednou příčinou.

Bylo řečeno, že Carlylův duch časem »zpruštěl«. Výraz ten není neoprávněn. Nejenom proto, že svým největším dílem historickým staví se do služeb pruských ideí politických, nýbrž hlavně, že některé z ideí těch přenáší na řadu otázek jiných. Při několika příležitostech dává na jevo, že jeho city jsou na straně vítězů — proto, že jsou vítězi. Rozdělení Polska a odtržení větší části Slezska od zemí českých je mu činem spravedlnosti, poněvadž ani šlechtická vláda polská, ani absolutismus rakouský neukázaly dosti schopnosti, aby země ty spravovaly se zdarem. Proto pozbyly na ně práva. Naproti tomu Prusko nabylo práva na ně nejenom výbojem, nýbrž i těmi vlastnostmi, bez nichž žádný výboj nemá dlouhého trvání: smyslem pro pořádek a zaváděním takových zřízení, jež podmiňují a podporují blahobyt zabraných krajů. Neboť na každou zemi má právo jenom ten, kdo se osvědčí jejím nejlepším pánem. Kdo vítězí, již tím, že vítězí, projevuje vlastnosti svědčící o jeho vnitřní převaze nad poraženým. Zubři, kteří byli původními pány Anglie, podlehli Keltům, kteří dovedli lépe hospodařiti než oni. Jakmile však přišli Římané a dokázali, že více vytěží z půdy britské, nezbylo Keltům než ustoupiti. Když i římské panství zchátralo, bylo docela přirozeným právem Anglosasů, aby se zmocnili vlády, ježto pouze oni ze všech kmenů, kteří obývali zemi, svou láskou k občanské svobodě a pořádku a svou přičinlivostí byli s to, aby ji spravovali co nejúspěšněji. Později však rozbroje, jež vznikly mezi nimi, a jejich následky zbavily je onoho práva a tu nemohli než podlehnouti ukázněné moci Viléma Dobyvatele. Nebylo

to jejich neštěstí. Byli sice pokořeni a zatlačeni, ale nezanikli. Za několik málo století přiučili se u normanských vítězů kázni a svornosti, a když se jim vyrovnali, splynuli s nimi v čilý a podnikavý národ anglický, jenž dal světu mnoho velikých mužů, založil rozsáhlou říši a svou vzdělanost zanesl do všech dílů světa.

Přirozené právo zdatnějšího je Carlylovi právem jediným. Proto neuznává historických práv šlechty dědičné, která nemá již pražádných zásluh a tudíž ani oprávněných nároků na veliké statky a šlechtické výsady, jichž se dostalo od společnosti lidské jejím dávným předkům za vykonané služby; proto nemá soucitu s národnostmi porobenými, poněvadž podle jeho přesvědčení národ, jenž se *nechá* porobiti, zasluhuje svého osudu; proto vítá r. 1870 Sedan a vítězství Pruska jako soud boží a jediný z tehdejších vynikajících Angličanů prohlašuje veřejně listem, že Německo má přirozené právo na Elsasy a Lotrinsko a že Francie není nevinná mučednice. »Dostává se jí první přísné lekce — hrozně silná dávka léku choré Francii! — a bude dobře pro ni, může-li se poctivě naučiti své lekci. Jestliže nemůže, dostane se jí lekce jiné a zase jiné; lekci se naučiti musí.« Neboť anarchie není dovolena ve vesmíru — a ve Francii, jak byla po několik desítiletí před válkou, »nebylo nic možné leda anarchie«. Národ, jenž zapomněl »zákonů tohoto všehomíra«, nemůže míti lepšího osudu, než mělo kdysi Polsko, i kdyby mluvil jazykem sebe jemnějším a půvabnějším a kdyby sebe více národů okolních se mu přiučovalo. V dějinách světa vládne železná nutnost.

Ještě větší úžas nežli otevřený dopis o válce francouzsko-německé vzbudil dvacet let předtím Carlylův článek o otázce černošské. Bylo v době mocného hnutí za osvobození negrů amerických. Černoši v osadách západoindických byli zásluhou lidumilů a vlády anglické vykoupeni z otroctví. Omámeni svobodou a tropickým vedrem přestali pracovat a plantážníci neměli po ruce zákona, jímž by je donutili

k práci. Třtina cukrová stála neposečena, »ježto práce nebylo lze najmouti a tykve byly tak laciné«. Do parlamentních a jiných návrhů, jak odnaučiti americké negry lenosti, promluvil najednou Carlyle sarkastickým článkem, adresovaným »přátelům lidumilům«. Nikdo se nenadál, že radikál, za něhož byl tehdy pokládán, vpadne do zad právě radikálům, kteří se nejvíce přičiňovali o zrušení otroctví, a postaví se po bok jeho obhájcům. Někteří z jeho přátel se ho zřekli, jiní přestali ho doprovázet na procházkách, aby mu dali na jevo svou nelibost. Dnes, ze vzdálenosti několika desítiletí, vystoupení Carlylovo nepřekvapuje. Bylo jen důsledkem jeho názorů ostatních.

Žíti znamenalo mu pracovati. Opravdová práce byla mu modlitbou ve smyslu vyšším a jedině pravém. »Den ze dne víc a více cítím«, napsal v dopise, »co pravdy je skryto v onom starém rčení mnišském ‚Laborare et orare'.« Jen oddanou prací člověk ovládne a překonává život. Lenost je zjev mravní, přímo zločin. Proto lidské společnosti svrchovaně záleží na tom, aby přiměla své členy k práci, těm pak, kdo nechtějí pracovat, aby odnímala výhody, jichž poskytuje ostatním. »To je věčná povinnost všech lidí, černých nebo bílých, kteří se zrodili na tento svět. Konati náležité dílo, pracovati poctivě podle schopnosti, jež jest jim dána, — za tím a žádným jiným účelem každý z nás byl poslán na tento svět; a běda tomu člověku, jemuž přítelem nebo nepřítelem je zabraňováno plniti tento úděl života. To je ‚nešťastný' úděl: úděl stejně nešťastný nemůže jinak býti člověku připraven.« Nepracuje-li tedy černoch »podle schopnosti, jakou mu bohové k práci dali, nejméně má právo jísti tykev nebo právo na jakýkoli zlomek země, na níž se daří tykve, ať je taková země jakkoliv úrodná, ale má nepochybné a věčné *právo* býti donucen skutečnými vlastníky oné země, aby konal náležité dílo na svou obživu.« Nechtějí-li američtí negři pracovat, — soudí dále Carlyle — dokazují nejenom, že nejsou svobody hodni, nýbrž také, po-

něvadž svobody nedovedou užívat náležitě, že nejsou ani *rovni* bělochům; že by tudíž bylo pro ně lépe, kdyby byli postaveni pod moc svých bývalých pánů, kteří by je donutili k užitečné práci. Svoboda není jim požehnáním, nýbrž kletbou.

Budoucnost nedala vždy Carlylovi za pravdu a usvědčila ho z klamu také v otázce černošské — aspoň do značné míry. Svých názorů o otroctví hájil tvrdě a důsledně i za americké války Severu proti Jihu. Také tehdy byl na straně otrokářů, očekávaje, že jejich věc zvítězí. Když Jih byl poražen, připustil, že přece jen se mýlil, neznaje dobře poměrů amerických.

Byl odpůrcem Darwinovy theorie o vývoji druhů; zdála se mu příliš materialistická. O sobě hrdě říkával, že »vzdoruje době«. Ale nebyl též on syn své doby? Neblížil se jeho idealismus svými závěry názorům oněch přírodovědců-materialistů, jejichž nauky tak často ironisoval a potíral? Není jeho věta, že velcí mužové jsou solí země, šiřiteli světla a nositeli světové historie, přes svůj romantický původ v podstatě obměnou věty evolucionistů, že vývoj v říši živočišné a rostlinné je podmiňován hlavně silnými jedinci? A nepodobá se jeho učení, že právo je na straně toho, kdo je dovede uplatnit svou silou, nauce Darwinově, že v boji o život vítězí toliko silní? Co přírodozpytci vyvozovali z pozorování mnoha drobných zjevů, Carlyle promítal jako odvěké zákony všehomíra na pole mravní, shledávaje k nim dodatečně doklady v dějinách světových a v sociálním nebo v politickém zápase tříd a národů. Theorie descendenční, jak se vyvinuly v druhé polovině století devatenáctého, jsou dílem zejména badatelů germánských. Neúprosná tvrdost, která jest jejich znakem, nezapře jejich původu. Také v Carlylovi je mnoho germánské tvrdosti. Nenáviděl rozněžnělého lidumilství a řezavými sarkasmy častovával snahy dobrých duší, které stavějí nákladné nemocnice pro choré, ale pro zdravé čelisti a hladový žaludek

londýnské nebo irské bídy mají pouze citáty z evangelií.

Nebyl však prost porozumění pro hoře cizí a soucitu z lidských ctností nikdy nevylučoval. Naopak, bolesti a žalu v životě lidském vždy přisuzoval nemalý význam, rád opakuje verše z »Viléma Meistera«, v nichž veliký básník klasicky prostě vyslovil hluboce cítěnou zkušenost životní:

»Wer nie sein Brot mit Tränen aß,
Wer nicht die kummervollen Nächte
Auf seinem Bette weinend saß,
Der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte.«

Přes to jeho věta: ‚Moc je právo', ozývající se často zejména z »Dějin Friedricha II.« a z článků, které vznikly zároveň s nimi, je výronem oné ponuré přísnosti a tvrdosti, jež se tolikrát projevila v dějinách politických, v náboženském sektářství i v knihách myslitelů germánských. Částečně předbíhá pozdější myšlenku Nietzschovu, vyjádřenou slovy ‚Wille zur Macht'. Kdyby se byl Carlyle dožil vrcholných děl německého filosofa, možná, že by se byl o nich vyslovil stejně odmítavě, jako se vyslovil o velké většině svých vrstevníků a jako se Nietzsche vyslovil o něm, nazvav jej »velikým penězokazem bez vědomí a vůle«. Ale těm, kdo se dívají na oba zjevy z perspektivy nedlouhé doby, jež uplynula od jejich smrti, neuniknou shody a podobnosti jejich myšlenek.

Také úděl jejich byl podobný: došli dříve pochopení v cizině než ve vlasti. Carlyla četl, chválil a překládal největší básník Německa, zatím co jeho krajané nechtěli jeho spisů ani tisknouti. Byl jim příliš nečasový. Proti jejich střízlivému názoru na svět a slepé důvěře v nepřetržitý pokrok lidstva vystoupil s podivnou naukou, která pokládá věčnost a nekonečnost za skutečnost jedině pravou. Jejich víru v úspěchy rozumu potíral svým »věřícím radikalismem«, na jejich logiku vystřeloval šípy kousavého humoru a há-

zel po ní balvany prorocké výmluvnosti. Ta urážela jejich vkus zvyklý příjemné všednosti a nechápající, že poctivý sloh není kabát, jejž můžeme kdykoli svléci nebo navléci, nýbrž kůže, která je plodem toho, co se skrývá pod ní, a jíž nelze strhnouti, »leda že bychom zvíře odřeli a usmrtili«. Podivín příliš vážný, aby jej bylo lze odbýti pouhým úsměvem. »Vybočoval z mezí«, napsal o něm později jeden z jeho přísných kritiků francouzských, kteří mu ani po smrti nezapomněli otevřeného listu, jejž poslal do »Timesů« za války prusko-francouzské.

Vskutku vybočoval. Ale v tom byl jeho význam. V době, kdy formule běžných theorií hrozily pohltit skutečnost, vystoupil jako Jan Křtitel, opásaný pasem koženým a živící se kobylkami a medem divokých včel, aby hlásal nové evangelium: Odvrhněte všechny —ismy, jež jste si sami vymyslili, opusťte bludiště zdánlivých pravd a vraťte se ke skutečnosti! Užasnete, jak nicotné jsou vůči její nesmírné pravdě Vaše formulky, ať je pojmenujete jakkoliv. Nazpět ke skutečnosti!

1907—8.

CARLYLŮV HRDINA

NÁČRT

áznam v deníku Carlylově napovídá, že »Arabské povídky« Lanovy, jež se mu náhodou dostaly do rukou, vnukly mu myšlenku pojednati v cyklu přednášek o významu hrdin v dějinách lidstva. Několik měsíců později píše sice bratrovi, že nosí v duši teprve »nepojmenovatelný« zárodek přednášek nejblíže příštích, ale zápisek z října r. 1839 tak se shoduje s některými myšlenkami »Hrdin«, že se podobá skoro jejich prvnímu náčrtku. Zvláště charakteristika Mohamedova, jak ji podal později, je velice blízka dojmu, jímž naň podle deníku působila četba »Povídek« Lanových.

O hrdinech přednášel v květnu r. 1840, a to po svém zvyku jenom ze stručných skizz, ponechávaje konečný výraz vnuknutí okamžiku. Nikdy nemohl říci předem, jaký bude; »neboť vskutku vše závisí na tom, co nazýváme štěstím«. Bylo-li mu příznivo, vrhal své věty na posluchače »jako prudké annandalské kartáčové střely«, otřásaje svými nervy do naprosté ochablosti. »Můj jazyk stěží byl by se vůbec hýbal, když jsem dokončil«. Neměl-li štěstí, přerušoval často souvislý výklad, trhal věty a vyrážel ojedinělá slova, která byla někdy zárodky tvořících se myšlenek, jindy zase rozptýlenými troskami sesutých staveb. Vždy však byl hoden slyšení.

Ze čtyř cyklů, které pořádal koncem let třicátých a počátkem let čtyřicátých, považoval cyklus poslední za nejlepší. Aspoň za tak dobrý, že ještě téhož roku dal mu podobu konečnou a upravil jej do tisku. Od té doby nikdy již nepřednášel. Nedostatek nikdy již ho nevytlačil ostřím bodáku na veřejné řečniště.

Ale kniha »O hrdinech a uctívání hrdin« ho neuspokojila. Zdála se mu únavnou všedností, v níž nenalézal nic *nového*. Tato příkrá autokritika byla snad výsledkem dočasné nálady, jíž nejednou podlehl, dlužno však uznati, že s jeho vlastního stanoviska nebyla neoprávněna. »Hrdino-

vé byli myšlenkovým dílem mnoha let, třebas úmysl napsati je pojal jen krátce předtím, nežli jej provedl. S názory, které jsou jejich jádrem, setkáváme se již v pracích starších, jež vznikly v začátcích jeho činnosti literární. Nebyly mu tedy »nic nového«, když je později pronášel s řečniště a když je brzy potom uložil v knihu.

Do literatury Carlyle se uvedl jednak překlady z němčiny, jednak kritickými referáty a úvahami o význačných zjevech německého písemnictví. Studoval zejména básníky a novelisty, časem však se zabýval také filosofy, milými jeho srdci ne tak abstraktními soustavami jako těmi pracemi, jimiž je popularisovali nebo v nichž vyvozovali praktické důsledky svých noetických theorií. Z romantiků německých mimo Novalise, jenž ho zaujal spíše hlubokými aforismy o přírodě a člověku nežli »Hymnami na Noc«, největší vliv měli na něho Jean Paul a J. G. Fichte.

Nelze říci, seznámil-li se také s Fichtovými »Základy veškerého vědosloví« a jejich »Úvody«. Jisto je, že četl některé jeho menší práce z období pozdějšího, zvláště »Hlavní rysy nynějšího věku«, »O podstatě učencově« a snad také »Řeči k německému národu«. V článku »O stavu literatury německé«, jejž otiskl r. 1827 v »Edinburgh Review«, přirovnává jeho filosofii k některým názorům Schillerovým a upozorňuje na význam, jaký ve vývoji lidstva Fichte přikládá učencům a spisovatelům. Viditelný svět je mu pouze symbolem a projevem »božské ideje«, která proniká celým vesmírem. Většině lidí je skryta. Má-li však kdo míti pravou svobodu a pravé vědění, musí ji poznati, musí se jí zmocniti a cele v ní žíti. Spisovatelé mají býti jejími vykladači, mají tvořiti věčné kněžstvo, jež by pokolení za pokolením svými spisy ukazovalo a rozdílelo podle potřeby doby věčnou moudrost boží. Kdo chce poučovati jiné, aniž se jí nejprve zmocní anebo aspoň celou duší zatouží, aby se jí zmocnil, nýbrž spokojí se jenom některým praktickým oborem vědním, nebude více než »břidilem« nebo nejvýše

»užitečným podavačem«. Zachce-li se mu však zabývati se celkem a státi se jeho architektem, uvázne mezi světem ideje a světem všední skutečnosti; oba mu zůstanou uzavřeny.

K tomuto názoru Fichtovu hlásí se i Carlyle, jak sám později vytýká v obšírném úvodě své páté přednášky, v níž na Johnsonovi, Rousseauovi a Burnsovi stanoví společné znaky hrdin-spisovatelů. Není bez významu pro jeho tehdejší idealism, že právě hrdina-spisovatel nejdříve upoutal jeho pozornost a byl mu podnětem, aby přemýšlel o theorii hrdiny vůbec. V životě Burnsově a Goethově a v jejich dílech nejprve vystopoval podstatné znaky onoho hrdinství ducha, jež měl na mysli Fichte, když mluvil o básnících-kněžích a prorocích.

Robert Burns, jemuž věnoval r. 1828 obsáhlou studii — a v té době i Byron — je mu »misionářem«, vyslaným, aby učil své vrstevníky »vyšší nauce, čistší pravdě«, aby vykonal poselství, které mu bylo uloženo, a šel za vyšším rozkazem, jenž doutnal v jeho duši. Sám však nevěděl, jaký jest jeho smysl, nýbrž vycíťoval jej pouze »v tajemném tušení« a zemřel dříve, nežli jej vyjádřil. Jeho osud byl trudný: ti, k nimž byl poslán, mu nerozuměli. Lichotili mu s počátku a pronásledovali ho, když nemohl sloužiti jejich modlám. Oheň jeho vlastního srdce jej strávil, aniž provedl svůj nesnadný úkol. Neboť stále jsou pravdiva slova Miltonova, že ten, kdo chce psáti básně hrdinské, celý svůj život musí učiniti hrdinskou básní. Byl běhounem slunce; jak tedy mohl klidně pracovati v postroji obyčejného tahouna? Jeho kopyta jsou ohňová a jeho stezka vede nebem, přinášejíc světlo všem zemím; bude se s námahou trmáceti po zablácených silnicích vleka dům od domu pivo na ukojení choutek pozemských?« A přece se o to pokoušel, chtěje smířiti v přátelský svazek »všedního ducha světa s duchem básnictví, jenž je povahy daleko jiné a naprosto nesmiřitelné.« Nebylo v něm jednoty. Měl srdce pravého básníka a pěvce, hodného dávných dob náboženských a hrdinských;

ale narodil se v době, jež neznala hrdinství ani náboženství, nýbrž jen pochybování, sobectví a všednost. Jeho upřímná, poctivá povaha nemohla se úplně přizpůsobiti daným poměrům, kdežto jeho vnímavé duši bylo opět těžko vymknouti se naprosto vlivům okolí; po celý život se namáhal, aby smířil obě protivy, které oň usilovaly. Nadarmo. Neměl opravdového náboženství, ježto mělký věk, do něhož zapadl, nerozlišoval ještě náboženství od starých a nových náboženských forem a míchal je s nimi, když zevšedněly. Jeho srdce chtělo ovšem uctívat, nebylo však chrámu, v němž by se sklonilo v hluboké pokoře. Jeho náboženství bylo »nanejvýš toužebným přáním, jako náboženství Rabelaisovo, ‚velikým Snad'.« Byl rozdvojen v základech své bytosti a rozdvojena byla i jeho láska k poesii. Miloval ji vroucně, ale nebyla mu pouze jinou podobou moudrosti a náboženství, jíž má býti každá poesie pravá, nýbrž bludným paprskem, jenž v něm sice nikdy úplně nevyhasl, ale nikdy se nezažehl v pravé světlo, jež by mu zářilo na cestu; často byl mu jenom blýskavicí, která ho sváděla. Proto byl nešťasten a posléze se ztroskotal nadobro.

Jinak Goethe. Je rovněž poslem, jenž přichází z neznáma zvěstovat poselství; také jeho oči jsou nadány schopností poznávati »božské tajemství božího všehomíra« a čísti několik nových řádků nebeského písma. Ale jeho zrak je daleko bystřejší: proniká věci, vidí, kterak se vše rodí z věčnosti. Je opravdu *vidoucí, věštec*. Jeho slova jsou v pravdě prorocká; »co vyslovil, staniž se«. Je mudřec a proto vládne světem, jejž utváří jako měkký vosk. Je »myslitel inspirovaný«, je veliký Jednotitel, jemuž trosky a prach věcí dávno zašlých, zřízení a náboženství dávno odumřelých a zapomenutých opět se slučují v celek a oživují v novou jednotu a nový svět, když zavane na ně dech jeho genia.

Je učitelem lidstva, jenž působí více příkladem než vědomostmi; jemuž »život není marným snem, nýbrž vážnou skutečností«. Láska je podkladem jeho vědění, jako oheň je

podkladem světla. Je člověk *dobrý*, jenž vítězně prošel školou zkušenosti. »Kolika posluchačům, kteří blízci smrti chřadli v dusném žaláři nevěry (skutečném vakuu a nejsoucnosti), přišla jistota, že takový muž jest, že takový muž je dosud možný, jako zvěst veliké radosti!« Jeho základní schopností je rozum, »*hloubka i síla vidění*«, jeho stěžejnou ctností je naprostá poctivost a spravedlivost, odvaha býti spravedliv. Jeho obří síla je zušlechtěna měkkou mírností jako »,tichá skalistá síla světa', na jehož ňadrech, spočívajících na démantu, rostou květiny«. Muž dokonalý. Rozechvělá citlivost Mignognina i mefistofelský výsměch jsou jemu vlastní. Vítězně smiřuje rozptýlené prvky věku nejrozvrácenějšího, jaký kdy byl od vzniku křesťanství, a vnáší světlo a řád do temnoty a zmatku. Od doby Shakespearovy nebylo mysli, jež by viděla tak hluboce a vnikala do duše všech věcí. Svými pohledy rozkládá v části, nač popatří; vše taje ve světle jeho oka a mění se v prvky, aby se opět slučovalo silou z něho vyzařující v celky a podoby nové. Je myslitel v nejvyšším ze všech smyslů, je opravdový Tvůrce, je Básník. »Co jiného jsou *Hamletové* a *Bouře*, *Faustové* a *Mignony* nežli přizpůsobené nám pohledy do tohoto světa, průhledného, divy obklíčeného; zjevení tajemství všech tajemství, jímž vskutku jest život lidský?« (I)

Avšak ať jakkoliv se liší, Carlylovi jsou hrdiny Burns i Goethe, skotský sedlák i největší básník německý. Ony vlastnosti, bez nichž není hrdiny sebe menšího, mají společně. Oba jsou hlasateli »pravdy čisté a nauky vyšší«, oba vynikají silou vidění vnitřního, oba jsou upřímnější a poctivější než doba a okolí, v nichž žili. Jejich výzbroj není stejná a proto je i výsledek jejich poslání a boje nestejný. Goethe je hrdina vítězný. Překonává rozpory vnější i vnitřní a tvoří ze života, jenž mu byl dán, a z díla, za nímž byl seslán vyššími mocnostmi, veliký celek, krásnou jednotu. Burns neuvědomuje si své vlastní podstaty, touže po smíru

(I) „Goethova smrt." — „Goethova díla." (Carlyle, Miscellanies II.)

tam, kde není naprosto možný; nemá povahy dostatečně pevné, aby uplatnil své veliké nadání, ani dosti síly tvárné, aby z vlastního života vytvořil nejzákladnější a nejdůležitější část svého veškerého díla. Proto končí rozvratem a zkázou. Je hrdina, jenž padá při prvním útoku. Vinna je však i doba, která z něho chce učiniti lva salonů, nevědouc, že má před sebou duchovního vůdce. Sama jej chce vésti a svádí ho na scestí. Ale její zájem o životní osudy prostého venkovana a její snaha, vyvésti jeho silný talent ze stínu nevšímavosti a zapomenutí na světlo vybraných společností hlavního města, jsou přece jenom důkazem, že cítí k němu jistou úctu a povinnost. Tuší, že je tu »jeden z nadaných«, a chce se mu pokloniti; neboť přes všecku skeptickou vyprahlost zbylo v ní ještě aspoň vlákno živé víry v opravdovou velikost. Její uctívání je sice pouze »jakási mírná domácí pobožnost, při níž ten neb onen nadšenec soukromě ve všem klidu může svého hrdinu nebo mudrce nesmírně milovati a idealisovati a tak jej v jistém smyslu zbožňovati«; ale i z ní se třeba těšiti, poněvadž je důkazem, že onen dávný »předpotopní« cit ještě nezanikl, že dosud se prodírá na povrch a dokazuje svou jsoucnost.

Úcta k hrdinům doposud trvá; je to jediná víra, která nikdy a nikde nezevšední a zevšednět nemůže. Toto vyznání, vyňaté z »metafysicko-retorické, homileticko-exegetické rhapsodie« imaginárního »evropského humoristy« Diogena Teufelsdröckha, bylo také vyznáním Carlylovým. Ve stati o Goethových dílech, napsané brzy po smrti básníkově, dovolává se několikrát mínění Teufelsdröckhova a uvádí z jeho domnělého traktátu »Die Kleider, ihr Werden und Wirken« celé odstavce na dotvrzení názorů vlastních. Tím nepřímo naráží na svůj filosofický a autobiografický román »Sartor Resartus«, jejž dokončil nedlouho předtím na samotě craigenputtocké a v němž podle kapitoly úvodní podal prý anglickým čtenářům jenom myšlenky záhadného německého samotáře a romantického metafysika, který za jas-

ných nocí vysoko nad spícím Weissnichtwo skládal svůj podivínský spis o transcendentálním významu šatů. Do něho Carlyle uložil první výsledky svých theoretických úvah o významu velikých lidí v dějinách světa. Ústy Teufelsdröckhovými vypravuje, že ode dávna rád pozoroval znamenité muže a přemýšlel o nich. V mládí, přestrojiv se za sklepníka, přisluhovával prý ve venkovském hostinci u silnice z Jeny pouze proto, aby mohl naslouchati Goethovi a Schillerovi, kteří tam občas přicházeli. Přemýšleje pak došel přesvědčení, že velicí mužové jsou »inspirovanými (mluvícími a jednajícími) texty oné božské knihy zjevení, jejíž kapitola se dovršuje období za obdobím a mnohými nazývána je dějinami; k těmto inspirovaným textům jsou naši četní talentovaní lidé a naši nesčetní lidé netalentovaní lepšími nebo horšími exegetickými výklady a nákladem pošetilých, kacířských nebo pravověrných týdenních kázání.

Časem došel též poznání, že úcta k hrdinům náleží mezi »ústrojná vlákna«, která se vyvíjejí a rostou, zatím co jiná hynou a zanikají. Kdykoli had svléká kůži, vždy vytvořila se již pod ní kůže nová. Zatím co lidstvo snáší hranici, aby na ní spálilo náboženství, ve které již nevěří, a společenské řády, které se přežily, připravuje zvolna a v skrytu náboženství a řády nové, aby mu byly náhradou za ty, z nichž vyprchala síla životní. Neboť změny živého organismu dějí se ponenáhlu. Nikdo neví, kdy se fénix společnosti lidské spálí na hranici, aby opět ožil silen a mlád, a jak dlouho hranice bude hořeti. Snad uplynou dvě, tři století, plná křečí a plamenů, než se dovrší obroda ohněm a nežli se společnost vzkřísí k plodné práci a životu dokonalejšímu. Ale do té doby bude přece jen žíti, ať jakkoli bídně. Nelze si představiti lidstva nadobro povaleného, bez hnutí vyššího, bez záblesku naděje v tuhnoucím srdci. I když je úplně zprahlé a teplá krev neproudí již jeho tepnami, zachvěje jím časem jiskra poznání vyššího, na znamení, že život z něho ještě neunikl a sotva již unikne. Pařížané zasypali

růžemi zchřadlého starce Voltaira, »skeptika, posměvače a modního dvorského poetu«, a francouzské krásky byly by mu prostíraly pod nohy své vlasy, poněvadž se jim zdál nejmoudřejší a nejlepší. Celá Paříž stala se ohromným chrámem, v němž uctíván hrdina. »Jestliže tedy«, soudí Teufelsdröckh-Carlyle, »v nejvyprahlejším období lidských dějin. na nejvyprahlejším místě Evropy, kdy život pařížský byl nanejvýš jenom vědecký *hortus siccus*, vyzdobený několika italskými nalepenými květinami, mohla z něho vzejíti taková ctnost: čeho se lze nadíti, když se život opět vlní listnatý a kvetoucí a náš hrdina-bůh nemá nic podobného opici, nýbrž je docela lidský?« Ke všemu, co má v sobě aspoň stopu božství, člověk chová úctu. »Ukažte nejhloupějšímu ťulpasovi, ukažte nejnadutějšímu větroplachu, že je tu opravdu duše vyšší než on: kdyby mu kolena ztuhla v kov, musí dolů a klaněti se.«

Příležitostně Teufelsdröckh pronáší soud o Napoleonovi, nejviditelnějším z hrdin jemu soudobých. I ten je mu »poslem božím«, třebas neznal svého poslání. Náležel k nejdokonalejším ideologům nebo aspoň »ideopraktikům«. »V idei žil, na pochody se dával a bojoval. . . A hlásal chřtánem děla onu velikou nauku, *La carrière ouverte aux talents* (Nástroje tomu, kdo umí jimi zacházet), která je naším konečným evangeliem politickým, v němž jedině se tají svoboda. Je pravda, že kázal dosti ztřeštěně, jak bývá zvykem nadšenců a prvních misionářů, s výrazem nedokonalým a hojnou jalovou chvástavostí; nicméně snad do té míry článkovaně, jak případ dovoloval. Anebo nazvete jej, chcete-li, americkým zálesákem, jemuž bylo káceti neproniknutelné lesy a zápasiti s nesčetnými vlky, jenž se naprosto nezdržoval silných lihovin a hýření, ba ani krádeže; jehož nicméně bude následovati mírumilovný rozsevač a jemuž bude blahořečiti, až poseče nesmírnou žeň.«

Teufelsdröckh zamýšlející se za ticha nočního nad proudem času, přicházejícím z hlubin věčnosti a plynoucím

v nekonečno, byl muž snění a přemýšlení; ale Teufelsdröckh uvažující o poměru Napoleonově k době, jež ho zrodila, a odhadující služby, které jí prokázal, dovedl se nadchnouti i *činem* a uměl oceniti jeho význam pro věk, jenž nebyl činy bohat. V mladších letech nevysedával jenom v uprášené světničce nad knihami. Často trhával předivo svých úvah a vydával se na daleké cesty světem, jsa oddán ne méně poznávání holých skutečností než hloubání o nich. Tím se podobal aspoň v zásadě svému tvůrci, třebas daleké cesty světem byly autorovi románu v životě nesplnitelným snem a v díle literárním jenom romantickou příkrasou fabule celkem chudé. Též Carlyle, zakletý do opuštěnosti slatin craigenputtockých a pozorující z dálky *znamení doby*, miloval pohyb a jeho výslednici, čin, jakožto stálý zdroj a obrozovatele života vůbec. Nikoli v mechanickém upravení řádů společenských, nýbrž v *dynamice* základních sil a energií viděl podmínku ústrojného vývoje a tajemný pramen, z něhož vyvěrají láska i bázeň, úžas i nadšení, poesie i náboženství a vše, co v člověku má pečeť nekonečnosti. Hlavně dynamikou sil životních, nezanedbávajíce naprosto jejich stránky mechanické, zanášeli se v dobách dřívějších lidé moudří, »osvícení milovníci svého plemene, kteří se objevovali zpravidla v podobě moralistů, básníků nebo kněží«. Jejich snahou bylo »upraviti, rozmnožiti a očistiti niterné prvotní síly člověka«, neboť se domnívali, že zde je hlavní nesnáz a nejlepší příležitost sloužiti lidstvu. Dynamika sil — a tou jsou i jisté veliké myšlenky, hýbající stojatými vodami zvyklostí a řádů — přivodila nejvyšší vypětí, jakých kdy dostoupil duch lidský.

Čteme-li v dějinách důmyslně, jistě nám neujde že mechanické odvažování zisku a ztráty nikdy nebylo vzpruhou velikých činů; že duše lidské nikdy nebyly otřeseny do hlubin, z nichž tryská vzlet a hrdinská odvaha, pouhou vyhlídkou na dočasný prospěch nebo škodu. Křižáci, jdoucí do boje za osvobození hrobu božího, viděli v obraznosti svět

nekonečný a neviditelný, v jehož »žhavém světle svět viditelný scvrkl se na svitek«; stačil »vášnivý hlas jediného muže, zanícená duše zírající z očí jednoho člověka, a drsná, ocelí obrněná Evropa třásla se pod jeho slovy a následovala ho, kamkoli chtěl.« Stejně za náboženské reformace a revoluce anglické. Těm, kdo se v nich bili, tanul na mysli cíl mystický a ideální, byť se výsledek vtěloval ve věci vnější a praktické; ale »duch byl niterný a cena nekonečná«. Nebojovali za měšec, nýbrž za svědomí, hájíce svého »nebeského rodového práva«.

Příroda stále běží, úžasně běží, vyvrhujíc občas soustavy a nauky jako pěnu a písek a zase je smývajíc a odplavujíc do oceánu věčnosti, jenž je nekonečný a nemůže býti sveden do mlýnských nádržek, vytvořených filosofy světového a společenského mechanismu. Pokusů o to bylo sice dosti. Lidé by tak rádi stočili kosmické síly do lahví a prodávali je v malém. Jsou doby, kdy se jim to téměř nezdá nemožné; kdy na všechny věci lidské i božské mají nějakou theorii, která chce vniknouti na kloub každému tajemství; kdy náboženství není již »tisícihlavým žalmem ze srdce člověka k jeho neviditelnému Otci, studnicí veškeré dobroty, krásy a pravdy«, nýbrž citem založeným chytře na pouhém výpočtu, věcí zkušenosti a užitečnosti, při níž »nějaké menší množství požitku pozemského může býti vyměněno za množství požitku nebeského daleko větší.« Poesie, jež byla kdysi »zvukem sochy Memnonovy, vydávající hudbu, jakmile se jí dotkne *světlo*, »plynulou moudrostí«, odhalující našim smyslům hluboké, nekonečné harmonie přírody a duše lidské«, oslepla a pozbyla zraku, jenž pronikal v Neviditelno, proměnivši se v divoký břinkot cymbálu nebo lacinou dovednost, založenou na suchých výpočtech a theoriích. Mechaničnost jako skleněný zvon obklopuje a vězní ty, kdo žijí v takové době; její tíživé ovzduší stlačuje jejich duše, které nadarmo pohledem hledají krajů vyšších. Ale zvon je přece jen ze skla. Stačí »jediná smělá rána, aby jej rozbila na kusy.«

Takovou ranou byla veliká *revoluce francouzská*. Těžký zvon filosofické skepse spočíval na Francii. Zlo se hromadilo a nikdo neměl dosti pevné víry, aby mu odolal, aby je napravil, tím že by napravil nejdříve sebe sama. Osudem vyšších tříd byla mdloba a prázdnota, osudem tříd nižších nedostatek a nehybnost. »Všeobecná bída je velmi jista; co jiného jisto? Že nelze uvěřiti v lež! Filosofování ví jenom to; sice věří hlavně, že víra v duchovní věci nadsmyslné je nemožná.« Formule ovládly veškeren život tou měrou, že skutečnost pod nimi téměř zanikla. Co nastalo? Probudila se pojednou stará fanatičnost v novém rouchu, fanatičnost v odklízení, polykání formulí, »*de humer les formules*«. Svět formulí, svět upravený, jakým je celý svět obyvatelný, nenávidí takového fanatismu na smrt. Musí jej přemoci nebo zahynouti s kletbami na rtech, jestliže se mu to nepodaří; nemůže však způsobiti, aby se nedostavil, ježto života lidského nelze na dlouho zakládat na přeludech a prázdnotě. Konečně vždy se zrodí lidé vidoucí, jejichž oko poznává skutečnost a v dočasnosti odhaluje věčnost, kteří nalézají pevný základ i ve víru papírových theorií, sami jsouce »živými syny přírody, naší společné matky«. Také Francie před revolucí, její »prázdnota kapsy, žaludku, hlavy a srdce« je zrodila: v synu provençalského markýze a »přítele lidí« Mirabeauovi, »drsném synu země« Dantonovi a snědém dělostřelci korsickém Napoleonovi. V nich vidí Carlyle tři největší postavy, jež se vynořily ze zmatku veliké revoluce.

»Byl-li Bonaparte ‚ozbrojeným vojákem demokracie'«, napsal v článku o Mirabeauovi, »nepřemožitelným, pokud zůstával věren tomuto poslání, pak řekněme, že Danton byl *enfant perdu* a nenajatý odbojník a titan demokracie, která ještě nemohla míti vojáků nebo kázně, nýbrž byla svou přirozeností bez zákona.« Velikánská kupa statečnosti, okázalosti, zběsilosti, vášně a divoké odbojnické síly a mužnosti. Obr zhruba tesaný, ale nikoliv lidožrout; jeho obraty řeči a také obraty činu jsou vesměs obrovité; jeho hlas odráží

se od kleneb chrámových a zahání vojsko vévody brunšvického za hranice vlasti. Celá Francie se rozléhá jeho slovy: »Il nous faut de l' audace et encore de l' audace et toujours de l' audace!« Má mnoho hříchů, ale nejhoršího ze všech nemá: přetvářky, licoměrnosti. »I v jeho úplatcích a hříších peněžních je přímost, jakási širá velikost.« Není prázdný formalista, jenž klame jiné i sebe, nýbrž muž, přes všechny strusky opravdový muž, ohňově skutečný, vyšlý z prsou samé přírody. Veliká, hrubá upřímnost je jeho základní vlastnost; vyzírá z jeho pohledů i z jeho skutků. Jde zpříma svou vlastní, divokou cestou, ať vede kamkoliv. Ta *upřímnost* jej posléze zahubí a učiní z jeho života »nerýmovanou tragedii, velmi krvavou, učouzenou (po způsobu *starších* dramatiků), avšak plnou prvků tragických, zasluhující nehledaného soucitu a bázně.« V klidnějších dobách daleké budoucnosti vztáhne snad k němu šťastnější pozorovatel pravici přes temná století a řekne: »Nešťastný bratře, kterak jsi bojoval divokou silou lví a přece jen silou nedostatečnou a vysoko jsi plál a byl's zašlápnut pro hříchy a bídu; — hle, i ty jsi byl muž!«

Táž *odvaha k pravdě* a statečnost přímého, nebojácného pohledu do jícnu skutečnosti byla vlastní i hraběti Mirabeauovi. Také on je veliký »*polykač formulí*«. Zatím co Sievèsové a konstituční pedanti stavějí svou papírovou ústavu (»jež přetrvala jedenáct měsíců«), on kráčí revolucí »jako podstata a síla«; a nedbá »Smluv společenských«, nýbrž pozoruje přímo věci a lidi a poznává, co třeba činiti. Cítí, že je povolán, aby titantsky žil a umíral. Pokud ho osud neodvolá s kolbiště světa, je králem revoluce, opravdovým králem, na jehož zrození připravovala se celá století, jenž sám prošel školou tvrdé zkušenosti, nežli zaujal místo pouze jemu náležející. Je poslední ratolestí starého rodu »nevázaných« Arrighettiů, kteří vypuzeni byvše z italské vlasti zapustili kořeny v Provenci, aby rostli a zelenali se, dokud nevypučel na jejich osamocené větvi květ nejskvě-

lejší. Byl trestí jejich rodových vlastností: jejich tuhé nepoddajnosti, umíněnosti a nevázanosti, i jejich divokého genia. Jádrem jeho bytosti je *upřímnost*, »veliká volná vážnost« a *poctivost;* cokoli pozná svým jasným, zářivým pohledem jako skutečnost, za tím jde svým plamenným srdcem. Nenávidí přetvářky a strojenosti. Sám není bez chyby a jeho dráha, vzestupná a vítězná, najednou se zatemňuje. Ale vždy ještě jeho zjev budí tolik účasti, že nanejvýš můžeme ho litovati, nikdy nenáviděti. Vytýkali mu, že je příliš ctižádostiv, že chce býti ministrem. »To je nanejvýš pravda. A což nebyl on prostě ve Francii jediný člověk, jenž mohl vykonati něco dobrého jako ministr? Nikoli pouhá ješitnost, nikoli pouhá pýcha; daleko ne!« Také jeho život byl básní tragickou, »složenou z osudu a vlastní viny«, ne-li tragedií velikou, tedy jistě rozsáhlou; »rozsáhlou jeho vlastnostmi, jako svět rozlehlou jeho osudy.« Když vydechl duši a klesl, »jako když padá věž, zasažena byvši náhlým bleskem«, zachvěla se celá Francie a na Paříž padl smutek, jakého nepocítila od smrti dobrého Ludvíka XII. Neboť tušila, že i tentokrát odchází »král«.

Poslední ze tří největších postav francouzské revoluce zabývá se Carlyle ve svých »Dějinách« pouze mimochodem. Nestála ještě v popředí událostí, ani nebyla jejich skrytou podněcovatelkou. Malý dělostřelecký důstojník dobyl si už sice při obléhání Toulonu a později za odboje royalistů zvláštní pozornosti představených, stal se již i generálem, ale dosud ho nezvolili ani prvním konsulem a historie míjela ho téměř mlčením. Tušila jenom v »nespolečenském muži« sevřených rtů a přísného, »téměř krutého vzezření« kus veliké »reality«, jíž se jí bude zabývati v budoucnosti. Proto i Carlyle odložil podrobnější charakteristiku jeho »hrdinnosti« na dobu příhodnější.

×

Až dosud spokojovala se Carlylova filosofie hrdiny zjišťováním typických vlastností, jak je pozoroval na velikých

mužích, s nimiž se setkal na své dráze literární. Theorii samé vyhrazeno v ní místo podružné, kdežto do popředí tlačil se zájem o jejich život vnitřní a ony složky jeho, které je povznášely nad úroveň prostředí a činily z nich výjimky a vůdce. Pouze Teufelsdröckh pokoušel se občas také o theoretické řešení celé otázky, přemýšleje o významu, jaký mají hrdinové v dějinách národních a světových a ve vývoji zřízení politických, sociálních a náboženských. Ucelenější výklad různých typů hrdinných a jejich důležitosti v životě lidstva Carlyle podal teprve v knize »O hrdinech, ctění hrdin a hrdinovi v dějinách«. Soustavnosti není v ní mnoho. Základní kostry poskytlo mu asi pravidlo, stanoviti počet přednášek jednoho cyklu na šest nebo dvanáct. Také na jaře r. 1840 ohlásil řadu šesti přednášek a proto i látku, kterou hodlal podat, rozdělil na šest oddílů. Tím dán mu byl také počet kategorií, do nichž roztřídil jednotlivé hrdiny, počet, jenž nikterak nevyčerpával všech typů. Pominul na př. hrdiny umělce (výtvarného a hudebního), hrdiny filosofa, hrdiny vědce, hrdiny vynálezce. Kromě toho v pozdějších kapitolách vrací se často k myšlenkám dříve již podaným, obměňuje jejich slovní výraz nebo uváděje k nim nové doklady, a tím soustavnost, pokud v nich jaká jest, jenom zatemňuje a ruší. K takovým obměnám poskytují mu hrdinové, jež si zvolil za příklady, svými osudy a povahami dosti příležitosti.

Celkem Carlyle rozeznává šestero základních typů. 1. Hrdinu-božstvo, typ nejstarší a možný jen v dobách mythických a polomythických; jeho představitelem je Odin. 2. Hrdinu-proroka, jenž je sice mladší typu prvního, ale předpokládá rovněž nízkou úroveň vzdělanosti a jakousi hrubost v pojímání světa; představitelem jeho je Mohamed. 3. Hrdinu-básníka, jenž náleží všem věkům, »jejž všechny věky mají, jakmile jednou se zjevil, jehož může zroditi věk nejmladší jako nejstarší — a zrodí vždy, kdykoliv se přírodě zlíbí«; Dante a Shakespeare jsou jeho představiteli. 4. Hrdi-

nu-kněze, duchovního velitele, tak jako hrdina-prorok je »duchovním králem s mnoha veliteli«, osvěcovatele všedního života, jenž září světlem mírným a stejnoměrným; příklady jsou tu Luther a Knox. 5. Hrdinu-spisovatele, jenž je plodem dob nedávných a z hlavních typů hrdin budoucnosti, pokud nezanikne podivuhodné umění písařské a tiskařské; jeho nejdokonalejším vzorem byl by Goethe, ale poněvadž většině posluchačů zůstal by přece jen zjevem záhadným, volí Carlyle raději tři vzory menší: Samuele Johnsona, J. J. Rousseaua a Roberta Burnse. 6. Posledním typem je hrdina král, jenž slučuje v sobě několik jiných typů hrdinství, neboť je zároveň knězem, učitelem i vůdcem; jeho představiteli jsou Cromwell a Napoleon.

Všechny tyto druhy hrdin mají některé vlastnosti společné, poněvadž všichni hrdinové jsou podstatou »z téže látky«. Jejich vnější podoba nezávisí na jejich ustrojení vnitřním, nýbrž spíše na době a prostředí, v nichž se zrodí a působí. Všichni jsou nástroji síly vyšší, jsou darem nebes, jsou téměř vtělené síly přírodní; cokoli je v nich opravdu velikého, »prýští z mlčelivých hlubin«. Býti částí přírody je hrdinovi nejvyšším darem, jakého se mu může dostati. Tak umění Shakespearovo — opakuje Carlyle po Novalisovi a částečně po jeho předchůdcích Goethovi a Lessingovi — vyrůstá jeho vznešenou duší z hlubin samé přírody. Proto i pokolení vzdálené budoucnosti naleznou v jeho dílech nový smysl a nová vysvětlení své vlastní lidské podstaty, »nové harmonie s nekonečnou stavbou všehomíra, shody s pozdějšími ideami, příbuznost s vyššími silami a smysly člověka.«

Každý hrdina, pokud je pravý, je *původní;* přichází »ze srdce světa, je částí prvotní reality věcí«. Ale předností a podmínkou jeho původnosti není novost, nýbrž *upřimnost,* základní vlastnost všech duší hrdinných. Ta patrna je zejména v poctivosti a bezelstnosti víry v božskou ideu všech věcí, víry pro sebe sama, nikoli pro jiného. Svět jest jí vtě-

lenou myšlenkou boží. Každý zjev, »od hvězdnatého nebe až po trávu polní, ale zvláště zjev člověka a jeho díla, je pouze oděvem, vtělením, jež činí ji viditelnou. Toto božské tajemství je ve všech dobách a na všech místech; v pravdě jest.« Často však se úplně přezírá a »vesmír, který lze vždy v tom neb onom nářečí definovati jako uskutečněnou myšlenku boží, pokládán je za věc všední, nehybnou, obyčejnou,« jako by byl, jak praví satirik, sestaven nějakým čalouníkem. Veliký muž však proniká jeho tajemství, zná a nazírá je přímo, *intuitivně*, krátce žije v něm, neboť musí v něm žíti. Ať si jiní jakkoli s vesmírem hrají, on jej pojímá nesmírně vážně. Má jistý, nevyhladitelný, pudový smysl pro základní podstatu věcí a nedá se ošáliti žádnou povrchní theorií, ať jakkoli modní. Příkladem Carlyle uvádí Napoleona. Jeho důstojníci dokazovali kdysi večer nemožnost jsoucnosti boží. Napoleon jim naslouchal mlčky. Když byli s důkazem hotovi, pohlédl k hvězdám na nebi a řekl: ‚Velmi důmyslné, messieurs; ale *kdo* to vše *stvořil?*' »Atheistická logika padá s něho jako voda,« dodává Carlyle; »veliká skutečnost dívá se mu do očí: ‚Kdo to vše stvořil?'«

Mluvíváme zpravidla jenom o silách a zákonech přírodních a nepředstavujeme si přírody jako věci božské, nýbrž jako soubor věcí nebožských, prodejných a dobrých jenom na to, »aby poháněly parníky«. Hrdinovi však není svět mrtvou hmotou, jako jí nebyl ani člověku prvotnímu. Oba žasnou nad jeho tajemnou krásou, oba se koří jeho nevyzpytatelnosti. První pohanský myslitel, jenž se zrodil v nevzdělaném národě, byl prostý a upřímný jako dítě, ale síly a hloubky mužovy. Příroda neměla ještě pro něho jména, poněvadž nesjednotil dosud pod jedním názvem nekonečné rozmanitosti pohledů, zvuků, tvarů a pohybů, jež nyní úhrnem nazýváme přírodou nebo vesmírem. Vše bylo mu nové, krásné, nevyslovitelné, nejsouc ještě zahaleno do jmen a formulek. Dnes ovšem již nežasneme, poněvadž nemyslíme hluboce a nepronikáme k jádru věcí, zahalujíce nezná-

mou podstatu slovy, slovy ... Ale zda skutečně víme o mnoho více, táže se Carlyle, než věděl dávný myslitel-pohan, jenž neměl poznatků vědeckých? »Tato zelená, květnatá, skalistá země, ty stromy, ty hory, řeky, mnohozvučná moře; ono veliké, hluboké moře blankytu, jež se vznáší nad hlavou; ty větry, které jím vanou; ten černý mrak, jenž se sráží a vylévá hned oheň, hned kroupy a déšť — co je to? Ach, co? Konec konců dosud ještě nevíme; nikdy nemůžeme vůbec zvěděti.« Nesnázím unikáme jenom povrchností, nepozorností a nedostatkem hlubšího názoru. Přednášíme o elektřině, konáme s ní pokusy — ale co je elektřina? Kdo ji učinil? Odkud přichází? Kam jde? »Věda vykonala pro nás mnoho; je to však ubohá věda, jež by nám skrývala velikou, hlubokou, posvátnou nekonečnost nevědění, do něhož nám nelze nikdy proniknout, na němž veškerá věda se vznáší jako pouhá svrchní blána. Tento svět podle veškeré naší vědy a věd je dosud zázrak, podivuhodný, nevyzpytatelný, *magický*, a tím více tomu, kdokoliv o něm bude přemýšlet.«

Hrdina, ať jej nazýváme prorokem, básníkem, myslitelem nebo jakkoliv, je tedy podoben člověku prvotnímu: oba žasnou nad tím, co vidí okolo sebe a co se nám zdá tak přirozené a zřejmé. Co věděl o světě dávnověký, nevzdělaný pohan? Nemnoho méně, než my dosavad víme. Byl obklíčen právě tak jako my nekonečným, věčným vírem sil, o němž naše atheistická věda žvatlá, vymýšlejíc vědecké názvosloví a experimentujíc s ním jako s věcí neživou, jejž však zdravý rozum, bude-li poctivý, vždy prohlásí za věc živoucí, nevyslovitelnou a božskou, »vůči níž naším nejlepším chováním, i přes sebe větší množství vědy, je úcta, zbožná pokora a poníženost duše — uctívání ne-li slovy, tedy mlčením.« Čemu nyní, v době názvů a slov, učí prorok a básník, to vážná, volná duše dávného člověka konala sama. Dnes je svět božský jen lidem vyvoleným, hrdinům, tehdy byl božský každému. Nevázanému synu pouště, jehož srdce nemělo ještě slov pro city, které se v něm rodily, snadno mohla

se zdáti modrá obloha okem, zírajícím naň z hluboké věčnosti a odhalujícím mu nádheru za ním ukrytou. I jal se uctívati oblohu a hvězdy. Neboť byly mu znakem a projevem samého božství, jako vše, co pozoroval okolo sebe.

V této úctě a zbožném úžasu člověka prvotního vidí Carlyle hlavní kořen, z něhož vyrostlo nejenom pohanství a jeho náboženské kulty, nýbrž každé opravdové náboženství, jež doposud známe. Je-li tedy velikému člověku každý zjev oknem, jímž spatřuje božství a nahlíží v samu nekonečnost, jest i jeho duchovní poměr k světu neviděnému a jeho tajemstvím mnohem přímější nežli u lidí průměrných, kteří se pozastavují toliko nad zjevy výjimečnými a nevidí mysteria v tom, co denně působí na jejich smysly. *Náboženství hrdin* je tedy hlubší a žhavější než náboženství množství. Svět věčný mocně se dotýká jejich duší a vznešená, hrozná skutečnost, za níž svět dočasný se třepotá jako neskutečný stín, nedává usnouti jejich srdcím. Dante odešel z Florencie a nikdy jí už nespatřil; uzřel však peklo, očistec a nebe. Čím byla mu Florencie a celý svět a život dohromady? Čím byly mu proti věčnosti, k níž jedině v pravdě byl poután? V ní nalezl svůj nový a lepší domov a jeho srdce, přemítající o ní v tichých myšlenkách, propuklo posléze v »mystickou nezměrnou píseň.«

Hrdina promítá vše do věčnosti; i věci nejvšednější jsou mu toliko zastřenými výhledy do nekonečna. Pohlížeje na ně, pozastavuje se a žasne, jako by patřil na zázrak. Luther prodlévá na zámku v Koburce. O půlnoci vyhlédne z okna. Nad ním temná klenba nebeská, na ní kmitavé hvězdy a pruhy němých, plujících oblak. Celá nádhera letní noci otvírá se před jeho zraky. Zahledí se do ní pohledem dlouhým a nenasytným. Ale čím déle ji pozoruje, čím déle ssaje její mystickou vůni, tím je mu nepochopitelnější. Kdo vše to podpírá? »Nikdo nikdy neviděl pilířů a přece je podepřeno!«

Takové otázky dává si každý duch veliký, neboť každý

věří v božskou pravdu věcí a klaní se jí tím neb oním způsobem. Kolem sebe vidí hlučnou prázdnotu, slyší slova mající jen málo smyslu, pozoruje činy nepatrné ceny a oddává se přemýšlení o veliké říši Mlčení. »Ta jediná je veliká; vše ostatní je malé.« Hrdina není pro tržiště. Lépe by proň bylo »zahynouti nežli konati dílo nepoctivé nebo konati své poctivé dílo jinak než dobře . . .« Konati je poctivě znamená mu konati je sub specie aeternitatis, zbožně. Neboť »člověk nemůže správně zhotoviti ani dvojice střevíců, nekoná-li toho způsobem zbožným . . . Veškerým dílem, jež právem tak nazýváme, odvoláváme se od toho, co lze viděti, k tomu, čeho viděti nelze — zbožně se dovoláváme sil vyšších; a nestojí-li ty při nás, nebude to dílo, nýbrž dryáčnictví.« (I) Co záleží pak na slávě nebo pochvalném úsudku lidském? Ty jsou ceny strašně vratké a nestálé. »Tak nebo onak veškeré světlo a řád a energie a pravá Tatkraft nebo platná zdatnost, již jsme měli, vyjde z nás a vejde velmi neodvratně do pokladnice boží, žijící a pracující po věky věků — velmi neodvratně, ať již ranní žurnály řeknou o tom mnoho nebo nic; ať již mzda, jíž se nám dostane, je větší nebo menší! Nejsme ztraceni; ani osamělý atom z nás — žádného z nás . . .« (II)

Viděti všem zjevům až na dno je základem veškerého hrdinství. Duch, který je schopen takových hlubokých pohledů, nemůže býti jiný než nanejvýš vážný a poctivý. Nemůže se již ukrývati do prázdných formulí, jakmile vešel jednou do styku s holou skutečností. Odevšad zírá naň veliké tajemství s celou svou hrůzou a nádherou a nic mu nemůže vejíti v cestu a zabránit, aby ho neviděl. Jak by mohl tváří v tvář jediné velké pravdě lháti sobě nebo jiným? »*Upřímnost*, hluboká, veliká, pravá upřímnost je přední vlastností všech mužů jakkoli hrdinných. Nikoliv upřímnost, jež sama se nazývá upřímnou, ach nikoli, to je věc věru

(I) Z listu Carlylova T. Erskinovi.
(II) Z listu Carlylova J. Welsh-Carlylové.

velmi ubohá — mělká, vychloubačná, vědomá upřímnost, nejčastěji hlavně sebeklam. Upřímnost velikého muže je toho druhu, že nemůže o ní mluviti, že není si jí vědom: ano, mám za to, že je si vědom spíše *ne*upřímnosti; neboť který člověk může kráčeti jediný den přesně v zákoně pravdy? Nikoli, veliký muž nevynáší se upřímností, dalek je toho; snad ani se netáže, zdali je upřímný: spíše bych řekl, že jeho upřímnost nezávisí na něm; nemůže jinak než býti upřímný! Veliký fakt bytí jest mu veliký. Ať prchá jak prchá, nemůže vyváznouti z hrozné přítomnosti této skutečnosti. Jeho mysl je tak stvořena; je tím veliký, zejména tím. Hrozný a úžasný, skutečný jako život, skutečný jako smrt je mu vesmír. Kdyby všichni lidé zapomněli jeho pravdy a kráčeli v lichém zdání, on nemůže. Ve všech okamžicích plamenný obraz zírá na něho, nepopíratelný, zde, zde! — Chci, abyste to považovali za můj *základní výměr velikého muže.*«

Opravdovost, s jakou se dívají hrdinové na svět a kráčejí za cílem vytčeným, nabývá často povahy slepého šílenství. Mnohdy budí úžas a hrůzu, jindy dráždí omezené pozorovatele k smíchu. Ale praví hrdinové nedbají úsměšků a neposlouchají rad; věc, za niž zápasí, jest jim svatá. Kdyby mi slunce stanulo po pravici, řekl Mohamed, a měsíc po levici, nařizujíce mně, abych mlčel, neuposlechl bych. Pravda, jíž došel a již uznal za jistotu jedinou a nevývratnou, byla mu nad slunce a měsíc.

Je však zajímavé, že tato krajní opravdovost, přecházející již ve fanatismus, mnohdy úzce souvisí s náklonností k žertům a veselí. Tak u Johna Knoxe, známého ponurou vážností a drsnou odvahou choditi vždy přímo a bez oklik. Tento přísný obrazoborec neuměl se jen hořce vysmívat. Dovedl také bystře vystihovat směšnou stránku věcí, jak ukazují jeho Dějiny reformace, a uměl se upřímně zasmát, sice ne příliš hlasitě, spíše jen očima, ale od srdce. »Člověk poctivého srdce, bratrský«. Rovněž Mohamed, hrozný fana-

tik objevené pravdy a mlčelivec, jenž nikdy nemluvíval na prázdno, ve společnosti býval družný, milý a rád si zažertoval. A Shakespeare, smrtelně vážný básník Znělek, Hamleta, Koriolana, Othella, Macbetha a Krále Leara, jak ten se uměl smáti! »Řekli byste, že v ničem nepřepíná, leda ve smíchu...« Nebo Robert Burns, »silný jako harzská skála, vkořeněná do hlubin světa — skála, ale se studnicemi živoucí měkkosti.« Přes všechny trudy býval v hovoru nejveselejší ze všech, samý žert a srdečný smích. »Tento základ bodrosti (‚fond gaillard', jak říká starý markýz Mirabeau), původní prvek záře sluneční a veselosti, spojený s jeho ostatními hlubokými a vážnými vlastnostmi, je z nejvábivějších povahových rysů Burnsových. Skrývá se v něm veliká zásoba naděje; přes svůj tragický příběh není muž truchlící... Jest jako lev, střásající ‚s hřívy rosné krůpěje.'«

I když veliký člověk vyroste v době a poměrech, v nichž bujejí šalba a neupřímnost, vážnost a opravdovost nepřestávají býti jeho vlastnostmi základními. Ze všech hrdin, jimiž se Carlyle zabýval, byl mu J. J. Rousseau nejméně milý. Byl příliš ješitný, hladověl po pochvale lidské. Jeho duše byla otrávena jedem samolibosti. Na odiv stavěl svůj nedostatek, dovolávaje se výbušnými jízlivostmi soucitu a podivu veřejnosti. »Křečovité pohyby umírajícího gladiátora. Tísnící se amfiteatr dívá se naň a baví se; ale gladiátor je v zápase smrtelném a umírá«. Nedostávalo se mu »daru mlčení«, nedovedl »stráviti svého vlastního kouře«. Neměl dostatečné hloubky a neuměl klidně a statečně čeliti nesnázím. Ale i tento filosof tváře a zmateného pohledu fanatikova je nesmírně vážný — tak vážný jako žádný jiný z filosofů francouzských. »Myšlenky se ho zmocnily jako démonové; hnaly jej kolem, pudily jej přes místa srázná«. Přes všecku výsměšnou pochybovačnost, v níž vyrostl a žil, úsilně tíhl ke skutečnosti; pudem cítil a byl si vědom, že tento náš život je pravý, že je hrozná skutečnost. A pozná-

ní toto hlasitě vyřkl — sice temně a špatně, ale přece jen tak jasně, jak mohl. Stal se své době prorokem a francouzské revoluci evangelistou. Také on si zaslouží jména hrdiny; v jeho srdci doutnala aspoň jiskra nebeského ohně.

V »Dějinách francouzské revoluce« Carlyle nazval hraběte Mirabeaua velikým »polykačem formulí«. Týmž výrazem označuje nyní hrdiny vůbec. Formule jsou mu jen zvykem, nanejvýše metodou a tvoří »se jako stezky, jako ujeté silnice, vedoucí k nějaké věci posvátné nebo vznešené, kam směřuje mnoho lidí«. Někdo přijde a vtiskne do půdy ještě neušlapané první stopy — a hle, přijde druhý a následuje ho, neboť »to je *nejsnazší* metoda«. Stezka se zdokonaluje a rozšiřuje, až konečně vznikne široká silnice, po níž se může ubírati celý svět. »Pokud trvá na vzdálenějším konci město nebo hrob světcův nebo vůbec jaká skutečnost, aby se k ní jezdilo, silnice bude velmi vítána! Zmizí-li město, opustíme silnici.« Tím způsobem všechna zařízení lidská vznikají a zanikají. Také formule. Pokud jsou naplněny podstatou, pokud jsou jejími údy, její koží, potud jsou oprávněny. Ale běda, jestliže jádro zanikne a duch vyvane; jestliže litanie zevšednějí a povinnost člověka k Bohu, jejímž projevem mají býti, stane se temnou prázdnotou, ‚radostí z ctnosti' nebo něčím podobným! Pak třeba opustit ujetou silnici a postavit se odhodlaně proti formám, jež kdysi byly sice nejsnažší metodou«, časem však zvětraly, odumřely a svými troskami zasypaly skutečnost. Tu nastává hrdinům veliký úkol: uvolniti cestu k ní, umožniti návrat. Úkol ten vykonává nejen Mohamed, když vypoví boj dřevěným modlám Koreišitů, a Luther, když prohlásí papežské odpustky za kousky popsané kůže, nýbrž i Napoleon, když učiní konec pusté anarchii francouzského sansculottství, zkrotí revoluci, jež přestala býti nástrojem, stavši se sama sobě účelem, a vytvoří z ní ústrojí, schopné vyžíti svou lepší podstatu.

Hrdinové jsou tedy rušiteli model. Ale tato vlastnost je

spíše jen zápornou stránkou jejich poslání. Neboť všichni jsou zároveň nepřáteli zmatku a rozvratné anarchie. Není to vždy patrno na první pohled, ježto velmi často bývají revolucionáři. V pravdě však pracovati v revolucích bývá tragikou jejich osudů. Zdají se anarchisty a vskutku anarchie věší se jim na paty při každém kroku, jim, kteří z hlubin duše anarchie nenávidí. Jejich úlohou je zjednávati pořádek, uváděti soulad a pravidelnost do rozháranosti. Jsou apoštoly řádu již proto, že jsou lidé. Všichni jsme svou lepší podstatou nepřáteli nepořádku. Bořiti a káceti je sudba tragická. Pro velikého muže tím tragičtější, čím více je člověk. I nejšílenější sansculottství směřuje a musí směřovati k řádu; není ani jednoho člověka, jenž se ho zúčastní v nejpustším třeštění, který by zároveň nebyl puzen k pořádku. Sám život neznamená nic jiného. »Nepořádek je rozklad, smrt.« Není zmatku, jenž by si nehledal středu, aby se kol něho otáčel. Pokud je člověk člověkem, vždy bude mu potřebí nějakého Cromwella nebo Napoleona, aby učinil konec sansculottství. Jimi se končívají všechny veliké revoluce. Zatím co se staré formy rozpadají nebo jsou ničeny, objevují se nové pravé podstaty, jichž zničiti nelze. Království zanikají a králové kráčejí na popraviště; zdá se, že navždy minula jejich doba. A hle, z řad revolucionářů vystupují vůdcové a stávají se králi, dříve než se jim dostane koruny a žezla, nebo i když se jim jich vůbec nikdy nedostane. I revoluci je potřebí silné autority; třeba jí dáti uzdu, aby nespolkla sama sebe. Cromwell a Napoleon, ač demokraté rodem i smýšlením, stavějí se na první místa, aby dobré jádro revolučního hnutí nebylo zasuto troskami všeobecné zkázy. Vědí, že mají na ně přirozené právo a že jest jejich povinností uplatniti se na nich. »Pravím, že příroda hojně se postarala, aby veliký muž mlčící zároveň se snažil mluviti; spíše příliš hojně.« Když za Karla I. po dvanácti letech těžkého útisku začíná svítat a parlament opět je svolán a touhy utlačovaných nesou se k němu, co učiní Oliver

Cromwell, neznámý statkář z hrabství cambridgeského? Odhodí pluh a spěchá do Londýna. Řeční, zápasí, bije se jako obr a mění ve skutečnost, co se vznášelo před zrakem jeho duše jako krásná vidina. Když povalí starý režim, má opustit při boží a navrátit se k pluhu? Má se vzdáti všech výsledků trudné práce a krvavých bojů a nechati je na pospas nepřátelům, kteří by udupali zelené osení sotva vzklíčivší? Jeho místo není za pluhem na bařinatých lánech jeho rodného kraje. Z venkovského statkáře, jenž se modlíval se svou čeledí, stal se zatím vůdce a král, hlava státu. Není již pro něho návratu. Je důkazem jeho síly a velikosti, že vytrvá a že ujde osudu mnohých revolucionářů, smetených revolucí, jíž dávali směr. Nebyl ovšem bez chyb, jako bez nich není žádný hrdina. Ale byl si jich vědom. Nejednou se jich dotkl a »dva nebo tři dni před smrtí« mísily se v hukot burácejícího větru trhané zvuky jeho modlitby, žádající na Bohu milosrdenství pro »slabý nástroj« a sluhu jeho Olivera, jehož dokonalost »mnozí cenili příliš vysoko«. I v tom byl veliký. Neboť nevěděti o žádné vlastní chybě svědčí o malosti duše; znamená smrt a odvrácení od upřímnosti a skutečnosti. Srdce, jež se toho domýšlí, »je čisto, jako mrtvý, suchý písek je čist«. Daleko větší je ten, kdo je schopen lítosti, nejbožštějšího ze všech skutků lidských; kdo klesá, aby zase povstal se slzami zkroušenosti a se srdcem krvácejícím.

Síla hrdin není pouze v jarém sebevědomí, nýbrž i v smutku a hoři, jež bývají mnohdy podstatnými složkami jejich velikosti. Není tváře dojímavější, praví Carlyle, nad tvář Dantovu. »Myslím, že je to obličej nejtruchlivější, jaký kdy byl malován podle skutečnosti; tvář docela tragická, srdce jímající. Jest v ní, jako její základ, měkkost, něha, ušlechtilá vroucnost jakoby dětinná; ale vše to jako by bylo zmraženo v naprostý opak, v odříkání, opuštěnost, hrdou bolest bez naděje.« A žal se dívá také z obrazu Lutherova, z jeho hrubé, plebejské, na první pohled odpuzující tváře, v jejíchž

očích dříme »divé mlčící hoře, nepojmenovatelná zádumčivost, prvek všech citů ušlechtilých a jemných, vtiskující ostatku pravou známku šlechetnosti«. Též jeho života základem byl smutek a vážnost. Nestěžujme si tedy do utrpení velikých lidí; často bývá jen vzpružinou jejich velikosti. Šťastný a klidný občan nebo hlava rodné Florencie nebyl by asi vytvořil Božské Komedie, jako spokojený mnich augustiniánského kláštěra sotva by byl vyrostl v historickou postavu významu Lutherova.

Jaký je poměr hrdiny těchto základních vlastností k světu, v němž žije, k době, která jej zrodila, k lidem, jejichž je vrstevníkem? Ani na tyto otázky Carlyle neodpovídá soustavně; zato však často se k nim vrací, podávaje svůj názor příležitostně a s hojnými obměnami. Otázky jsou takové, že jich nelze zodpověděti jednoduchou formulí. U každého hrdiny je poměr k světu a době jiný, poněvadž není dvou lidí, jimž je žíti a působiti za okolností úplně stejných. Lze toliko říci, že všichni velicí lidé jsou jako blesk, jenž zapaluje palivo, t. j. že všichni křísí a v život uvádějí myšlenky, které tlely v popelu přežilých forem. Carlyle nesouhlasí s názorem, podle něhož palivo samo vznítilo oheň čili doba zrodila hrdinu, poněvadž ho potřebovala. Ukažte jeho obhájcům, praví, velikého muže, co učiní? Počnou jej měřiti, rozkládati a vysvětlovati a konečně budou vás přesvědčovati, že vlastně není veliký, že je pouze průměrný syn své doby. »To se mně zdá prací truchlivou. Doba že vyvolává? Bohužel, známe doby, jež dosti hlasitě volaly po svém velikém muži, ale nenalezly ho . . . . Nebylo ho. Prozřetelnost ho neseslala; době, jež volala co nejhlasitěji, bylo upadnouti ve zmatek a zkázu, poněvadž nechtěl přijíti na zavolání.« Carlylovi nemůže nic lépe a smutněji ukazovati malost člověka než nevěra ve veliké lidi. Nezná truchlivějšího příznaku nad takovou »všeobecnou slepotu vůči duchovnímu blesku, věřící jenom v hromadu suchého, mrtvého paliva«. Veliký muž bývá sesílán, aby hlásal věčnou pravdu,

ukrytou za zjevy všedními a dočasnými. Množství slabých jí nezná; toliko některým lidem silným a hrdinným nemůže zůstati skryta. Ti pak ji hlásají hudbou svých zpěvů a řečí svých činů, slovy svých proroctví, a je-li třeba, tedy i ranami mečů. Neboť mnohdy nelze jinak. Mohamed chtěl s počátku šířit své učení jenom kázáním a přesvědčováním. Ale když nechtěli slyšet jeho poselství, »hluboký výkřik jeho srdce«, ano když ukládali mu o život, protože nemlčel, »divoký syn pouště se rozhodl, že se bude hájit jako muž a Arab«. Sáhl po meči a deset let prožil v samých půtkách a bojích. Krvavě šířil nové náboženství. Třeba však uvážiti, dokládá Carlyle, že každý nový názor ve svých počátcích je v menšině pranepatrné: v hlavě pouze jednoho člověka. Nikdo jiný mu ještě nevěří, on sám je proti všem. Málo by mu prospělo, kdyby se chopil meče a *takto* chtěl uplatňovat svůj názor. Nejprve musí míti *náležitý meč*. Každá věc uplatní se jenom podle své možnosti a zvítězí jen nad tím, co si zaslouží, aby bylo přemoženo. Odkliditi lze pouze to, co je horší, nikoliv co je lepší. »V tomto velikém souboji sama příroda je rozhodčím a nemůže ublížiti: ukáže se, že věc, která je v přírodě nejhlouběji zakořeněna, již nazýváme *nejpravdivější*, že ta věc, a žádná jiná, se posléze vzmůže.« Příroda je sudí spravedlivý. Zasejte pšenici, která »snad je smíšena s plevami, pořezanou slamou, výmetky, prachem a vším možným smetím; nic nevadí. Vložíte ji do laskavé, spravedlivé země; ta dá pšenici růsti, veškeré pak smetí mlčky stráví, ukryje v sobě, pomlčí o smetí«. Příroda žádá pouze, aby věc byla »poctivého jádra; je-li, bude jí chrániti; není-li, nebude. Ve všem, čemu kdy poskytla útulku, je duše pravdivá«. Nesejde na tom, je-li pravda, jak říkáme, čistá či nečistá; ani na tom, kolik je v nás plev, nýbrž je-li v nás vůbec jaká pšenice. Všechny, i nejvyšší pravdy přicházejí na svět zahaleny v nějakou nedokonalost. Ta je však jenom jejich tělem a časem umírá. Jejich duše, pokud ji mají, nikdy nehyne, nýbrž v tělech stále dokonalejších žije, pokud člověk žije.

Na těchto základech Carlyle buduje svůj názor o *vladařském právu* hrdin. Ve století osmnáctém a dříve, praví, bylo popsáno mnoho papíru důmyslnými i pošetilými úvahami o »božském právu královském«. Všechny ty spisy a letáky tlejí nyní po archivech a knihovnách a netřeba jich vyrušovati z pozvolného rozkladu, jemuž propadly. Nelze však upříti, že se v nich skrývá něco pravdy. Ve všech úřadech a vztazích, jež tvoří lidé mezi sebou, je buď božské právo nebo ďábelské bezpráví; z každého z nich zírá »boží zákon nebo jeho porušení«. Také z poměru nadřízenosti a podřízenosti a z každého nároku, jejž činí člověk na člověka. »Běda tomu, kdo žádá poslušnosti, není-li náležitá; běda tomu, kdo ji odpírá, jestliže jest!« Je-li tedy mezi námi veliký muž, jenž může nám býti vůdcem v potřebách praktických nebo duchovních, v nichž veškerá prakse má původ, není činu mravnějšího nežli svěřiti se jeho vládě a vedení. »Najděte mi pravého könninga, krále neboli muže schopného a *má* božské právo nade mnou.«

Jsou ovšem doby, které nepoznávají a neuznávají vladařského práva hrdin. Jsou to století skepse a nevěry. Člověk nemůže žíti jenom debatováním a dokazováním. »Smutná věc pro něho, jestliže vše, čemu dovede věřiti, je něco, co si muže zapnouti do kapsy a tím neb oním ústrojím jísti a zažívati.« Všechny věky, v nichž člověk sestoupí tak hluboko, jsou nanejvýš žalostné, ubohé a choré. Neboť je-li »srdce světa ochromeno, nemocno, kterak může býti některý úd zdráv? . . . . Mzda světa je shrábnuta do kapsy, dílo světa vykonáno není. Hrdinové vyšli, šarlatáni vešli.« Od zániku světa římského, soudí Carlyle, žádná doba nebyla naplněna skepsí a šarlatánstvím, jež bývá jejím důsledkem, do té míry jako století osmnácté, věk otrávený nevěrou a bezbožstvím. Proto jen v málo stoletích od počátku světa hrdinnost byla člověku obtížnější než tehdy; byla popírána tak dlouho, až zmizela téměř úplně. Zdálo se, že »doba zázraků« minula navždy; nebylo divů, nebylo velikosti, ne-

bylo božství, nadešel věk všednosti a formulí. Melodický, věštecký šumot živého stromu přehlušilo řinčení světového stroje. Nastalo duchovní ochrnutí, jemuž neunikli ani duchové nejsilnější. Stěží osvobodili se někteří napolo. Posléze vtělila se nesnesitelná šalba, která vše pronikala, v »hlad, všeobecný nedostatek a nejsoucnost« a přivodila výbuch, jenž smetl, co nemělo hlubších základů.

Jak žije hrdina v době, jejíž duše je ochrnuta vleklou chorobou skepse rozumové a mravní? To ukazuje Carlyle na Rousseauovi, Samueli Johnsonovi a Robertu Burnsovi. Byť nebyli pouze výtvory své doby a poměrů, přece jim podlehli jako všichni jejich vrstevníci. Tím však jsou velicí, že nepodlehli úplně, že i pod nátlakem povrchních názorů své doby byly si vědomi jejich mělkosti a malosti. Knihy Rousseauovy jsou nezdravé; nejsou jasné světlo sluneční, nýbrž cosi umělého a strojeného; oblévá je jakási růžová záře jako plody všech spisovatelů francouzských od té doby. Je v nich příliš mnoho smyslnosti. Ale svými vášnivými výzvami k matkám, svou »Smlouvou společenskou«, svými chvalozpěvy na přírodu a prostý život aspoň tíhl ke skutečnosti, od níž jeho věk tak se byl vzdálil. Svět ho nepochopil a nebyl mu přítelem. Strkal jej životem, vypovídaje ho do podkrovních světniček pařížských a zůstavuje ho samotě a ponurým myšlenkám, až konečně jeho zdeptané srdce zšílelo. To vše mohlo se státi. Lidé mohli se mu smát, mohli ho nechati hladovět jako divou zvěř v kleci, nemohli mu však zabránit, aby se světu nepomstil, aby svými spisy nevznítil požáru, jenž brzy zachvátil celou Francii a Evropu.

Také k Burnsovi zachovala se doba macešsky. Nejprve nechala ho v nedostatku a bídě, z nichž neviděl jiného východu než útěk do Ameriky. Potom vynesla jej na ostré světlo neočekávané přízně a učinila jej lvem edinburských salonů. Byl to skok tak nenadálý, jako kdyby se byl Napoleon stal králem přímo z poručíka pluku La Fère. Ale statečný venkovan odolával útokům slávy a nikdy nezapomněl,

že jas vznešené společnosti je toliko světlem svíce, jež ukáže, jaký člověk opravdu jest, ale ani o zblo ho neučiní lepším nebo jiným. Burns podivuhodně odolával, konečně však přece podlehl. Odešel na venkov, aby žil vážně a hlavně sobě. Ale žádná usedlost nebyla příliš vzdálena, aby ho uchránila návštěv jeho »příznivců«. Stal se terčem zvědavosti. Nedali mu zapomenouti, že býval lvem skvělých společností. Upadl v nespokojenost, svět mu stále víc a více pustl, zdraví, povaha, klid mysli — vše bylo to tam. »Příznivci« přicházeli, aby se pobavili a zmařili život duše tou dobou největší v zemích britských.

Johnson, starší vrstevník Burnsův, byl jediný z hrdin století osmnáctého, jenž nalezl ještě za živa v Boswellovi nejenom životopisce, nýbrž i ctitele, který dovedl změřit a ocenit jeho velikost. Voltaire měl ovšem také ctitele, kteří jej v návalu nadšení udusili deštěm růží, tušíce v něm hrdinu, bojujícího po celý život s bludy a pokrytectvím. Ale »je-li křesťanství nejvyšším příkladem ctění hrdin, nalezneme snad zde ve voltairství příklad z nejnižších.« Johnson musel si raziti cestu zmatkem; musel se soužiti nečinně v podkrovních komůrkách nebo zapřahati se ve jho nádenické práce na výdělek. Čím se mohl státi v prostředí lepším! »Básníkem, knězem, svrchovaným vládcem!« Než i tak byl z velikých duší Anglie. Žil, aby napravil špatnou dobu. Byl prorokem svému národu, hlásaje evangelium mravní zkušenosti: Ve světě, v němž mnoho je vykonati a málo jen poznati, nesmíme se nořiti do bezedných propastí pochybování a nevěry, zapomínajíce, že nad námi vládnou mocnosti vyšší.

Rousseau, Burns a Johnson byli *zkratkem své doby,* jejím znakem a živoucím obsahem ideálu, jejž si vytvořila. Byla-li doba polovičatá, nemohli býti ani její představitelé dokonalí. Její zápornost působila na ně i na jejich dílo. Jejich hlas nemohl zníti jasně a čistě, poněvadž ani jejich poměr ke skutečnosti nebyl jasný a čistý. Často zněl temně a trhaně, neboť vyjadřoval city a myšlenky doby slabé a neuce-

lené. Jinak bývá, zrodí-li se v době kladné, která se ještě nerozešla se skutečností, jejíž ideál nestojí mimo život a neruší ho, jako jej rušily skeptické ideály století osmnáctého. Potom mohou vzejíti hrdinové opravdu velicí, kteří nejsou *jenom* zkratky své doby, nýbrž i jejími dovršiteli. Jako dílo Dantovo je vyvrcholením celých desíti století, jež uplynula před ním, tak zase Shakespeare dovršuje světské ideály anglického feudalismu a katolictví před zrušením království a protektorátem Cromwellovým. Jako Dante byl seslán na svět, aby vtělil v hudbu náboženství středověku a vnitřní život tehdejší Evropy, tak zase posláním Shakespearovým bylo vtěliti v díla umění její život vnější, její skutky a praktický názor na svět, jak se vyvinul za doby rytířství a ranní renaissance. Právě když rytířský způsob života měl se již rozpadnouti v nicotu, seslán byl veliký básník, aby svým bystrým okem a zpěvným hlasem zachytil jeho obraz a podal o něm zprávu daleké budoucnosti. Verše Dantovy a Shakespearovy přežijí tisíciletí a poučovati budou odlehlá století o životě věku, jenž byl jejich kolébkou. Oba jsou velikými sjednocovateli v národě vlastním i v národech jiných; jsou králi, jichž žádný parlament nesesadí.

Úcta k hrdinům je Carlylovi jediným pevným bodem v dějinách nové doby. Září mraky prachu a dýmu jako hvězda polární, ukazující plavcům cestu na vlnách nejistoty. Mylná je domněnka, že zaniká nebo snad již zanikla Zdánlivě ovšem pohasla od těch dob, kdy dávní seveřané uctívali ještě hrdiny-bohy. Náš věk nectí již ani hrdin-proroků, nýbrž jenom hrdiny-krále, básníky, spisovatele; také hrdinové se zdemokratisovali, když protestantství se stalo kořenem dějin novověkých a tisk nahradil značnou měrou slovo mluvené a psané. Pokud ho nebylo, lidé stavěli kostely, aby v nich kázali kněží. Nyní však káže spisovatel z podkrovní komůrky nebo i z hrobu obecenstvu mnohem širšímu. Ten, kdo napíše dnes dobrou, poctivou knihu, není-li biskupem, arcibiskupem celé otčiny? Vynález tisku změnil i způ-

sob bohoslužby. Zda není ušlechtilý cit, jejž duše nadaná oděla v melodická slova, vnášející nápěv i do srdcí našich, zda není jakousi bohoslužbou, jedinou bohoslužbou, jíž jsou schopni mnozí ve zmatcích dnešních? Kdo nám ukáže lépe, nežli sami jsme viděli, krásu lilie polní, neukáže nám v ní rukopisu velikého všehomíra? »Zazpíval nám, způsobil, abychom zapěli s ním, veršík posvátného žalmu.« A kdo zpěvem nebo vypravováním přiblíží našemu srdci ušlechtilé skutky, city, odvahu a vytrvalost bližního, »ten věru se dotkl našich srdcí živým uhlem *s oltáře*«.

Jindy se tvořily university, aby ti, kdo něco věděli, snáze se mohli sdíleti s mladšími vrstevníky o své vědomosti; dnes je pravou universitou dobrá sbírka knih. Z nich line se světlo, jehož záře osvítí lidstvo. Odtud za našich časů veliký význam literatury, onoho »věčného zjevování božskosti v pozemskosti a všednosti«. (Fichte.) Božskost stále trvá — často připomíná Carlyle — a dosud je objevována, ať vědomě ať nevědomky, opravdovými básníky a spisovateli. Dýchá z bouřícího rozhořčení Byronova i z uvadlých pošklebků skeptikových; ze Shakespearovy a Goethovy harmonie sfér i z chrámové hudby Miltonovy; žije též v prostých zvucích Roberta Burnse, polního skřivana, jenž vzlétá z brázdy a zpívá v modrých výšinách nebes. Básník a spisovatel dosud může býti prorokem, jestliže proniká duchem »svaté tajemství vesmíru«, tajemství, jak řekl Goethe, zjevné, které však málokdo vidí, málokdo zná. Prorok chápe je spíše po stránce mravní jako dobro a zlo, povinnost a zákaz, básník zase jako krásno; prorok nás učí, jak máme jednat, básník, co máme milovat. Ale oblasti jejich činnosti nejednou do sebe zasahují; neboť i dobro je podle slov Goethových druhem krásna. Základem jejich hrdinnosti je pohled jasný a do hlubin pronikající. Jako prorokem není již každý mravokárce, byť mluvil sebe hlasitěji, tak ani básníkem není ten, kdo dovede pouze obratně skládati stance, nýbrž kdo myslí hudebně a vidí hluboce, což je v podstatě totéž. »Všechny

hluboké věci jsou písní . . . Hleď dosti hluboko a budeš viděti hudebně, ježto srdce přírody je všude hudba, jestliže ho jenom dosáhneš.«

Všechny důstojnosti, na nichž se zakládá lidská společnost, byly původně jakousi hrdinovládou (heroarchy). Až dosud vévoda (duke) znamená vůdce (dux); král (king) je tolik co könning, kanning, člověk, jenž zná čili dovede (can) (I), a tak celé uspořádání lidské společnosti založeno je na stupňovaném uctívání hrdin a »hrdin«. Hodnosti společenské a ti, kdo je zastávají, jsou jakoby bankovkami, jež představují určitou hodnotu zlata. Někteří ovšem jsou jenom bankovkami padělanými. I s těmi lze vystačiti nějaký čas, ale ne vždy a se všemi. Není-li zlata za ně, lidé se dávají do křiku, že ho není — a nastává zmatek, revoluce, volání po demokracii, svobodě a *rovnosti*. Avšak ani potom uctívání hrdin nadobro neustává a neustane, dokud bude člověk žíti. Jeho pozornost a úcta budou se vždy obraceti k lidem, jejichž myšlenkám vděčíme téměř za vše, co velikého a užitečného vzniklo na světě od té chvíle, kdy po prvé pohled lidský dopadl na povrch země pohroužené ještě v mlčení. Činy, jež vykonali nebo k nimž dali podnět, šíří stín jejich vlastní podoby nad částmi dějinného vývoje lidstva. Jestliže se s nimi seznámíme, nahlédneme v samu duši dějin světových. Oni jsou jejich jádrem.

Této myšlence Carlyle zůstal již věren. Ve všech svých pozdějších pracích historických ji dokládá a osvětluje. »Dějiny revoluce francouzské« neměly ještě ústředního hrdiny, v jehož rukou by se sbíhaly všechny důležité nitky jejích dějů a z jehož hlavy by vyzařovalo světlo myšlenek a rozhodujících popudů. Danton, Mirabeau a Napoleon byli jen

(I) Výklad chybný. Slovo *king* (anglosasky *cyning*) nesouvisí se slovesem *can* (anglos. inf. *cunnan*), nýbrž s anglosaským jménem podstatným *cyn* (čeleď, rod, plémě) a neznamená tedy původně „muže, jenž zná, jenž dovede," nýbrž „muže dobrého rodu". Stejně v němčině *könig* (sthn. *chuning*) nesouvisí se slovesem *können*, nýbrž s podstatným jménem sthn. *chunni* (rod, plémě).

osami některých episod, kdežto vlastní střed celého »eposu« vyhradil si hrdina mnohohlavý a podstatou nehrdinný, revoluční sansculottství. Ale po roce 1840 Carlyle již nenapsal díla historického, v němž by se nebyl snažil na příkladě vyložiti onen názor, jejž s důrazem vyslovil hned na první stránce svých »Hrdin«.

Počínajíc »Chartismem«, prvním větším pamfletem eticko-politickým, rád se vracel s výprav do minulosti na půdu svého vlastního století, podnikaje výpady na radikální utilitářství vedoucích politiků a udíleje občas veřejným činitelům anglického království rady, jak zamezit bídu a zvýšit životní úroveň tříd nižších. Souborem takových rad i útoků byla také kniha »Jindy a nyní«, zejména její část první a třetí, ježto střed zaujal krátký pohled do minulosti, obraz nepatrného úseku anglického středověku, drobná improvisace historická, ale z nejskvělejších a nejrozkošnějších, jaké kdy byly napsány.

Klášter v Bury St. Edmunds je nyní černá zřícenina uprostřed zelených trávníků, na nichž se popásají ovce. Ale kdysi tam byl život. Kouř vystupoval z jícnů kuchyňských komínů, zvony zněly a mnichové zpívali »hlasitě hýkajíce« hodinky ranní, polední a večerní. Bývaly svátky a slavnosti, procesí a kázání, hry vánoční a mysterie. Přicházeli poslové královští a jednou se tam zdržoval po dvě neděle dokonce sám Jan Bezzemek. Tehdy žil v klášteře mnich Jocelin z Brakelondy, původce latinské kroniky, v níž podal svou kuchyňskou latinou neumělý a dnes vyrudlý obraz dějů, které se kdysi zběhly v těchto zdech, nyní již dávno rozvalených. Jakýsi druh Boswella. Jeho Johnsonem byl *opat Samson*, muž vážný a zamlklý, s mocnou rudou bradou jemně prokvétající šedinami, »muž hodný, abychom naň pohleděli«. Tento samotář, »jehož žádná přísnost nezkrušila, aby si stěžoval, a žádná laskavost neobměkčila k úsměvům a díkům«, byl hrdinou nejenom povídavému Jocelinovi, jenž pokládal největším štěstím života, že mu mohl sloužiti,

nýbrž i Carlylovi, když přečetl vypravování Jocelinovo. Hrdinou, o němž dějiny mlčí, ale přece jen hrdinou na místě, na něž jej osud postavil. Svou rázností a nepovolností, jež zjednávala řád tam, kde nastával rozklad, svou poctivostí a spravedlivostí k vyšším i nižším, svým jasným pohledem, jenž viděl lidem až do duše, svým poměrem k světu a k Bohu, jenž mu nedovoloval zpyšněti a změniti chování k jiným, když z podřízeného služebníka stal se opatem, pánem rozsáhlých statků a infulovaným peerem sněmovny, zkrátka svou vznešenou duší, která vždy věděla, kdy třeba se podrobiti silám vyšším a kdy třeba říditi a vésti, zasloužil si žezla vladařského, jehož se mu dostalo v klášteře sv. Edmunda. V tom, že si jej mnichové vyvolili, ačkoliv svou zamlklostí a přísností nedošel u mnoha z nich lásky a obliby, Carlyle vidí zvláštní »politické a sociální schopnosti, ano řekněme, hloubku a bohatost pravé sociální síly životní« oněch dávných dob »barbarských«. Dob, které poznaly schopného vladaře v nepatrném mnichu »s maximem dvou šilinků v kapse a koženou tobolkou na šíji, jenž vyšlapoval silnicí, maje okraje kutny ohrnuty přes ruku«. Tím vynikaly nad věk náš, neboť »měly ještě oko«. Nepotřebovaly hlasovacích osudí, poněvadž měly »úctu k hodnotě, hrůzu z nehodnoty«. Poznaly duši inspirovanou, která vyšla přímo »z vlastního, velikého, plamenného srdce Přírody«, a svěřily jí vládu nad sebou. Jak jinak v době naší! volá Carlyle. »Jiří Třetí je ochráncem čehosi, co nazýváme ‚věrou' v oněch letech; Jiří Třetí je hlavním vozkou osudů Anglie a má je vésti vírem francouzských revolucí, amerických nezávislostí; a Robert Burns je měřičem piva v Dumfriesu . . . . Podoba světa spějícího nyní k rozkladu, přivedeného nyní v křeče a smrtelné bolesti, je vymalována v této jediné skutečnosti — a nikdo nad ní nežasne, leda nade mnou, že já nad ní žasnu. Ovoce dlouhých věků upevněného lokajství, naprosto upevněného jakoby v zákon přírodní, uctívání šatů a uctívání dryáčnictví . . . .«

Tak se vrací Carlyle opět a opět k větě, že jenom v dobách, jichž neovládla skepse náboženská a důsledek její skepse mravní, mohou se uplatniti v plném smyslu slova lidé velicí. Jako Goethovi, i jemu je vlastním a jediným thematem dějin světových, jemuž jsou podřízena všechna themata ostatní, »spor nevěry a víry«. Možno doložiti z jeho prací starších i pozdějších, že názor tento úplně od Goetha přijímá a že na něm trvá. Oběma jest věk víry věkem plodným, srdce povznášejícím, velikým a šťastným vrstevníkům i potomstvu; kdežto období nevěry, i když se na chvíli zatřpytí klamným leskem, brzy podle nich mizejí pokolením příštím, »poněvadž nikdo se rád nemoří studiem neplodnosti.«

Dějiny anglické revoluce a jejího hrdiny Cromwella měly býti obšírným odůvodněním tohoto názoru. Přísná autokritika a později i nechut do práce již započaté způsobily, že důkaz nebyl podán souvislým vypravováním, nýbrž v podobě »Listů a řečí Olivera Cromwella«, v nichž doplňky a vysvětlivky vydavatelovy staly se pouze tmelem historických dokladů, upravených v jakýsi vlastní životopis Lorda Protektora. Tmelem ovšem tak pevným, že sloučil rozptýlené prvky soukromých i úředních listů a řečí v celek ústrojný, působící jednotným dojmem výsledným.

Obraz Cromwella-hrdiny, jak jej zde Carlyle podal, neliší se celkem od charakteristiky, již stručně a výrazně načrtl v šesté hlavě »Hrdin«. Dějiny anglického puritánství jsou mu i nyní dějinami »posledního ze všech našich hrdinství«, dějinami »království božího«, jež později ustoupilo »království ďáblovu«. Století sedmnácté jest mu dobou, v níž naposled a nejmocněji se projevily ony myšlenky, jež vedly »všechna století předcházející«, jež nevedou už Anglie nynější a k nimž třeba se jí navrátit, má-li vybřísti z tísně, do níž se dostala. Byl to věk hrdinský a jeho duše »dosud je částí věčné duše všech věcí.« Věk, v němž zase jednou kráčeli po anglické půdě hrdinové, kteří věděli

»každou žilkou«, že »všemohoucí spravedlnost opravdu vládne tímto světem, že je dobře bojovati na straně boží a zle bojovati na straně ďáblově! Podstata všech hrdinství a pravdivostí, jež byly nebo jež budou.« Skotské puritánství, které bylo počátkem puritánského hnutí vůbec, tíhlo k téže pravdě a chtělo uskutečniti týž zákon boží na zemi jako věk Cromwellův; ale nedostávalo se mu »darů hrdinských, nejvyšších, jež nebe udílí.« Formule, staré tradice a mrtvé litery těžce doléhaly na ně; rozkládalo se před ním moře nesnází bez břehů a bez hvězd, ježto nezplodilo heroa, jenž by mu byl vůdcem. Nemělo muže, jehož oko vidí »za písmeno a rubriku«, jenž poznává »za mnohými posvěcenými rubrikami minulosti také nečlánkovanou božskost přítomnosti a budoucnosti a věře v ni odvažuje se všech nebezpečenství!« Jak jinak bylo by bývalo, kdyby kolébka Cromwellova nebyla stála v hrabství cambridgeském, nýbrž o něco dříve ve Skotsku! Celý svět byl by se možná přiklonil k puritánství! Skotský Covenant chtěl uvésti život národů ve shodu s biblí, neměl však odvahy, aby vykonal tento čin bez králů z rodu Stuartova a proti nim. Toho se odvážil teprve Cromwell, jenž se zřekl přežilých formulí a zchátralé tradice, byť i za cenu krve. »Hlas nejvyššího« promluvil k němu »ve věrohodném nářečí« a vyvedl jej z husté tmy náboženských pochyb na světlo »vůdčích hvězd nebeských«. Byl navždy vysvobozen »z čelistí věčné smrti.« Mohl se do nich zase navrátit? Mohl uvěřit opět ve formule, které jednou zatratil, on, »člověk křesťan«, jenž »věřil v Boha netoliko v neděli, nýbrž po všechny dni, na všech místech a ve všech případech?« Jehož nenadchla k činům »svoboda lidu ukládat si daně«, nýbrž »účel nebeský«? V tom bylo tajemství jeho úspěchu a důvod, proč jej nazýváme hrdinou. Neuvěřil v klam, nýbrž vystoupil »ověnčen plameny, jakoby s mečem obnaženým« a dal se v boj na život, na smrt s »klamy, šalbami a nehrdinstvím«

Carlylova charakteristika Olivera Cromwella byla namířena hlavně proti Davidu Humovi, jenž nazval Lorda Protek-

tora »ztřeštěným nadšencem«, který, chtěje si dobýti důvěry ostatních, zachovával a na odiv stavěl ony »všední a směšné zvyky, jež si záhy osvojil a na něž kladl tak velikou váhu.« Celkem pokládal jej za upřímného fanatika, z něhož se časem vyvinul šarlatán. Názor Humův byl plodem předrevolučního osvícenství a Carlyle, jenž nenáviděl osvícenství, nemohl než nadobro jej odmítnout. Jeho poměr ke Cromwellovi a revoluci anglické byl opakem poměru Humova. Na skepsi skotského filosofa díval se právě tak povýšeně jako skotský skeptik na náboženský zápal anglických puritánů. Radil-li Hume lidstvu, aby se »z různic rozličných druhů pověry uchýlilo do klidnějších, ale temnějších krajů filosofie skeptické«, nazval Carlyle právě tuto filosofii »hromadou hnoje« a kolébku její, století osmnácté, věkem licoměrnosti, slepoty a prázdnoty. Po jeho přesvědčení doba taková neplodí hrdin, a zrodí-li se v ní, tedy jen dusí jejich vývoj a brání jim vykonávati poslání osudem určené. Jejich vyšší schopnosti jsou jakoby ochromeny; jejich křídla jsou podvázána, nemohou se vznésti do větších výšek a proto síly jejich ducha vybíjejí se nízko při zemi. Oněmělo-li melodické šumění stromu Igdrasil, nezbývá ani hrdinům než naslouchati hlučení světového stroje, po případě státi se některou z jeho hybných pák nebo některým z jeho koleček. V jiných dobách byli by vzrostli v básníky, vládce, proroky nebo i bohy; v dobách skepse, jež pokládá náboženství za pouhé »sny v horečce«, jsou buď jen lučavkou, rozpouštějíce svým vtipem útvary, které již nestačí životu, nebo nanejvýš krystalisačními body, kolem nichž se shromažďuje a řadí všechno, co je života schopno. Jestliže Voltaire svými sarkasmy rušil názory zkornatělé a přežilé, jeho mladší vrstevník a ctitel, Friedrich II., král pruský, uplatňoval svého genia v oborech praktických, měně zmatek v řád a tvoře živé ústrojí z prvků a částic rozptýlených a hynoucích.

Carlyle důrazně opakuje, že věk osmnáctý neměl nic velikého, leda »onu velkolepou všeobecnou sebevraždu, nazý-

vanou revolucí francouzskou, kterou ukončil své bytí sice naprosto bezcenné aspoň jediným činem cenným«. Zapálil si nad hlavou starý dům a shořel v jeho plamenech. »Velmi vhodný konec, jak cítím s povděkem, pro takové století.« A přece věk osmnáctý byl kolébkou Friedricha II. V tom tkví po názoru Carlylově pro historika veliká nesnáz: psáti dějiny muže, jenž žil v době, která »dějin nemá a může jich míti málo nebo žádné«. Kletba století dopadá i na něj, jako dopadla na Rousseaua, Johnsona a Burnse. Přes všechen podiv, jímž Carlyle zahrnuje tohoto »posledního krále«, připouští aspoň v theorii, že Friedrich nedosahuje výšky velikých postav, jež zařadil mezi hrdiny typické. »Nikterak není z dokonalých polobohů; a jsou různé věci, jež třeba proti němu říci z dobrého důvodu.« Je »hrdina pochybný«; nedostává se mu mnohého, čeho bychom si od něho přáli, má však mnoho vad, jež vidíme toliko neradi. Ale má jeden rys společný s lidmi opravdu velikými: »je svým způsobem *skutečnost*.« Myslí jen to, co praví; zakládá své činy na tom, co uznal za pravdu, není zkrátka licoměrník a přelud. Zjev vskutku řídký. Ví měrou neobyčejnou — a v tom jest jeho veliká zásluha —, že fakta jsou povahy neúprosné, ať již je zjistíme nebo nezjistíme; že je úplně marná všecka chytrost diplomatů a sofistů, jde-li o to, zachránit smrtelníka, jenž nespoléhá na »pravdu věcí«, od utonutí v hlubinách »kloak vesmírných«. Tyto vlastnosti Friedrichovy Carlyle prý pozoroval již dávno předtím, než se podjal těžkého úkolu vypsati jeho život a činy. Vědomí, že to byly vlastnosti *jeho*, dodávalo prý mu odvahy k práci, jejímž účelem vytkl si zjistit a vyložit, kterak tento muž »dovedl *ne*býti lhářem a šarlatánem, jako jimi bylo jeho století.« Nevábila prý ho velikost jeho výbojů, jeho válečnické »kuchařství«, nýbrž »jedině člověk sám a síla, jíž měl k boji s kalnými živly, a vítězství, jehož dobyl«.

Carlyla zajímá nyní *síla* a její *vítězný* pochod. Pohnutky, jež kdysi tak zdůrazňoval, ustupují do pozadí. Nejednou,

má-li ospravedlnit jednání svého hrdiny, pomáhá si kalvínskou formulí predestinační: »Vůle všemohoucí Prozřetelnosti a věčné zákony přírodní tomu chtěly.« Řekl-li dříve, že muž silný je muž moudrý, obrací nyní větu a učí, že ten, kdo vítězí, již tím, že vítězí, dokazuje svou převahu duševní a *tedy* i své právo. Brání-li se Marie Teresie dělení Polska, poněvadž nechce šlapati »všeho, co bylo až posud považováno za svaté a spravedlivé«, jsou Carlylovi slova její pouze »záchvatem lítosti«, jakému Friedrich nebyl přístupen. Souhlasí se svým hrdinou, že »vstrčil bez skrupulí do kapsy, co mu *seslala Prozřetelnost*«, aby se odškodnil za ztráty minulé. Ba shledává hrdinnost v upřímném doznání pruského krále (candid King!), že nepomáhal uskutečňovati *věčných* úradků božích bez intrik a bez naděje na zisk. Čímž vlastně popírá své výklady dřívější, podle nichž žádný veliký muž nejedná ze ziskuchtivosti. Polský národ prohlašuje zvířetem, odsouzeným »*věčnými* zákony nebes« k smrti, nebo lépe mrchou, která leží v rozkladu. Nejsou jeho sousedé oprávněni, aby se naň shrnuli, jej stáhli, zakopali a přátelsky se rozdělili o kůži a kopyta? »Jestliže je nebesa k tomu určila, nebesa je zajisté konečně ospravedlní; a zatím po dobu jednoho nebo dvou pokolení táž nebesa (mám za to) ustanovila, aby země je pěkně svorně zatracovala. V takovém případě jsou vzkřeky, kletby s pěnou na rtech pobloudilého lidstva jeho jedinou zárukou proti přílišné ochotě (která je tak hrozně možná) se strany sousedů ranhojičů.«

Slovem, Carlyle příliš si zamiloval »posledního krále«, a třebas jej nazval v úvodních kapitolách hrdinou »pochybným«, jemuž lze vytknouti nejednu vadu, ve vypravování dalším shledává jej bez vady i tam, kde dějepisec méně zaujatý nechtěl by ani omlouvati. Má-li říci, zda pokládá v určitém případě jednání Friedrichovo mravně správným či nesprávným, odpovídá, že ho ani nenapadá, aby se zabýval takovou otázkou, a pokud si o ní utvořil úsudek vlastní, že ho nehodlá vnucovati čtenářům, kteří si mají mysliti to, »co po-

važují o té věci za nejmyslitelnější. Neboť kdyby byla sebe spravedlivější, náležitější a potřebnější, povahou je to případ *zákona Lynchova*, o němž se nepřipouští mluvené slovo schvalující nebo obhajující. Vždyť Lynch je zákonodárce tak nebezpečný, i když nezbytný!«

Je patrno, že politické zásady mohutnícího Pruska, jehož oslavou jsou »Dějiny Friedricha II. Pruského«, a to do jisté míry oslavou prorockou, nezůstaly bez vlivu na Carlylovu theorii hrdiny. Její podoba nebyla úplně táž, když počátkem let padesátých hledal k ní dokladu v dějinách mladého státu německého a když po práci mnoha let v předvečer velikých vítězství pruských zbraní a pruské práce vydával poslední svazek svého nejobjemnějšího díla. Osvícenský vladař osmnáctého století není mu již hlasatelem zvěsti nebeské a bojovníkem božím, jako byl kdysi Cromwell; ctitel francouzského skeptika nemohl jím býti. Je sice prohlašován nástrojem v rukou Prozřetelnosti, ale často se zdá, jako by Prozřetelnost byla nástrojem jeho. Čím více se jí dovolává jeho životopisec, tím méně ji má na mysli skeptický král, jehož duch tíhne k zemi a stará se hlavně o zajištění statků pozemských. Je hrdina práce nejenom na poli bitevním, nýbrž i na písčinách braniborských a blatech východopruských. Jda šlépějemi svého otce, »nejlepšího hospodáře«, jaký kdy seděl na trůně evropském po Karlu IV., buduje základy pruského státu, jenž o sto let později svou vnitřní organisací a silou ohromí Evropu.

Carlyla neohromil. Za oněch čtrnáct let, v nichž pracoval o svých »Dějinách«, dobře postihl jeho význam hospodářský a politický. Jak výslovně podotýká, nepsal bez tendence didaktické. Chtěl ukázati »lidem a králům« muže, jenž se bil životem v době klamů a vytvořil kus historie ve věku, majícím »historie málo nebo žádnou«. Chtěl napsati »dějiny s poctivým geniem nahoře a poctivou přičinlivostí dole« a osvětliti v nich činy svého hrdiny, aby se staly částí vesmírné melodie, která prýští ze »živého středu« pravé skutečnosti.

Friedrich II. byl poslední veliká osobnost, jejíž cesty se střetly s literární drahou Carlylovou. Sedmdesátiletý spisovatel neodložil sice péra nadobro, ale kdykoli v letech následujících po něm sáhl, nikdy již nekreslil hrdin; zato nepřestával dotírati na »nehrdinství« své doby vlastní. Tvrdíval sice, že úcta k hrdinům nezanikla, často však vytýkal svým vrstevníkům, že zapomínají těch, kdo jsou »solí země«. Jeho theorie byla v zemi a poměrech, v nichž se zrodila a vyvíjela, poněkud anachronismem. A přece její kořeny tkvěly v půdě, na níž vyrůstaly také ony zjevy, jež potírala s pathosem prorockým. Co jiného byl jeho hrdina než ztělesnění romantické touhy po vypětí silné osobnosti nad »rovnost« osvícenského racionalismu? Co jiného jeho stálé útoky na vyprahlost a neplodnost skeptické filosofie než nenávist benthamovského utilitářství, jímž se v Anglii vyživála důvěra v pouhý rozum a náboženská pochybovačnost století osmnáctého? Carlyle vyšel z německého romantismu. Jean Paul, Novalis a Fichte byli kromě Goetha jeho prvními literárními učiteli a podněcovateli; »Vilém Meister«, »Dichtung und Wahrheit« a druhý díl »Fausta«, tedy díla z romantického období Goethovy tvorby, nejvíce vábila jeho zájem; Tieck, La Motte Fouqué, Musäus, Zacharias Werner a E. T. A. Hoffmann byli v mladších letech jeho oblíbenou četbou a mimo Goetha prvními spisovateli německými, na něž obracel svými překlady pozornost anglického čtenářstva. Chaotickou neurovnanost »Sartora Resarta« předcházela geniálnická roztříštěnost prací Jean Paulových a jeho základní motiv pozůstalých papírů měl vzory v nejednom plodu tehdejší romantiky německé. Romantický ideál síly a mužnosti stal se jeho ideálem a vtělil se mu časem v postavu hrdiny, jejž sesílá na svět božská Prozřetelnost, aby vykonal veliký čin a tím přinesl lidem její nebeskou zvěst. Je tedy jeho hrdina nástrojem a zbraní v rukou nekonečné Moudrosti, která od věků určuje osudy světa. V tom jest již prvek náboženský a zřejmá stopa vlivu přísného kalvínství, v němž vyrostl. Po-

nurá vážnost skotského sektáře zatemnila lesk romantické výzbroje hrdiny Carlylova a vtiskla jeho jasnému pohledu pečeť utrpení. Není snadno býti vyvolencem božím.

Dědičný sklon k náboženskému cítění a přemítání utvářel také Carlylův poměr k veliké revoluci francouzské a k revolucionářství vůbec. Carlyle je nepřítelem revolucí, poněvadž jsou vzpourou proti autoritě, popřením pořádku, semeništěm zmatku — tedy odbojem proti silám vyšším, jež plodí pořádek. Přes to vítá revoluci francouzskou, ale jenom jako soud boží nad bezbožectvím starého režimu. Jako zde zjevy a příčiny politické, hospodářské a sociální promítá do dálek nadzemských, hledaje kořene zla v odvrácení od Boha, tak dívá se i na své hrdiny a jejich činy sub specie aeternitatis. Říká-li o nich, že přicházejí ze samého středu skutečnosti, není mu skutečností pravou skutečnost všední, viditelná a hmatatelná, nýbrž ona skutečnost transcendentální, již nazývá jindy věčností a nekonečností. Vůči ní zjevy smyslové jsou mu pouhým zdáním, přeludem. Vše hyne a zachází, jen ona trvá od věků do věků. Je tedy realismus Carlylův povahy metafysické a téměř mystické. Mluvívá sice často také o realitě a faktech v obyčejném smyslu slova, ale i při nich odkazuje stále na skutečnost vyšší, bez níž tak zvaná holá fakta nemají vůbec smyslu. Rovněž hrdina je hrdinou jen potud, pokud se opírá o ni; jakmile se s ní rozejde, čili slovy Carlylovými, jakmile se přikloní ke lži a šalbě, mizí pod ním půda a on se řítí v prázdnotu.

Ale přes svůj romantický původ Carlylův heros má aspoň jednu vlastnost neromantickou. Není titan. Nezná titanského vzdoru, jsa si vědom vždy a všude, že vládnou nad ním mocnosti nebeské, jimž třeba se podrobit v pokoře a zbožném mlčení. Podrobuje se jim rád a bez reptání, neboť ví, že jíti bez nich znamená stavěti na písku. Dolehne-li naň smutek a bol, není to nikdy temný a zlobný bol hrdin Byronových, hledajících příčiny zla ve světě mimo sebe. Jsou mu cizí jejich »bouřlivé agonie, sopečné hrdinství, nadlid-

ské opovržení, vzteklá zoufalost« a všechny ostatní efekty spíše divadelní nežli živelné. Nemiluje výkonů siláckých. Ctí sílu, ale hlavně mlčelivou sílu ducha, která se projevuje spíše oddaným snášením těžkého břemene, jež na ni vložil osud, než hlučným odbojem. Zpravidla se nevymyká zákonům mravnosti; nikdy však se nevzdává nároků na právo, aby jeho činy *ne*byly posuzovány podle nich. Jsou hrdinové, jejichž skutků, jak praví Carlyle, nelze ospravedlniti logikou, nýbrž mlčením. K nim patří také pruský král Friedrich. U něho dává si Carlyle otázku: Je dovoleno velitelům více než prostým vojákům a nižším důstojníkům? A odpovídá kladně: Ano, je dovoleno, neboť jejich činů nesmíme soudit podle zásad morálky davové.

Nietzschův übermensch, jenž kráčí ještě za horou Narození, vrhá svůj dlouhý stín přes moře Severní do střízlivých nížin anglických. 1908.

OBSAH